

**ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ
“НЕОФИТ РИЛСКИ”**

**ГОДИШНИК
НА КАТЕДРА
„ФИЛОСОФСКИ И ПОЛИТИЧЕСКИ НАУКИ”**

**ГОДИНА IX
2019**

РЕДКОЛЕГИЯ:

Проф. д-р Борис Манов (главен редактор), доц. д-р Антоанета Николова, гл. ас. д-р Гергана Попова

Югозападен университет “Неофит Рилски“, Благоевград
Философски факултет, Катедра „Философски и политически науки“

EDITORS:

Prof. Dr. Boris Manov (Editor-in-Chief), Associate Prof. Dr. Antoaneta Nikolova, Chief Assistant Dr. Gergana Popova

South-West University “Neofit Rilski”, Faculty of Philosophy, Philosophical and Political Sciences Department

МЕЖДУНАРОДЕН РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ:

Проф. дн Лазар Копринаров (ЮЗУ „Н. Рилски“ – Благоевград), Проф. дфн Валентин Канавров (ЮЗУ „Н. Рилски“ – Благоевград), Проф. дфн Иван Кацарски (ИИОЗ-БАН), Проф. д-р Диего Лучи (Американски университет в България – Благоевград), Проф. д-р Зоран Матевски (Университет „Св. Св. Кирил и Методий“ – Скопие), Проф. дн Мария Марчевска-Ритко (Университет „Мария Склодовска-Кюри“ – Полша), Проф. д-р Марко Форливези (Университет Габриеле д'Анунцио – Киети-Пескара), Проф. Хуан Хосе Падиал (Университет на Малага), Хаб. д-р Лидия Гузи (Национален университет на Ирландия), ас. д-р Звиад Абашидзе (Държавен Университет в Тбилиси), д-р Слободан Янкович (Институт за международна политика и икономика – Белград)

Editorial Board:

Prof. DSc. Lazar Koprinarov (SWU “N. Riliski – Blagoevgrad), Prof. DSc. Valentin Kanawrow (SWU “N. Riliski – Blagoevgrad), Prof. DSc. Ivan Katsarski (ISSK-BAS), Prof. Diego Lucci, PhD (American University in Bulgaria), Prof. Zoran Matevski, PhD (Ss. Cyril and Methodius University in Skopje), Prof. DSc. Maria Marczevska-Ritko (Maria Curie-Sklodowska University – Poland), Prof. Marco Forlivesi, PhD (D'Annunzio University of Chieti-Pescara – Italy), Prof. Juan José Padial (Universidad de Málaga), Dr hab Lidia Guzy (National University of Ireland), Assist. Prof. Zviad

Abashidze, PhD (Tbilisi State University), Slobodan Jankovic, PhD (Institute of International Politics and Economics – Belgrade)

„Годишникът“ е научно-методическо списание на катедра „Философски и политически науки“ на ЮЗУ „Н. Рилски“, Благоевград. Има за цел да даде възможност за публикуване на резултатите от научните изследвания на преподавателите **и докторантите** от катедрата, както и да стимулира научните търсения и дискусии чрез представяне на материали на изявени учени в областите на философията и политологията от страната и чужбина. Заедно с това се цели и подпомагането на учебния процес и повишаване нивото на самостоятелната работа **и творческите изяви** на студентите.

“The Annual” is a scientific-methodological periodical of the department “Philosophical and Political Science” at SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad. Its main goal is to give an opportunity for publishing the results of the lecturer’s scientific researches as well as to stimulate the scientific searches and discussions by representing papers of prominent Bulgarian and foreign scholars who work in the field of the philosophy and political sciences. The Annual also aims to support the teaching process and to contribute to the raising of the quality of students’ private study.

В „Годишника“ се приемат материали, които отговарят на определените от редколегията изисквания и след рецензиране от независими рецензенти.

Изискванията към авторите се намират на последната страница на изданието.

ISSN 2683-0973

Университетско издателство „Неофит Рилски“,
Благоевград, 2019
South-West University Publishing House
Blagoevgrad, 2019

СЪДЪРЖАНИЕ

Петя Пачкова. Отчуждението – съвременни и не толкова съвременни параметри.....	5
Petia Pachkova. Alienation - modern and not so modern parameters.....	5
Petar Dimkov. Emotion Functioning and Thought Control over Emotions and Stress.....	89
Петър Димков. Функциониране на емоциите и мисловен контрол върху емоциите и стреса.....	89
Daniel Galily. Pragmatism or Principles: How Do Leaders Make Decisions?.....	115
Даниел Галили. Прагматизъм или принципи: как лидерите взимат решения?.....	115
Daniel Galily. Saudi Wahhabism after 9/11 – Ideology versus Pragmatism.	123
Даниел Галили. Саудитският ухабизъм след 11 септември – идеологията срещу прагматизма.....	123
Yaniv Shenhav. Israeli Prime Ministers: 1948-2019.....	135
Янив Шенав. Израелските министър-председатели: 1948-2019.....	135
Yaniv Shenhav. The Likud Party - 30 years of rule in Israel.....	154
Янив Шенав. Партията Ликууд – 30 години управление на Израел.....	154
Райчо Цветин. Незаконни „техники и технологии“ в изборния процес.....	162
Raicho Tsvetin. Illegal "techniques and technologies" in the election process.....	162
Георги Найденов. Февруари и Октомври 1917 г. – една или две революции?.....	179
Georgi Naydenov. February and October 1917 - one or two revolutions?.....	179
Указания към авторите	210

ОТЧУЖДЕНИЕТО – СЪВРЕМЕННИ И НЕ ТОЛКОВА СЪВРЕМЕННИ ПАРАМЕТРИ

Петя Пачкова, ЮЗУ „Неофит Рилски“, perun@abv.bg

***Резюме:** В студията се анализира проблемът за отчуждението. Прави се паралел между неговите характеристики по време на „социализма“ и след 1989 г. Изследват се неговите характеристики и основните фактори за неговото развитие.*

***Ключови думи:** отчуждение, тенденции, фактори, специфики.*

ALIENATION – MODERN AND NOT SO MODERN PARAMETERS

Petia Pachkova, South-West University "Neofit Rilski"

***Abstract:** The study analyzes the problem of alienation. A parallel is drawn between its characteristics during "socialism" and after 1989. Its characteristics and the main factors for its development are examined.*

***Keywords:** alienation, trends, factories, specifics*

„Яхвайки вълната на популярност на марксизма, категорията на отчуждението започва да се прилага широко в социалната наука, за да опише характеристиките на социалните институции, които работят за дехуманизиране на социалните отношения в различни сфери на живота.

Категорията на отчуждението има сложна история в социалните науки. Философи, социолози и психолози предлагат множество интерпретации на отчуждението, които често са двусмислени и несъвместими... Карл Маркс... описва отчуждението на труда като ситуация, при която трудът на индивида престава да бъде край (което позволява на човека да изпълни своя творчески личен потенциал) поради обективни социално-икономически условия и вместо това се превръща в средство за съществуване. Индивидът започва да изживява своя труд като нещо чуждо и поробващо и се оказва неспособен да възприема ценностното съдържание на културните обекти или да установява истински човешки отношения. Той започва да счита другите хора и себе

си за стоки, инструменти и средства за производство. Екзистенциалната традиция представи друг начин за дефиниране на категорията на отчуждението, което тя по-често безусловно описва като непълно състояние на съществуване, което не е собствено и е неавтентично¹.

Постепенно се натрупват различни интерпретации, допълнения, уточнения към понятието. С течение на времето концепцията за отчуждението е натрупва много значения, като всички те включват отчуждението на човека от Бога, от природата, от обществото, от работата или от самия себе си. Социалното отчуждение е усещане за изолиране от социалния живот².

Отчуждението е свързано с усещане за безсмисленост на живота, на работата, за обезвластяване, за липса на норми, които те защитават, за липса на уважение от страна на колеги, близки, работодатели и т.н.

В някои периоди от развитието на мисълта се засилва интересът към този социален феномен, в други – заглъхва.

„През последните години се наблюдава повишен интерес към прилагането на концепцията за отчуждението към изследването на подрастващите. В класическото си изследване на отчуждението Сийман идентифицира пет компонента на отчуждението: социална изолация, самоотчуждаване, усещане за безсмисленост, липса на норми и безсилие“³.

Проблемът за отчуждението в съвременността придобива особена важност. След 1989 г. в България „той не е на почит. Икономисти, философи, социолози, политическата класа не го поставят на дневен ред в своите изследвания. Ако го разглеждат, това значи да се разкрие взаимната връзка – отчуждение – експлоатация; отчуждение – частна собственост; отчуждение – трудова теория за стойността; отчуждение –

---

¹ E.N. Osin (2017) The Category of Alienation in Educational Psychology, Russian Education & Society, 59:5-6, 256-273, DOI: 10.1080/10609393.2017.1408368 <https://doi.org/10.1080/10609393.2017.1408368>

² Mustafa Fedai Çavuş, Ayşe Gökçen Kapusuz, Mehmet Biçer, Perceptions of diversity management and alienation in multinational companies, Journal of academic research in economics, Volume 8, Number 2, July 2016

³ Tsz Kit Chenga, David Y.F. Hob, Weizhen Xieb, Herrick Y.K. Wongc and Alice Cheng-Laic, Alienation, despair and hope as predictors of health, coping and nonengagement among nonengaged youth: manifestations of spiritual emptiness, Asia Pacific Journal of Counselling and Psychotherapy, 2013, Vol. 4, No. 1, 18–30, p. 20, <http://dx.doi.org/10.1080/21507686.2012.756405/>.

обмен и пр. Присъщи ли са те на „новата демокрация“, или са фикция от миналото.

В повседневното съзнание, главно по идеологически съображения, се натрапва мисълта: капиталът и наемният труд са партньори, намират се в хармония, взаимно си оказват услуги, с една дума, всеки е в прегръдката на другия. Това обаче не е нещо ново, стари, овехтели неща се изкарват от архива на *икономическата мисъл* и се представят за съвременни⁴.

Маркс в своите „Икономическо-философски ръкописи“ от 1844 г. не само разкри същността на отчуждението, но посочи и неговите форми: икономическо, политическо, социално, религиозно отчуждение, а също и предпоставките за неговото изменение. Разделението на труда най-общо представлява специализация и обособяване на производителите в извършването на един или друг вид дейност: земеделието, търговията се отделиха от промишлеността в самостоятелни сфери на дейност, умственият труд от физическия, с което започва и истинското отчуждение. Стоковата форма на продукта също подхранва отчуждението. Превръщането ѝ във всеобща при развитие на капитализъм още повече задълбочава това отчуждение. Обменът на стоки срещу пари е отчуждение на потребителна стойност. Стоките, парите, всеобщата формула на капитала, придобиват сила, която стои над всички останали, т. нар. стоков и паричен фетишизъм. На пръв поглед парите външно изглеждат едно, но опосредствено от притежателите – съвсем друго. Тяхното натрупване и съсредоточаване в едни поражда власт и отчуждение, отношение на наемен труд и капитал.

Отчуждението е стъпка, логическа предпоставка за разкриване същността на експлоатацията. Работникът работи за друг. Той не се разпорежда с труда и продукта, а собственикът на средствата за производство. Фактът, че работи за друг, означава, че трудовата дейност се отчуждава от трудовия човек. Извършва се дейност, противоположна на човешките желания и удоволствия, предметите преминават в друг, стават чужда сила, която има власт над работника. „Отчуждеността на труда за работника се проявява в това, че трудът не е негова собственост,

---

⁴ Михайлов, Пеню, Отчуждението в България в контекста на новия облик на обществото, Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Стопански факултет, Том 9, 2011, стр. 171

а на друг, че не му принадлежи, че в труда той не принадлежи на самия себе си, а на някой друг“. И още по този повод: „Трудът произвежда чудесни неща за богатите, но произвежда оголяване за работника. Строи палати, но и коптори за работника. Създава красота, но и осакатява работника. Замества ръчния труд с машини, но и отхвърля част от работниците назад към варварския труд, а останалата част превръща в машина. Той произвежда ум, но произвежда и тъпоумие, кретенизъм за работника“⁵.

Въпреки нежеланието на управляващите класи от началото на 21 век интересът към категорията на отчуждението в социалните науки започва да нараства отново. Увеличаването на отчуждението в реалния живот води до увеличаване на интереса към проблематиката. През последните години интересът към тази категория отново нараства не само в руската, но и в световната наука (по данни на Scopus от 2010 г. насам се публикуват повече от 500 статии по темата за отчуждението годишно)⁶.

В етапа на „социализма“⁷ интересът към темата за отчуждението намаляваше, доколкото касаше отчуждението в самото „социалистическо“ общество. Една от причините вероятно трябва да се търси в увеличаването на симпатиите към действителността до 80-те години у болшинството от хората. Другата причина трябва да се търси в тоталитарния характер на политическия режим, който ограничаваше критичните мнения за себе си и действителността.

В „социалистическите“ страни „категорията „отчуждение“ предизвиква голям ентузиазъм у теоретиците и изследователите през 1960-1970 г., но през 80-те години интересът към нея търпи рязък спад. Различни автори са склонни да свързват това както със сложността и неяснотата на самата категория на отчуждението, така и с общата съдба на марксизма в социалните науки и прехода към постмодернизма“⁸.

---

⁵ Пак там, стр. 173-174

⁶ Пак там

⁷ „Социалистически“ е в кавички, защото поддържам концепцията за това, че периодът от 1944 до 1989 г. по своя характер е държавен капитализъм.

⁸ Осин, Е.Н., Категория отчуждения в психологии образования: история и перспективы. - Культурно-историческая психология, 2015, Т. 11, № 4, С., стр. 82, doi: 10.17759/chp.2015110407 ISSN: 1816-5435 (печатный) ISSN: 2224-8935 (online) © 2015 ГБОУ ВПО МГППУ

Доколкото се анализираше въпроса за отчуждението то се отнасяше предимно към действителността в капиталистическите държави, на които се гледаше доста критично. През този период се анализира и критикува предимно отчуждението в капиталистическите страни, но не и в самите „социалистически“ страни.

В етапа на ентузиазма от началото на промените в бившите „социалистически“ страни намаля интересът към изследване на отчуждението. Вероятно защото този термин е свързан с широк спектър от негативни явления, включително импотентност; аномия; загуба на смисъл; недоверие към хората; загуба на контакт със себе си; липса на интерес и ентузиазъм за работа, обучение и други сфери на живота; социална изолация; критично отношение към обществото; nihilизъм⁹. А в етапа на ентузиазма от промените имаше надежда, че обществото се отърсва от подобни явления, които бяха нараснали в последния етап от развитието на „социализма“.

С развитието на негативните промени в реалния живот на хората постепенно взе да расте интересът към изследванията на отчуждението, в това число и в България. Вероятно основна причина за това е фактът, че горните негативни явления стават все по-масови, че отчуждението като феномен става все по-различно, затова все повече привлича вниманието на учените. Правят се изследвания, пишат се научни трудове, организират се и научни форуми на тази тема¹⁰.

xxx

Отчуждението при капитализма винаги съществува. Въпросът е в това, че в различните му етапи е повече или по-малко масово усещане, приема се по-безболезнено или по-болезнено, като по-приемливо или по-неприемливо.

В тази връзка в тази студия ще се опитам да направя паралел между степените и формите на отчуждение при държавния капитализъм /наречен „социализъм или комунизъм“, до 1989 г./ и след началото на

---

⁹ Пак там

¹⁰ Например конференцията „Отчуждението в съвременното българско общество“, 18 декември 2018 г., София, Руски културно-информационен център, ул. „Шипка“ № 34 и др.

прехода, т.е. при „нормален“, „традиционен“ частнособственически капитализъм.

В периода на „социализма“ като вид държавен капитализъм може да се открият 3 етапа. В първия етап има голямо отчуждение от новия капиталист под формата на комунистическа номенклатура и нейната държава, недоверие към неговите възможности да развива обществото и общественото благосъстояние и критично настроение срещу използваните репресии спрямо различни категории хора. С увеличаване на благосъстоянието на масите и подобряването на условията на труда, намалява отчуждението към режима, държавата и номенклатурата, което може да се интерпретира като втори етап /60-те и 70-те години/. В третия етап през 80-те години на 20 век във връзка с деградацията на икономическата ситуация нараства отчуждението между масите и режима, между работническата класа и номенклатурата като съвкупен капиталист.

Но в различните етапи на капиталистическо развитие в „нормалните“ капиталистически държави също има етапи на развитието на отчуждението. __Например по време на „социалната държава“ отчуждението по всички линии намалява, по време на глобализацията в същите тези страни то се увеличава.

Карл Маркс „признава, че отчуждението, като особеност на капиталистическото общество, се проявява в скъсването на връзките между социалния субект и продукта на неговия труд като средство за неговото съществуване... Най-често отчуждението се разглежда като начин на съществуване на социалните субекти, в които те престават да се чувстват господари на собствената си съдба. Отчуждение - това е процесът на отдалечаване на субекта от обществото, на лишаване от резултатите от неговата дейност. Във философията „отчуждението“ се отъждествява с разделянето (фрагментацията) на цялото на части, които се отделят една от друга. В културологията отчуждението се интерпретира като жизнено явление, като естествен механизъм, в процеса на който става обогатяването на културата. Творбите на културата, изкуството, архитектурата, създадени от автора, ставайки собственост на хората, се отчуждават от автора. Богословската концепция свързва отчуждението с отчуждението на душата от тялото и тялото от душата. Философите обръщат специално внимание на

изследването на отчуждението, което се формира в процеса на разделението на труда. Този проблем е важен и за съвременното общество, в което е развита частната собственост, наблюдава се разделение на труда и трудът губи способността да изразява творческите възможности на човека. В процеса на експлоатация на труда стоките се отделят от работника, губят се от тях и се присвояват от собственика на средствата за производство. Продуктите на труда (предметите) съществуват независимо от тези, които са ги произвели. Поради тази причина субектът, който произвежда продукта, се отнася към него като към чужд. Отчуждението на социалните субекти от продукта на тяхната дейност допринася за отчуждението им от другите субекти и от обществото"¹¹.

Вероятно са прави екзистенциалистите, които акцентират на това, че отчуждението винаги ще съществува. Въпросът е в това до каква степен е то, дали действа мобилизиращо или смазващо на човека.

„Понятието „отчуждение“ присъства в почти всички съвременни философски концепции и в най-общи черти се разбира като прекъсване на връзката на субекта с една от неговите функции, което води до промяна в характера на самия субект, трансформиране на отчуждената функция в нещо друго. Във философията на XX век много внимание се обръща на загубата от човека на неговата хуманистична природа - тази тенденция се проявява най-ярко във философията на екзистенциализма.

Екзистенциализмът разбира отчуждението като нещо, неразделно от човешкото съществуване. То се проявява в противопоставянето на съзнанието на индивида със света, в срещата на „битие за себе си“ с „другия“ (според Дж. П. Сартр). Въпреки факта, че светът е условие за съществуването на човека, той му изглежда враждебен, в него той е безкрайно самотен. Дори в любовта пълното сближаване е невъзможно, тъй като „другият“ се стреми да ме използва за задоволяване на желанията му, превръщайки ме във вещь. А. Камю смята, че отчуждението е първоначално качество на човешкото съществуване и поради него човекът е обречен на лишен от всякакъв смисъл, на

---

¹¹ Исаченко, Н. Н., Вестник Челябинского государственного университета. 2018. № 5 (415). Философские науки. Вып. 48. С. 66–70, стр. 66

иллюзорен живот. Човек желае разумност в неразумен свят, но единственото, което обединява човека и света, - е абсурдът“¹².

Наистина пълно сближение между никой и нищо не е възможно. Но въпросът е в баланса. Човек се нуждае и от сближение, и от отчуждение. Въпросът е балансът между тях дали спомага човекът да се чувства добре, а и да не пречи на другите да се чувстват добре или обратното.

xxx

Увеличаването или намаляването на отчуждението има своите много сериозни причини. В различните етапи от развитието на обществото то ту нараства, ту намалява под влияние на голям комплекс от фактори. Неговата интензивност и характеристики варират и от гледна точка на сферите на обществен живот, в които се развива.

Характерните особености на глобализацията водят до увеличаване на отчуждението по всички линии. В страни като България се наслагва и факторът „преход“.

xxx

1. Икономическо отчуждение. Става дума за отчуждението в сферата на икономиката, на професионалния труд на човека.

Отчуждението спрямо труда обикновено се определя като загуба на интерес към работата от страна на личността и негативни чувства, изпитвани в резултат на разочарования по отношение на работата/кариерата и тревожност поради неспазване на организационните норми. Има много дефиниции за „отчуждението“. Понятието се свързва с неспособността на човека да се изразява, с летаргия към работата, с чувство на изолация, чувство за несъвместимост с бизнес ценности и други събития, които причиняват смущения в съзнанието, причинени от невъзможността човек да изразява себе си. Отчуждението на служителя от неговата работа води до по-малко усилия в работата, която извършва. Тази ситуация намалява организационната ангажираност на работещите във фирмата и може да ѝ навреди.

---

¹² Асташова, Н. Дм., Развитие робототехники и экзистенциальное отчуждение, УДК 007.52:141.32

<https://doi.org/10.24158/fik.2018.8.9>, с. 456

xxx

а/ Един от аспектите на икономическото отчуждение е това между работника и неговия работодател. Работникът винаги в някаква степен е отчужден от работодателя. Между тях съществува антагонистично противоречие, тъй като никога не е възможно трайно и еднакво приемливо за двете страни разпределение на печалбата. То винаги е въпрос на временен компромис, винаги двете страни искат повече за себе си. Въпросът е това отчуждение в каква степен и форми е. В такива, които дават възможност на работника да се чувства добре, да е лоялен спрямо работодателя или в такива, които го затормозват и го правят нелоялен и недостатъчно ефективен.

Увеличаването на размера на икономическите субекти, доминацията на транснационалните корпорации, пренасянето на производствата от страна в страна, от континент в континент увеличава ролята на бюрократичното мислене, на бюрократизираните отношения вътре във фирмата. Изпъква по нов начин фигурата на мениджъра.

„Ролята на мениджъра също е форма на отчуждение. Той се отчуждава от продукта на труда като нещо конкретно и полезно. Целта му е да увеличи печалбата за другите. Той, подобно на работника, се занимава с безлични гиганти: гиганта на конкуренцията, гиганта на пазара, потребителя, които го манипулират, а той манипулира подчинените. Бюрократизацията е една от проявите на отчуждение. Администраторът се отнася към хората без любов и омраза, т.е. безлично, той манипулира хората като вещи. Крайното разделение на труда не ни позволява да гледаме на индивида като на едно цяло...“¹³.

По време на глобализацията се увеличава степента на експлоатация и съответно на отчуждение на капиталиста от работниците, на работниците от капиталиста.

Днешните работодатели са много по-отчуждени от работниците си, в сравнение с тези от времето на „социалната държава“. Степента на това отчуждение нараства между собствениците и мениджърите на

---

¹³ Кравченко, А.И., Концепция отчуждения Эриха Фромма, Научные ведомости, Серия Философия. Социология. Право. 2018. Том 43, № 1, УДК 130.2, DOI: 10.18413/2075-4566-2018-43-1-46-52

компаниите, които се явяват като чужди инвеститори в дадена страна и техните работници от същата тази страна.

В етапа на глобализацията намалява социалната ангажираност на работодателите. Увеличава се пропастта между нормативна уредба и реална консумация на икономическите права, спазването на правните норми. Оттам нараства омразата и неуважението от страна на работника, които стават основа за нарастващи конфликти, нежелание да се работи качествено, за нарастващо усещане за отчужденост от труда, за интензифициране на протестната дейност.

По времето на „оциализма“ в много по-голяма степен се спазваше нормативната уредба, уреждаща условията на труд. След 1989 г. в България се оформи истинска пропаст между съвременна нормативна база, защитаваща правото на труд и в същото време масово неспазване на най-важните и на по-маловажните правила на поведение от страна на работодателите. Нередовно заплащане на заплати, осигуряване само на част от възнаграждението, прикриване на доходи чрез неизплащане на данъци и т.н., и т.н.

„В този случай обективизацията включва тенденцията да се подхожда към подчинените изключително въз основа на тяхната полезност за постигане на цел, независимо от техния пол и човешки качества. Според Маркс..., в капиталистическото общество работата не е свободна съзнателна дейност, чрез която хората могат да проявят своята хуманност. Напротив, това е дейност, чрез която те се отчуждават. В тази система самият живот на продукта и работника се превръщат в собственост на капиталиста. Човечеството е отчуждено, защото хората губят особената си способност да трансформират природата въз основа на собственото си планиране и самостоятелност. Отчуждената работа, следователно, е труд за саможертва и унижение. Работата се свежда до средство, чрез което капиталистическата класа може да получи печалба. Следователно, работниците стават просто стоки, които се оценяват и възприемат само по отношение на тяхната производителност, а не от гледна точка на тяхната човешка природа.

Следвайки предположенията на Маркс, социологът Блаунер (1964 г.) анализира причините за използването на работниците като предмети. Блаунер подчертава, „че изпълнението на фрагментирани, повтарящи се и насочени към другите задачи е източник на отчуждение, което включва

различни аспекти, включително безсилие, усещане за безсмисленост, изолация и самоотчуждаване. Безсилието възниква, когато индивидът е насочен към другите и се контролира от други хора или от безлична система, както и когато не може да се наложи като активен субект на промяна. Освен това работниците, които извършват силно фрагментирани и повтарящи се дейности, знаят как да изпълняват ограничен брой задачи, без да знаят как са интегрирани с тези на другите работници. Резултатът е изолация на индивида, загуба на смисъл и намаляване на способността за разумно действие. В този смисъл отчуждението включва трансформация на личността в самоизолирано образувание без власт и ресурси. Тоест, индивидът е просто обект. Следователно обективни характеристики, които са свързани с дейността, като фрагментация, повтораемост и насочване към другия, водят до отчуждение. От своя страна, според Blauner, отчужденото състояние на работника прави по-голяма вероятността той да бъде разглеждан и третиран като нещо, а не като човек. Започвайки с тези разсъждения, ние приехме, че критичните работни дейности, характеризиращи се с нисък контрол на работния темп, висока повтораемост и висока фрагментация, биха могли да доведат до възприемането на работата като потчуждаваща и че това възприятие може да доведе до засилено възприятие на работниците като обекти¹⁴.

Безработицата, бедността и нарастващата експлоатация увеличава разочарованието и чувството за безнадеждност, свързва ги с нарастващо неуважение, дори омраза към работодателя. Днес е огромна степента на неуважение на голяма част от работниците към работодателите. Тя се изразява в липса на дисциплинираност и качественост в изпълнението на ангажиментите, „кръшкане“ чрез фалшиви болнични или по всякакви други начини на огромни маси от работници. Може би не са случайни воплите на работодателите срещу фалшивите болнични напоследък. Отчуждението от труда и работодателя е въз основа на ниското заплащане на труда, масовото неспазване на основни положения в

---

¹⁴ Baldissarri, Cristina, Roberta Rosa, Valtorta Luca, Andrighetto Chiara Volpato, Workers as objects: the nature of working objectification and the role of perceived alienation, TPM, Vol. 24, No. 2, June 2017 – 153-166 – doi:10.4473/TPM24.2.1 – c 2017 Cises Green Open Access under CC BY-NC-ND 4.0 International License

Кодекса на труда, дискриминацията към представителите на малцинствените групи и т.н.

Един от показателите за това неуважение и нелоялност е нарастващата протестна активност на масите. Във всички развити страни повече или по-малко това е видима тенденция. България не прави изключение от нея¹⁵.

Основна тенденция в съвременния свят е нарастването на пропастта между бедни и богати, деградацията на средната класа, нарастването на относителният дял на бедните, на хората с несигурно икономическо положение. Това поражда страх, несигурност и чувство на безнадеждност.

Особено болезнено е това при младежта. В САЩ нараства ролята на студентските дългове и проблемите по тяхното обслужване. Нараства процентът на младежите, които след навършване на пълнолетие не се отделят от родителите си по икономически причини, което в американската културна среда е равносилно на драма¹⁶.

„В лекция, изнесена в университета Карлтън в Отава през 2011 г., известният професор... Ноам Чомски твърди, че американската студентска система за дългове насърчава страха и несигурността сред хората, които обременени от финансов стрес, загрижени за работата си или заседнали в нископлатените работни места, се страхуват да поставят под въпрос или оспорват системата. „Когато хванете хората в система на дълга, те не могат да си позволят време да мислят“, казва Чомски¹⁷.

„44 процента от кредитополучателите на студентски заеми са безработни. Това означава, че привидно доброкачествените решения, когато става дума за политика за студентски заеми, гарантират, че огромно количество стрес, страх и несигурност се излъчва от цялото поколение. По-дълготрайното въздействие по подразбиране ще задуши и премахне всички склонности към предизвикателство към настоящата политическа и икономическа система. По този начин индустрията на

---

¹⁵ Пачкова, П., Борбите на българите по време на прехода, УИ „Неофит Рилски“, Благоевград, 2015

¹⁶ Проданов, В., Системни цикли и бъдещето на историята: накъде върви светът?, Изд. «Захарий Стоянов», С., 2018, стр. 133

¹⁷ **Baxter, Binta**, How the student loan industry is helping Trump destroy American democracy, in: Salon, https://www.salon.com/2017/07/03/how-the-student-loan-industry-is-helping-trump-destroy-american-democracy_partner

студентските заеми потиска съпротивата срещу социалните промени от страна на бедните американци, като гарантира, че каквито и да са стъпките, предприети в името на неолиберализма за затягане на корпоративната хватка над американското общество, ще бъдат посрещнати с малка или никаква съпротива¹⁸.

Негостоприемната икономическа среда, младежката безработица демотивира много млади хора от икономическа активност, лишава ги от оптимизъм за бъдещето, отчуждава ги от труда. В България нараства броят на младежите, които получават средства от емигриралите си родители в съчетание с липса на достатъчна родителска грижа и добро възпитание. Друга част, и то не малка, следват специалности, към които не успяват да се привържат поради дефекти в образованието им преди това или поради липса на перспектива за упражняване на съответната професионална квалификация в сферата на труда. И двете категории младежи нямат достатъчно стимули нито за образование, нито за работа. Всичко това е свързано с явлението «младежка неангажираност», с отдалечаването им от качествена професионална реализация.

Специфичен феномен в „постсоциалистическите“ страни е трудното намиране на работа на младежите след завършване на образованието. Работодателите се оправдават с липсата им на опит, а неназначаването води до невъзможност да натрупаш опит. Този омагьосан кръг се търпи съвсем съзнателно от управляващата класа. При „социализма“ номенклатурата се нуждаеше от всяка работна ръка, затова осигуряваше работни места за тези младежи и начини за бързото им приспособяване към професията, бързото натрупване на необходимия за ефективна трудова реализация опит. При липсата на достатъчно работни места днес много работодатели предпочитат работници вече с опит в зряла трудоспособна възраст и не си правят труда да обучават новоназначени младежи. А това действа на последните повече от разочаровашо, алиениращо.

Не случайно „необвързването на младите хора е явление, което изисква все по-голямо внимание от изследователи, общество и правителства. Терминът „необвързана младеж“ (NEY) най-общо се отнася до младите хора, които са изключени от академични, професионални и социални занимания: обхваща тези, които не посещават

---

¹⁸ Пак там

училище, не са заети и не търсят заетост, които са неангажирани в семейни или социални отношения“¹⁹.

„Изследователите предполагат, че семейният произход, менторството, съвместните дейности, култивирането на вътрешни интереси, осъзнаването на морални и политически въпроси и черти като морална чувствителност и оптимизъм са сред основните фактори, които подкрепят младежката ангажираност“²⁰.

„Тази мисъл ни кара да се позовем на три основни конструкции - отчуждение, отчаяние и надежда, за да разберем и изследваме феномена на младежката неангажираност. Ние смятаме, че в основата на липсата на ангажираност са отчуждението и отчаянието“²¹. „Надеждата е ориентирана към действие, а отчаянието е неуспехът да се предприемат действия. Надеждата произлиза от различни източници, включително религиозна вяра, политическа идеология, лична убеденост и устойчивост и социална подкрепа; може да произтича от виждането на надежда в и чрез другите, децата на индивида, ученици, приятели и човечеството. Макар и ориентирана към бъдещето, надеждата влияе на настоящето. Надеждата трябва да се разграничава от рационализация, отричане и други форми на самозаблуда. Автентичната надежда е лишена от самозаблуда и изкривяване на реалността; тя се основава на точното възприемане на обективните условия и приемането на настоящето такова, каквото наистина е. Отчаянието е антитеза на надеждата. Крайният песимизъм се изразява във вярата, че всичко е изгубено и че няма изход от настоящото затруднение или злощастие. То произтича от преувеличения на фатализма, чувства на тотално изоставяне или

---

¹⁹ Tsz Kit Chenga, David Y.F. Hob*, Weizhen Xieb , Herrick Y.K. Wongc and Alice Cheng-Laic, Alienation, despair and hope as predictors of health, coping and nonengagement among nonengaged youth: manifestations of spiritual emptiness, *Asia Pacific Journal of Counselling and Psychotherapy*, 2013, Vol. 4, No. 1, 18–30, p. 18, <http://dx.doi.org/10.1080/21507686.2012.756405>

²⁰ Michaelson, M., & Nakamura, J. (2001). Supportive frameworks for youth engagement [Special issue]. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 2001(93), 1–88

²¹ Tsz Kit Chenga, David Y.F. Hob, Weizhen Xieb , Herrick Y.K. Wongc and Alice Cheng-Laic, Alienation, despair and hope as predictors of health, coping and nonengagement among nonengaged youth: manifestations of spiritual emptiness, *Asia Pacific Journal of Counselling and Psychotherapy*, 2013, Vol. 4, No. 1, 18–30, p. 19, <http://dx.doi.org/10.1080/21507686.2012.756405>

безпомощност, научени в резултат от многократни, продължителни неуспехи“²².

„Духовната пустота следва от неуспехите на екзистенциалното търсене, вярвайки, че животът е безсмислен, безцелен и без посока“²³. „По този начин можем да определим отчуждението и отчаянието като основни прояви на духовна празнота и надеждата като централна за духовността“²⁴.

В САЩ не просто нараства неравенството, а се увеличава низходящата мобилност на огромни маси от хора. А това се усеща по-болезнено и от липсата на възходяща мобилност. „Неолибералният капитализъм засилва несигурността, в която живеем, води до разпад на общности и с това на традиционни мрежи за подкрепа, социален капитал, доверие“²⁵. В „САЩ равнището на заетост за мъже е по-ниско, отколкото в края на Голямата депресия през 1940 г. По данни от септември 2016 г. седем милиона мъже или един от всеки осем там нито работи, нито търси работа. Съчетанието на бавен икономически растеж, рязко намаляла социална мобилност, скок на недоверието и неудовлетворението от социалната система, разрастваща се пропаст в доходи и богатство кара анализаторите да говорят за „тихата катастрофа на Америка“, за „колапс на труда“ в САЩ“²⁶.

Това води до нарастване на отчуждението на американците от собствената им страна, изразяващо се в оценката им за личното им щастие. В същото време тенденциите в Китай са на увеличаване на благосъстоянието на все повече хора и там расте задоволството на китайците от живота им. Според изследване на Галъп Интернешънъл от 2016 г. „Китай е една от двете страни в света с най-щастливо население – 80% от китайците са се чувствали щастливи, докато прегърналите „евроатлантическите ценности“ българи се оказват на едно от последните места в това отношение... Китайците са най-големите оптимисти за бъдещето на света, докато оптимистите в САЩ са процентно почти седем пъти по-малко. Щастие и оптимизъм

---

²² Пак там

²³ Пак там

²⁴ Пак там

²⁵ Проданов, В., Системни цикли и бъдещето на историята: накъде върви светът?, Изд. «Захарий Стоянов», С., 2018, стр. 109

²⁶ Пак там, стр. 38

отразяват усещането за възход, за положителна промяна и допълнително мобилизират една нация, докато в САЩ масовото усещане е в много отношения противоположно и масовата психика е в резонанс с вълната от анализи и прогнози за упадък на страната. През юни - юли 2017 г. според проучване на ПЮ Рисърч Център 67% от американците са били недоволни от ставащото в Америка, а 62% са се чувствали политически лузъри²⁷. В днешен Китай не всички са забогатели, обикновените китайци работят като „робини“, но подобряването на благополучието на огромни маси от хора е видимо и затова оптимизмът расте. Затова според изследвания сред китайците се увеличава процентът на чувстващите се щастливи хора, в сравнение с деградацията в усещането за щастие сред американците. В първата страна посоката е нагоре, а във втората – надолу. Китайците се сдобиват с благополучие, а американците се разделят с него, което е много по-болезнено дори от липсата на благополучие. Затова китайците търпят недемократичния си режим, а американците все повече се зареждат с негативизъм спрямо своята демокрация.

Тази ситуация не бива да се абсолютизира като се има предвид динамиката в икономическата конюнктура. „В близките години китайската икономика ще стигне “билото” на сегашната вълна на икономическата конюнктура. Тоест китайската икономика скоро ще е в ситуация, в която беше българската икономика в средата на 70-те години. Ще се стигне до необходимост от промяна както на икономическия, така и на политическия модел на развитие. А това е свързано с много рискове. Първо, защото е много вероятно икономиката да започне да “боксува”, да “тъпче на едно място”. Както стана в България! Не че това означава лош живот за населението. Напротив, в периодите на “застой” и икономическа, политическа, нравствена и пр. дезорганизираност населението живее по-добре. Но се натрупват нерешени проблеми, напрежения и пр., които могат да “избият” в сериозни бунтове и сътресения“²⁸.

---

²⁷ Пак там, стр. 82

²⁸ Харалампиев, К. и Г. Найденов, Прогнозиране на кризи – икономическата динамика на Китай и „светлите перспективи“, в: KSI transactions on knowledge society, 2011, стр. 45-48, ISSN (print): 1313-4787

В заключение може да се каже, че в Китай отчуждението в момента е с тенденция на намаляване, но докога ще е такава посоката не е ясно.

Подобни на тези в САЩ са процесите и в останалите развити страни.

Доминиращото чувство за все повече хора става страхът. Различни видове страхове. Най-важният е социално-икономическият страх. «При това социално-икономическата несигурност включва не само труда, но и нарастваща част от капитала, тъй като огромната част от новосъздадени компании фалират, възходът дори на големи компании често бързо е последван от смърт, финансовите пазари са все по-несигурни и тръгващи в непредвидими и от най-големите експерти посоки»²⁹.

xxx

б/ Друг аспект на икономическото отчуждение е отчуждението между работника и неговия труд, както и от работната му среда.

При „социализма“ до 80-те години на 20 век нарастваше комплексът от сфери за развитие, имаше разтварящо се ветрило от отрасли и съответно професии. Нарастваше образователното ниво на населението и сферата на образованието беше в много по-голяма степен от сегашната в съответствие с характера на работните места. Това създаваше по-големи възможности за професионална реализация, за реализация по специалността и оттам увеличаващо се усещане за прогрес и оптимизъм, повече положителни емоции спрямо труда. Освен това мнозинството от хората вярваха, че работят в името на построяването на най-справедливото общество на света. Това даваше крила и мотивация.

Имаше много по-голямо обективно поле за ентузиазъм и творчество. Например в науката и в художествената сфера. Кое то се насърчаваше с идеологически, икономически и политически средства. Днес науката като най-типична за творческа дейност сфера е занемарена и деградирала. Част от доминиращите днес икономически отрасли, например туризмът, едва ли дават такива възможности за творческа дейност като сферата на науката, образованието и т.н., които тогава бяха доста по-развити.

---

²⁹ Пак там, стр. 110

Дори в сферата на материалното производство работниците имаха голяма степен на творческа свобода. Беше стимулиран техният ентузиазъм и творчество в името на построяването на светлото бъдеще. Чрез комунистическата идеология, която ги мотивираше да работят за по-справедливото бъдещо общество; чрез възможностите за изразяване на мнение чрез профсъюзите; чрез стимулиращи механизми като „герой на социалистическия труд“ и др. под. механизми за управление на масите.

Днешният работник работи в много по-песимистично настроена обществена среда. Няма достатъчно мотивиращ идеал за общество. Пазарът и демокрацията като мобилизиращ ентузиазма и работоспособността на масите идеал в началото на прехода бързо започна да изчерпва мобилизиращия си потенциал. Лека-полека изпъкнаха плюсовете, но и минусите на типичната пазарна икономика, започна да става ясно на все повече хора, че демокрацията като политически режим не е гаранция за икономическо и социално благополучие. Става все по-ясно, че насажданият индивидуализъм стимулира егоизма на хората, което влошава социално-психологическият климат на работното място. Многократно нарасна броят на хората, които работят във фирми с неспазване на основни права на работниците, с липса на социална защита от профсъюзи, с лош социално-психически климат.

Увеличи се многократно количеството на хората, които не работят по специалността си. Поради реструктурирането на икономиката, нарасналата безработица и т.н. по време на прехода голяма част от хората се преквалифицираха и то в отрицателен смисъл – високо образовани хора не работят по специалността си, извършват ниско квалифициран труд, отчуждени са от работата, усещат неудовлетвореност от труда, чувстват се нереализирани като специалисти. Занимават се с побезинтересен, по-малко оценен труд. Голям е броят на студентите, които завършват специалности, по които не работят впоследствие.

Много важни и масови професионални прослойки, които в миналото бяха много по-уважени, сега са обект на неуважение, ниско материално възнаграждение и т.н. – учителите, учените, медиците и т.н. В медиите например те не са обект на интерес, не се правят с тях интервюта, не се коментира характера на труда им. Интервюирант се само

когато трябва да изяснят някой професионален проблем, засягащ други хора. За разлика от хората в сферата на художествената култура, които са непрестанен обект на здрав и нездрав интерес по подобие на звездната система на Запад. Поредният пример е течащата поредица от филми по Българската национална телевизия по повод нейната 60-годишнина. В нея гости са само хора от сферата на художествената култура – певци и артисти, както и журналисти. Няма учени, няма космонавти, няма учители, няма полицаи и военни, няма обикновени работници, които да споделят впечатленията си от миналото и от националната ни телевизия.

Колкото е по-фрагментиран трудът, по-монотонен, по-нискоквалифициран толкова повече човек губи усещането за цялото и за себе си като елемент на това цяло, толкова повече се чувстваш по-малко значим, по-трудно можеш да отграничиш своя принос и значимост от тези на останалите. Това е характеристика на индустриалния тип труд по принцип, поне на голяма част от позициите в него. Но това е още по-валидно когато се говори за хора, които са образовани и възпитани за друг вид труд – по-значим, интересен, творчески, но са принудени да упражняват такъв вид труд. В такъв случай това се оказва още по-сериозен фактор за увеличаване на отчуждението им от труда.

От една страна, в деиндустриализирана България нарасна процентът на хората, които правят дребен семеен бизнес. Това е предпоставка за намаляване на отчуждението им от труда. Те са заинтересовани, лоялни, творящи. Но в същото време са прекалено напрегнати поради нарасналата динамичност на икономическата среда и огромните възможности за фалит.

В съвременна България, а и в световен план, по линия на нарастване на ролята на неформалната икономика нараства творческият момент в труда, но в не обществено приети и уважавани професии, а в такива като проституция, трафик на деца, органи, наркотици, кражби и др. под. Но за голяма част от работещите в тези дейности трудът не им носи удовлетворение, а страх, омраза и други негативни чувства, т.е. максимална степен на отчужденост от труда и от работодателя, от държавата и останалите хора.

При „социализма“ имаше тенденция към подобряване на условията на труда. Във втората социалистическа конституция от 1971 г. се обявява правото на здравословни условия на труд и това право все

повече реално се консумира от работещите. Не твърдя, че номенклатурата е създала най-добрите възможни условия за труд на своите работници, но твърдя, че тенденцията беше в положителна насока.

След 1989 г. тенденцията се обърна и досега продължава да е налице огромно negliжиране на проблема. От началото на прехода тенденцията е правото на здравословни и безопасни условия на труд, на редовно и справедливо възнаграждение на труда да е в много по-малка степен уважено от икономическите субекти и реално консумирано от работниците и служителите. Има огромно разминаване между съвременната нормативна база, между изискванията към работодателите от страна на държавата и реалното поведение на много от тях като грижа за работещите в техните фирми. Едно от доказателствата за това е нарастването на трудовите злоупотреби поради неспазване на технологичната дисциплина. Както и на професионалните болести. Достигна се до върхови постижения – боядисване на прозорците на шивашки цехове /за да не се разсейват/ или възпрепятстване на физиологичните нужди на шивачките.

В тази връзка може да се даде като пример за отдалечеността на българското филмопроизводство от реалните проблеми на българските работници е филмът „Шивачки“. Когато чух заглавието се изкуших за миг да си помисля – дали пък някои по-смели производители на филмови манипулации не се е объркал и да е направил реалистичен филм за българските шивачки, които са една от най-експлоатираните прослойки в България по време на прехода – от български и чужди капиталисти. Но се оказа вярна втората ми мисъл – че това е филм, който изобщо не се занимава с техните професионални проблеми, а с техните изневери, видове секс и други интимни подробности. Нещастно подобие на манипулативните американски филми от същия вид.

Работната среда се прививда като доста враждебна на огромно количество хора. Но поради високата степен на конкуренция сред работната сила и опасността от влошаване на икономическите условия за голяма част от нея е налице и висока степен на търпимост към недостатъците на работната среда. Отрицателните тенденции в пазара на труда и работната среда принуждават работниците да се примиряват с много нездравословните и небезопасни условия на труд. Страхът от

безработица и глад е огромен. И както е навсякъде по света у голяма част от работещите отчуждеността от труда по тази линия води не до мобилизация за борба с лошите условия на труд, а до преизпълване с негативни чувства, със стресови емоции, които са условие по-скоро за влошаване на здравословните им характеристики и до увеличаване на отчуждението спрямо труда. Но у все повече работници, въпреки тези страхове, растящата нетърпимост все по-често се изразява и в протестна активност.

Едно от малкото постижения по време на прехода от гледна точка на условията на труда е забраната да се пуши на работното място. Причините за тази прогресивна политика са свързани с влиянието на международни фактори, но и с осъзнаването от страна на държавата и работодателите, че пушенето има такива последствия върху работника, които вредят и на отделните работодатели, и на държавата като цяло. Всъщност тази политика води до известно отчуждение на част от пушачите, които не искат да разберат ползите от тези ограничения дори за самите тях. Но за друга част от тях и най-вече за непушачите те са повод за сближаване с управляващите, наложили тази политика.

При „социализма“ имаше по-активна социална политика за формиране и поддържане на добър социално-психологически климат в предприятията. Това ставаше чрез:

- ведомствени почивни станции,
- празници за приемане на нови работници и изпращане на стари,
- честване на обществени или лични празници,
- обучение на млади служители и работници, определяне на наставник /ментор/ на новите работници за интегрирането им в колектива и труда и др. под.

Беше масова практика в почивните фирмени станции колегите да прекарват заедно и свободното си време. Много повече бяха проявите със социално-интегриращ характер – чествания на различни празници, посрещане на нови служители, изпращане на стари. А те са проява на по-добри междуличностни взаимоотношения, на по-малка степен на отчужденост.

Това са все елементи на фирмената социална политика и култура, които днес до голяма степен са загърбени от икономическите субекти, прилагат се в по-малка степен от тях. Напротив масово се прилагат

технологии на управление, които имат обратния десолидаризиращ и отчуждаващ ефект. Например непрозрачност при възнагражденията на работниците и служителите, което поражда подозрителност, мнителност, конфликти, т.е. води до отчуждение към ръководството, както и към колегите. Масово срещани са нечестни, формални конкурси за наемане на работа, различни дискриминационни практики по отношение на представителите на някои малцинствени групи, на жените. При положение, че непрекъснато се говори за демокрация, прозрачност, справедливост, борба с корупцията и др. под.

Такива феномени водят до отчуждение от фирмата и колегите, до нелоялност и чувство за безнадеждност. Представата за нивото на фирмената справедливост е фактор за нивото на отчуждение. А в днешна България е широко разпространена представата за фирмената несправедливост.

Не се използват достатъчно и социалноинтегриращите механизми. Така нареченият „тийм-билдинг“ не е масово разпространен и е несъпоставим като ефект с това, което се правеше по времето на „социализма“ за сплотяване на „трудова колектив“. Едно от доказателствата е липсата на възможности за почивка в така наречените ведомствени почивни станции. Първо, те бяха съсипани, реституирани и т.н. Второ, доколкото ги има, не се използват по същия начин, защото намаля желанието на работещите в една и съща фирма да прекарват и свободното си време заедно, освен работното. Трето, част от работещите имат толкова малки доходи, че и това не могат да си позволят. Освен това много от фирмите са малки и не могат да поддържат такава база. Това е свързано с повишената експлоатация, с обективни фактори като голямо текучество на кадрите, намалената роля на постоянните трудови договори, влошеното осигуряване, нежеланието на работодателите да отдават сили и ресурси за тийм-билдинг и т.н. Това са обективни фактори, които пречат на подобряването на социално-психологическата обстановка, на привързаността /противоположното на отчуждеността/ на работещите към фирмата.

А ситуацията се усложнява още повече когато става дума за мобилност на работниците от страна в страна. Ситуацията на голяма част от мигриралите работници е още по-трудна, свързана е с наличие на недоверие, дискриминация, презрение и други подобни характеристики

на отношението на работещите в страната-приемник, на техните работодатели към тях. Така че степента на отчуждението им към труда, колегите, работодателите, местното население има условия да е висока.

xxx

в/ Трети аспект на отчуждението в сферата на труда е това между работника и другите работници.

След 1989 г. се увеличиха факторите за увеличаващо се отчуждение, за намаляваща солидарност между различните прослойки от работници, както и в едни и същи работнически прослойки, между работниците в една и съща фирма. Безработицата, страхът за работното място и по тази линия разделят хората. Гражданските протести например демонстрират доста голяма степен на нетърпимост към протестите на различни категории работници за по-високи заплати и други елементи на труда от страна на работници от други професии³⁰.

Демасификацията в производствения процес, увеличаването на видовете работници по различни линии – пълно и непълно работно време, надомна и ненадомна работа, работа в много малки и средни фирми на мястото на големите индустриални предприятия водят до фрагментация на работническите прослойки. Увеличава се конкуренцията между малките фирмички с идентична дейност, което сближава работниците и работодателите в тях, но увеличава отчуждението между работниците в различните такива фирмички, въпреки идентичните им проблеми с работодателите. Намалява физическият контакт между самите работници – техните фирми се конкурират, те не се познават – това води до затрудняване на тяхното общуване и солидаризиране. Увеличава разнобоя във вижданията за решаването на проблемите им, намалява силите им за борба. Солидарността може да се запази, дори разшири, но във все по-малки групи от работници, а количеството, масовостта винаги е било главен властови ресурс на работниците в борбата за по-добри условия на труд.

В предишния период с по-голяма концентрация на работници в предприятието, с по-идентични функции, с по-еднакво съзнание, култура и т.н. има по-голяма вероятност за сближаване и солидарност в по-

---

³⁰ Пачкова, Петя, Борбите на българите по време на прехода, УИ „Неофит Рилски“, Благоевград, 2015 г.

големи групи и съответно по-големи възможности за влияние върху работодателя. В сегашния период мащабите на трудовите колективи намаляват, безработицата води до увеличаване на страха от безработица и съответно по-голяма смиреност на работника, страх от включване в обща борба, от солидаризиране с други работници. Страхът от партийни санкции по времето на „социализма“ е заместен от страха от други не толкова сериозни фактори за благополучието ти. Намалява ролята на профсъюзите като инструмент за защита на интересите на работниците. Тяхната членска маса намалява, намалява броят на фирмите, в които има профсъюзи.

В тази връзка трябва да се каже, че ролята на профсъюзите по времето на „социализма“ днес силно се подценява. Вярно е, че те бяха „трансмисия“ на волята на управляващата партия. Но в съответните идеологически рамки те имаха доста голяма възможност да изразяват интересите на работниците и номенклатурата се съобразяваше до известна степен с тях.

Нараства в нездравословни размери конкуренцията между самите работници по повод силно намалелите работни места, което се отразява на социално-психологическия климат в трудовите колективи, на отчуждението между работника и колектива, в който работи.

Подходящ пример за този процес е работната среда и атмосферата в българските университети. До преди няколко години, когато те все още можеха да се захранват с достатъчно студенти, взаимоотношенията в катедрите и факултетите бяха в по-голяма степен колегиални, дори приятелски. От няколко години заедно с кризата в набирането на студенти кадровият проблем се разраства. Университетите са принудени да затварят специалности, да уволняват служители. Нараства несигурността за работните места, противоречията между млади и стари, преподаватели на щат и преподаватели на хонорар и т.н. Увеличава се използването на неморални начини за конкуренция. Голямата конкуренция за намаляващите работни места води до дехуманизация на обществените отношения, до спокойствие, дори радост у индивида когато уволняват колежата му, а не него. Дори до желание това да стане. Взривно се влошава социално-психологическата обстановка, расте отчуждаването между преподавателите, между тях и съответните

ръководства, между преподавателите и студентите, между самите студенти.

При „социализма“ посоката беше към намаляване на хоризонталната и вертикалната дискриминация на жената на работното място. Беше постигнато по-голямо равенство в заплащането на труда. Тенденцията беше по посока на навлизане на жените във все повече професии и издигането им в йерархията. Намаляваше конкуренцията между половете за работни места, увеличаваше се сближаването им в професионално отношение. Това беше подпомогнато от интензивното развитие на социални услуги, които да съдействат на жената да съчетава майчинските с професионалните си ангажименти.

От 1989 г. има известно развитие в обратната посока. В много сфери на професионалния труд е нараснала дискриминацията на жените и съответно тяхното отчуждение към труда, работодателите и техните колеги. Най-вече по линия на това, че при малко работни места се предпочитат мъже, а не се назначават жени, че при нужда от уволнения първо се уволняват жените, а след това мъжете. Както и по линия на различното възнаграждение. Масово е различното заплащане за един и същи труд, което се подпомага от наличието на непрозрачност относно възнагражденията на служителите във фирмите и е основа за негативни емиции у работещите жени. Не се подпомага в същата степен и съчетаването на работните с майчинските им функции. Масово е подозрителното отношение към младите работещи жени и намекнатото или изричното изискване да не раждат в скоро време. Масово е неподкрепящото, дори дискриминационно отношение към бременни и майки на малки деца.

По логиката на нарасналата дискриминация на много прослойки жени в преходния период е пораснала и тяхната отчужденост от местоработата в по-голяма степен от тази при подобни прослойки мъже. Това, което може да се каже и за представителите на различните етноси.

Нараства икономическата мобилност. При „социализма“ поради характеристиките на икономиката, поради липсата на глобализация и т.н. имаше по-малка степен на икономическа мобилност. След 1989 г. е налице огромна динамика, текучество на работната сила в резултат от липсата на работни места, на неудовлетворението ѝ от работната среда, от възнаграждението, от отношението към нея. Пример в това отношение

е охранителният бизнес, който е един от най-бързо развиващите се, а текуществото на кадри в него е огромно.

Икономическата мобилност спомага за решаването на някои проблеми на хората, но им създава други. По-честата смяна на местоработата, по-голямата несигурност, че дълго ще работиш на едно и също място води до това, че не бързаш да създаваш приятели сред колегите си. Избягваш да се ангажираш с проблемите на другите, да ги защитаваш от несправедливо отношение на работодателите.

Ежедневната мобилност на работната ръка в пространството също влияе отрицателно на общуването и води до отчужденост. Когато нараства разстоянието от работата до дома, когато заради задръствания работниците пътуват по-дълго време, нямат време и сили да пият едно питие с колегите, да участват във фирмени купони, да се сближават. Бързат да пътуват. Американският модел. От началото на прехода много хора представят този модел като нормален и дори желан, а той е изключително рисков за човешките възможности и взаимоотношения, както и за природата.

Пътуването затормозва и уморява хората. Това се отразява на взаимоотношенията им както в транспорта, така и на работното място. Страхове и подозренията се увеличават поради нарастващото количество клошари, психически болни хора, дори престъпници в транспорта, подсилено и от вредното влияние на масовата култура, която формира подозрителност и страх от другия човек.

xxx

г/ Четвърти аспект на отчуждението в труда е това между работодателя и работника, от една страна и консуматора на техните стоки и услуги – от друга.

Капиталистическата /пазарна/ икономика по принцип създава условия за отчуждаване на производителя на стоката или услугата от консуматора им. Крепостният селянин по времето на феодализма произвежда продукти, с които задоволява потребностите на феодала, на своето семейство и себе си. Той е заинтересован да произвежда качествен продукт. При капитализма отношението между производителя /капиталист и работник/ и купувача се опосредства от пазара до степен, която позволява все по-малка заинтересованост от производството на

качествен продукт от страна на производителя, все по-голямо чувство за безотговорност от страна на производителя спрямо купувача, все по-малка възможност за търсене на отговорност за произведен некачествен продукт.

Преди капитализма е достатъчна честната дума на занаятчията за да се осигури качествената му стока. Днес са налице все повече контролни органи, а качеството е все по-ниско.

Съвременната търговия с все по-големите магазини е допълнително условие за деперсонализация на отношенията, за отчуждение между собственика, продавача, производителя, от една страна и клиента, от друга. Усмивката на продавача е все по-демагогска и лицемерна. Тя е далеч от истинската усмивка между двамата в малките магазинчета. «Това е повърхностно дружелюбие, последвано от индиферентност и дистанция. Това е добра форма за скриване на недоверие»³¹.

Усещането за отчужденост към фирмата, към работодателя и колегите, несигурността по повод оставането ти на работа води до нарастване на цинизма, на безразличието към това, което правиш, дори, когато е вредно, дори отровно за другите. Страхът от безработица те отчуждава от другите, прави те по-безразличен и безотговорен към това, което произвеждаш. Много граждани дори протестират, когато има опасност за закриване на производството на вредни стоки, за да запазят работата си. В съвременна България взривно нарасна количеството хора, които работят в производство на некачествени, дори вредни стоки и услуги. Когато не си така пресираан от заплахата от безработица си по-склонен да мислиш за качеството на това, което произвеждаш и влиянието му върху останалите хора и околната среда. По-голяма е вероятността да се опълчиш срещу производството на такива стоки и услуги, най-малкото под формата на напускане на работата.

Всъщност капиталистическата икономика от 30-те години на 20 век откровено преминава от принципа да се създава по-качествен, по-траен продукт към принципа да се създава по-нетраен и некачествен продукт, за да се подменя по-често и да се печели не от качество, а от

---

³¹ Кравченко, А.И., Концепция отчуждения Эриха Фромма, Научные ведомости, Серия Философия. Социология. Право. 2018. Том 43, № 1, УДК 130.2, DOI: 10.18413/2075-4566-2018-43-1-46-52

оборот. В развитите капиталистически страни по време на глобализацията се увеличава влиянието на втория принцип. В „социалистическите“ страни акцентът беше върху първия принцип. От началото на прехода преходихме към доминация на втория принцип. Действието на този нов принцип на капиталисти-ческата икономика допълва усещането за безотговорност на производителя на стоката или услугата. Стимулира цинизма и отчуждението на човека от човека. Свързан е със задълбочаването на дехуманизацията на обществените отношения. Производителят се отчуждава от потребителя. Би трябвало да желае да произвежда качествен продукт, за да задоволява потребностите на потребителя, а не некачествен продукт, с който или няма да ги задоволява и ще води до увеличаване на разходите му чрез по-честа смяна на продукта, или дори ще застрашава здравето и живота му.

Нараства ролята на външния фактор за развитие на фирмата, за взаимоотношенията вътре в нея, за качеството на продукцията. Световният пазар диктува своите изисквания, предопределяйки до голяма степен производството на конкретни продукти, лишайки до все по-голяма степен предприятията от възможността сами да вземат решения. Това допълнително спомага да се отчуждят работниците и мениджърите на фирмите от резултатите от тяхната дейност³².

xxx

2. Политическо отчуждение. Политическо отчуждение винаги съществува. Винаги има недоволни от политическата власт. Въпросът е в това каква е тенденцията – на увеличение или на намаление на отчуждението. Кои прослойки са по-сближени, а кои – по-отчуждени от властта.

Непосредствено след 1944 г. до утвърждаването на режима и ускоряването на икономическото развитие има не малка степен на отчуждение на масите от режима и доминиращата политическа идеология - комунистическата. Тогава са най-големите репресии срещу буржоазния елит, религиозния елит, недоволните от колективизацията и други категории хора.

---

³² Исаченко, Н. Н., Отчуждение как социальный феномен современного общества, Вестник Челябинского государственного университета. 2018. № 5 (415). Философские науки. Вып. 48, с. 68

От 50-те до 80-те години нараства лоялността и привързаността на масите към режима и неговата идеология. Това става:

- най-вече чрез обективно издигане на благосъстоянието, образованието, здравеопазването, на социалната политика и т.н. на все по-големи части от населението. Повече от красноречиви са статистическите данни в това отношение. Ще спомена само за един пример. Голяма част от недоволните от колективизацията лека-полека осъзнават плюсовете от нея за себе си. Повишава се нивото на социалната им сигурност. Например, от края на 50-те години селскостопанските работници придобиват право на пенсия, имат закрила от природните стихии, от лошата реколта. Не са заплашени от глад в такава ситуация;

- чрез методите на пропагандата и агитацията. По пътя на социализацията се внедрява в масовото съзнание идеята, че всички граждани участват в изграждането на едно по-справедливо общество, което ентузиазира и стимулира към отдаденост, работохолизъм и лоялност към партията и държавата, които ръководят този процес;

- най-малко чрез политически репресии.

В сегашната пропаганда, интерпретираща „социализма“, се акцентира предимно на последното, на насилието. Съвсем съзнателно не се отчита влиянието на издигането на социалния статус на огромни маси от хора, както и на пропагандата като елемент на социализацията на поколенията, който подпомага възприемането на режима като нормален, легитимен и приемлив. Изобщо се игнорира сближаването на режима с масите и се акцентира само на моментите на отчуждение. А е права Наталия Христова, която казва, че „промиването на мозъците“ не се осъзнава от тези граждани като акт на насилие, а като нормално, легитимно действие на режима, към който те като цяло имат симпатия³³.

Заедно с икономическия просперитет на „социалистическата“ икономика, с увеличаването на материалното благосъстояние на все по-големи маси от населението нараства политическото сближаване между режима, политическия елит, от една страна и масите – от друга. Все повече този режим се смята за легитимен, полезен и т.н. Масите се

---

³³ Христова, Наталия, Идеологически, идеен, ценностен свят на българите през втората половина на XX век.- в: Изследвания по история на социализма в България 1944-1989, Т. 2, 2010

считат сравнително добре представени в политическата система. Опитват се и успяват да не забелязват някои недемократични нейни характеристики, които не ги касаят пряко. Отчуждението между масите и техните политически представители намалява. За нормално се счита от повечето хора наблягането повече на представителната демокрация, отколкото на пряката. През 60-те и 70-те години, когато има разцвет на икономиката, образованието, здравеопазването и т.н., има най-малко отчуждение. Политическата власт в много голяма степен, от много голям процент от населението се припознава като своя, като власт, която работи в името на човека и „светлото бъдеще“.

Заедно с икономическата деградация през 80-те години нараства отчуждението от политическата система, критичността на хората и масово се разпространява афоризмът „Власт в името на човека и знаем кой е човекът“. Започва да нараства недоверието, отчуждението, съмнението сред масите спрямо тяхното политическо представителство, спрямо възможностите на политическия режим да развива икономиката. Все повече хора започват да се сещат, че нямат разни видове политически права и да искат повече пряка демокрация. Режимът все повече се привижда като неефективен, репресивен, ненормален, а ръководството все повече се отдалечава от масите. Едно от доказателствата е именно развитието на вицологията. Вицовете за Тодор Живков стават все по-малко добронамерени, все по-злостни. Намалява мотивацията на работната сила да работи всеотдайно, нейната лоялност към държавната собственост и държавата като основен работодател, към партията и нейната идеология, към основни аспекти на политическия режим. Тогава се явяват и вицове като този, че „държавата ни лъже, че ни плаща, а ние я лъжем, че работим“.

Непосредствено след 1989 г., в първия етап на прехода отчуждението към тоталитарния режим се трансформира в сближение с демокрацията като политически режим. Сближение с висок градус на чувствата, на очакванията. Налице е сближение и с партиите, които демонстрират привързаност към демокрацията. И с техните лидери. Под влияние на обещанията от страна на новите политически сили нараства сближаването между масите и новия демократичен режим.

С течение на времето симпатиите и антипатиите се променят. Лека-полека се увеличават доказателствата за това, че демокрацията не

носи автоматично икономически блага. След краткото опиянение и активизиране на електората в началото на прехода, лека-полека започва отчуждението от политическите партии и техните политики. Нараства отчуждението спрямо любимите в началото на прехода политически субекти, непрекъснато се търсят нови политически субекти за идентификация, нараства отчуждението към политическата система като цяло, към демокрацията като политически режим, нейните институции и механизми. Увеличава се протестната дейност срещу партиите, партийната система и различни видове политики³⁴.

В началото отчуждението е спрямо отделни политически партии, но не и към демокрацията като политически режим, към типичната за демокрацията плуралистична партийна система. Лека-полека недоверието и към самата демокрация като политически режим с нейните най-важни особености нараства. Отчуждението се изразява в намаляване на гласуването, в спад на доверието спрямо политиците, в новите демократични институции и технологии. Все по-често по време на протести се поставя под въпрос легитимността, ефективността на партийната система, на изборителната система по принцип. Намалява партийното членство, ролята на твърдия електорат. Това принуждава партиите все повече да „купуват“ електорат. Това, на свой ред, настройва „нормалните“ гласуващи срещу „купените“, и на всички против изборите. Нараства политическата апатия. Особено сред младите. Все повече не просто не искат да гласуват, но дори и да се интересуват от политическия живот. Една от най-разпространените алергии, особено сред младежта, е спрямо новините по телевизията и голяма част от тях не желае да ги гледа. Все повече смятат политиката за „мръсна“ работа. Все по-малко вярват в ефективността на собственото си участие.

Социалната държава намалява своята социалност. За намалялото количество пари в хазната расте конкуренцията между различни категории хора. Има огромна нетърпимост на едни социални групи към протестите на други социални групи с искания за преразпределение на парите от социалната хазна. Пенсионери се дразнят от „капризите“ на полицаите за по-големи заплати, при положение, че „не ни пазят както трябва“ и че пенсията са твърде ниски. Много родители на ученици се

---

³⁴ Пачкова, Петя, Борбите на българите по време на прехода, УИ „Неофит Рилски“, Благоевград, 2015 г.

дразнят от стачките на учителите, защото им създават проблеми с не дотам социално настроените им работодатели. Работещите в унищожаващи природата предприятия се дразнят от исканията на екологите за затварянето им.

Десолидаризираща и отчуждаваща роля играе политиката на управляващите елити да съдействат за нарастването на ксенофобските, националистически, неонацистки настроения и практики; да съдействат за разединяване на опитващите се да се обединяват граждани в името на защитата на техните интереси; да насаждат идеологемата, че няма разлика между ляво и дясно в политическата идеология и практика, да чернят лявото и по всякакви начини да пречат на развитието на лявото мислене и политическо поведение.

Тенденцията за отчуждение от политиката, от политическите партии е световна. То поразява електората във всички континенти. Нарастващото недоверие към политиката води или до нарастваща апатия, или до разгаряне на политическите конфликти. Налице са съществени трансформации на политическото пространство, нарастване на отчуждението от стари, традиционни партии и залагане на нови, все по-голямо доверие към неправителствени субекти. И това не е български или европейски, а световен феномен.

Политическият цинизъм или усещането за политическа неефективност са все по-широко разпространени сред широката общественост, особено сред по-младото поколение. Япония не прави изключение от това. Данни от национални проучвания на общественото мнение, провеждани от Nippon Hoso Kyokai (NHK) всяка пета година от 1973 г. разкрива постоянно намаляване на чувството на японците за политическа ефективност³⁵. „Например на въпрос за степента на ефекта от нашето гласуване на национални избори върху националните политики, процентът на анкетираните, които са избрали „съвсем не“ или „само малко“, се е увеличил последователно: 28,0% през 1973 г., 42,5% през 1983 г., 45,6% през 1993 г. и 54,7% през 2003 г.³⁶

---

³⁵ Saito, Shinichi, Television and Political Alienation: Does Television News Induce Political Cynicism and Inefficacy in Japan?, International Journal of Japanese Sociology doi: 10.1111/j.1475-6781.2008.00114.x 2008, Number 17, p. 101

³⁶ Пак там, p. 101-102

В Турция редица изследвания показват, че процентът на младите хора, които гласуват на избори намалява от 1999 до 2008 г. „Младите хора имат ниски нива на политическо участие, което не е изненадващо, когато разглеждаме общата тенденция на политическо участие на широката публика в Турция“³⁷.

Доколкото една от най-важните роли на журналистиката е да държи политическата власт под наблюдение, може да е естествено новинарските медии да се отнасят критично към политиката или да се фокусират върху негативните страни на политиката и политиците. Както посочват някои изследователи (например Patterson, 1993; Takase, 1999; Otake, 2003) обаче, твърде многото наблягане на негативното и конфликта в телевизионните новини, което може да е резултат от прекомерна конкуренция за оценките на зрителите сред телевизионните новинарски програми, може да функционира като отрицателен фактор, който предизвиква политическо отчуждение“³⁸. Всъщност това наблягане на политическия елит, и то в негативен план, е изпитана стратегия на медиите с цел отклоняване на вниманието от негативната роля на икономическия елит за благоденствието на народите.

xxx

3. Отчуждение в сферата на образованието и науката.

Увеличаването на младежката безработица и бедност, маргинализирането на огромни слоеве от млади хора от етническите и религиозни малцинствени групи, тяхното лишаване от цел и професионално бъдеще, увеличаването на семействата, които не стимулират децата си да се образуват води до отчуждаването на младите от образователната система. В страни като България деградацията на образователната система е свързана с все по-голяма демотивираност за учене, отчуждаване от процеса на обучение, от преподавателите и учителите.

При „социализма“ сферата на образованието е място, където етносите се сближават. Има позитивна дискриминация /квоти и други

---

³⁷ Kayaoğlu, Ayşegül, Voting Behavior of the Youth in Turkey: What Drives Involvement in or Causes Alienation from Conventional Political Participation?, Turkish studies, 2017 Vol. 18, No. 1, 32–55 <http://dx.doi.org/10.1080/14683849.2016.1273776>, p. 49

³⁸ Пак там, p. 109

механизми/, чрез които децата на българските турци и ромите имат възможност интензивно да си увеличават образователното равнище. Сближават се с българчетата. В днешно време системата за образование функционира така, че ромчетата отпадат и се отдалечават от българчетата. Част от българските турчета също отпадат от светската образователна система или друга част започват да се ориентират към религиозно образование. Поради бедност, поради активната дейност на религиозни вътрешни и външни субекти. Така че и част от българските турчета се отдалечават от българчетата. Част от бедните българчета отпадат от образователната система и се отдалечават от тези българчета, които имат възможност да учат.

По тази линия расте отчуждението между все по-различните по своето образователно равнище прослойки от хора. При „социализма“ те се сближават, а сега се отдалечават една от друга. Расте презрението на по-образованите към ниско образованите и неграмотните хора. До степен все повече хора да искат оряване на възможността на неграмотните хора да гласуват. Расте нежеланието на по-образовани родители да дават децата си в учебни заведения, в които учат деца на по-необразовани родители. Като се прибави и напрежението по етническа линия може да се каже, че се засилва сегрегацията между различни категории деца. Масово в селата, където има роми, те остават в училището и детската градина, а българчетата отиват да учат в съседния град.

При „социализма“ срещу дипломата стои в много по-голяма степен възможност за професионална реализация. Затова и учениците, и студентите са в много по-малка степен отчуждени от учебния процес, в много по-голяма степен го смятат за полезен за себе си и обществото. Изобщо така нареченият „социализъм“ е може би единственият период от капиталистическото развитие на съответните страни, в който капиталистическата класа под формата на номенклатура е била заинтересована да включи в производствена дейност цялото население. Тази заинтересованост на номенклатурата се изразява във всестранните ѝ усилия да ликвидира неграмотността /което става към края на 50-те години/, както и да увеличава образователното равнище на всички българи. Във всички останали периоди на капиталистическо развитие управляващата класа е заинтересована от поддържане на известно

количество безработни хора, така че не се грижи за образованието им. В различните периоди то ту се увеличава, ту намалява.

Расте отчуждението на младите хора към научното познание, но расте сближаването им с религиозното знание, образователното им ниво за това как да се престъпва закона, как да се извършват престъпления, как да се използват наркотици, алкохоли, цигари, видове секс.

Расте отчуждението на учащите се спрямо другите участници в образователния процес – учители, преподаватели, съученици и състуденти, спрямо образователните институции³⁹.

Според проучванията на Seeman отчуждението е психологическо „състояние на ученика, което се изразява в чувство на импотентност (неспособност да се справи с академичните задачи), безсмисленост (непредсказуемост на резултатите от обучението) и самоотчуждаване (несъответствие между съдържанието на учебните задачи и това, което ученикът намира за интересно или ценно)“⁴⁰.

В училище демонстрацията на богатство от страна на по-богатите деца води до формиране на лоши чувства у по-бедните, до отчужденост между тези две прослойки и то до високи степени, водещи до силни емоционални състояния у по-бедните деца. А тази демонстрация от страна на техните бащи и майки е още по-голяма. Тя е характерна за част от така наречените „новобогаташи“, за които източник на самочувствие е не толкова тяхната способност да работят и постигат успехи, а показността на благоденствие.

Расте отчуждението в рамките на студентската общност – между ученолюбивите и неученолюбивите, между дисциплинираните и недисциплинираните студенти. При „социализма“ в много по-голяма степен студентите посещават занятия, стараят се да учат. В много случаи тези, които не идват на занятия, обикновено имат основателни причини. В днешно време все по-голяма част от студентите не ходят на занятия не само поради обективни причини, но и поради формирана недисциплинираност, леност, пристрастеност към губенето на време в

---

³⁹ Пачкова, Петя, Деградация на образованието - причини и следствия.- в: Анализ на действащите и разработване на нови високоефективни стандарти в образованието, София, 2016 г., стр. 98-111

⁴⁰ Barnhardt, B., and Ginns, P. “An alienation-based framework for student experience in higher education: new interpretations of past observations in student learning theory” Higher Education, 2014, vol. 68, no. 6, pp. 789—805, pp. 794

дискотеки и заведения, към алкохолизъм и наркомании. Тези неоснователни причини за отсъствия увеличават негативните настроения към тях у ученлюбивите студенти, които се „хабят“ да ходят на занятия, да си изпълняват ангажиментите като студенти. Сред последните нараства нежеланието да споделят с непосещаващите занятия записки от лекции, информация или други подобни важни за студента подробности за учебния процес, които биха им съдействали да си научат материала, да се подготвят за изпит, да си уреждат административното положение и т.н. По тази линия нараства враждебността в рамките на студентската общност между едните и другите, отчуждеността между тях.

Част от еднокурсниците не се познават дори физически. Все по-рядко се забавляват заедно. Намаленият брой студенти в много специалности, плюс не посещаването на занятия на все по-големи части от тях, унищожават емоционалността на учебния процес и на свой ред демотивират за учене и за общуване. Липсва елементарна степен на общуване между преподавателите и нарастващ брой студенти, както и между самите студенти.

Причина за това отчуждение може да се открие и във факта, че студентите изпълняват задачи, чиято цел е да развият конкретни набори от умения, които са важни на практика само в академичния периметър и имат пренебрежимо малко значение за контекста на реалния живот⁴¹.

Преписването, надлъгването с преподавателите, липсата на мотивираност за учене са израз на отчуждеността на голяма част от студентите от учебния процес. Тези студенти не потъват в него, не го възприемат като нещо важно за личността, а като нещо чуждо, неприемливо трудно, полезно не със знанията, а с дипломата. Отчуждеността спрямо ученето се компенсира с приближеност към алкохола, наркотиците, секса, забавленията, престъпленията, губенето на време.

Нараства и отчуждеността сред преподавателите спрямо учебния процес и в рамките на учебния процес. Намалява удовлетвореността от труда им, увеличава се песимизмът относно неговия смисъл. Намалването на броя на студентите, на тяхното качество и мотивираност води закономерно до това.

---

⁴¹ Sidorkin, A.M., In the event of learning: Alienation and participative thinking in education. Educational Theory, 2004, vol. 54, no. 3, pp. 251–262

Заедно с увеличаването на реалното отчуждение расте и интересът към анализ на отчуждението в сферата на образованието. През последните години теоретичният интерес към разбирането на отчуждението като цялостен проблем в контекста на образованието започва да нараства отново. Според С. Ман преживяването на отчуждение се дължи на съвременните особености на социалната среда, където висшето образование става все по-голямо изискване по подразбиране и все по-малко - осъзнат избор на човека. От учащия се се изисква успеваемост и успех, а не познавателна сложност; изпълнение на задачи, но не и независимо творчество. Предизвикателствата на новата образователна среда, неравенството във властовите отношения „учител-ученик“, формалните подходи към оценяването - всичко това води до факта, че отчуждението се превръща в защитен механизъм за ученика, което му позволява да запази своята идентичност, без да задава въпроси за смисъла. Според С. Ман отчуждението на учениците може да бъде намалено чрез съпричастност и откритост от страна на учителите, осигурявайки психологически безопасен климат за учениците (уважение, приемане, некритичност към неясни, нелогични или ирационални прояви на творчество), преразпределение на властта (демократизация на учебния процес) и също така внимание от страна на учителите към изброените източници на изключване в образователната среда⁴².

„Според ранните проучвания в САЩ, тежестта на редица показатели за изключване е по-голяма при учащи се с нисък социално-икономически статус и сред етническите малцинства. Получени са обширни данни за връзката на отчуждението на учениците с характеристиките на училищната среда: високо ниво на изключване (безсмисленост, липса на норми, безсилие) на учениците е характерно за училищата с контролираща образователна среда и ниско ниво на ентузиазъм на учителите. На индивидуално ниво показатели за отчуждение на учениците в средното училище се свързват с ниско ниво на самочувствие и интерес към ученето, отсъствия, проблеми с поведението. Установени са връзки между отделни показатели за

---

⁴² Осин, Е.Н., Категория отчуждения в психологии образования: история и перспективы.- Культурно-историческая психология, 2015. Т. 11, № 4. С. 79—88, с. 82, doi: 10.17759/chp.2015110407 ISSN: 1816-5435 (печатный) ISSN: 2224-8935 (online) © 2015 ГБОУ ВПО МГППУ

отчуждение при подрастващите с употребата на алкохол и марихуана, опитите за самоубийство“⁴³.

Тези фактори наистина могат да съдействат за намаляване на отчуждението от образованието, но има други много по-важни фактори за това - като реални работни места, възможност за професионална реализация по специалността, уважение на труда от страна на обществото и др. под.

„Мау (1992) идентифицира четири измерения, които са ръководили изследванията на отчуждението в училищата. Те са: безсилие, безсмисленост, липса на норми и социално отчуждение. *Безсилието* се проявява, когато ученикът си поставя като важна дадена цел, но в същото време има ниски очаквания за реализиране на тази цел. Учителите и администраторите имат всички правомощия да посочат дали ученикът е успешен или не, а учениците са все по-критични и по-малко толерантни към техния авторитет. Според Brown et al. (2003), „когато учениците вярват, че могат малко лично да направят, за да повлияят на бъдещето си в училище, те се отчуждават от процеса“.

Учениците научават, че техните оплаквания и опасения остават нечути и в крайна сметка бунтовни поведения като пропускане на часове, не занимаване с домашни, а нарушаване на училищните норми и правила заместват усилията за учене (Мау, 1992). *Безсмисленост*. Безсмислеността се отнася до въпроса за релевантността. Учениците могат да възприемат като ограничена връзката между настоящите очаквания за училищната работа и бъдещите изисквания за идентичност, зрялост и работа. Учениците, които не се чувстват важни или значими по позитивни начини, често ще търсят значение по отрицателни начини (Edwards & Mullis, 2001). *Липса на норми*. Тя се отнася до убеждението на учениците, че социалното неодобрение на поведението е необходимо за постигане на академичен успех и социално приемане. Браун и др. (2003) дават примери като измамата на тест, за да се получи добра оценка или похвала от възрастен, или вярване, че D е приемлива оценка. *Социално отчуждение*. Социалното отчуждение е резултат от неспособността на ученика или нежелание за интегриране в съществуващата мрежа на училището (Brown et al., 2003). Ученикът,

---

⁴³ Schulz, Lisa L., Targeting School Factors that Contribute to Youth Alienation: Focused School Counseling Programs, Journal of Instructional Psychology, Vol. 38, No. 2, p. 76-77

който се чувства отчужден, обикновено не приема целите и ценностите на училището и е склонен да отхвърли училището и всичко, което стои зад него. Браун и др. описват като социално изолирани ученици тези, които не могат да назоват никого в училище, на когото могат да се доверят и рядко намират възрастен, към когото могат да се обърнат за подкрепа, или в училище, или у дома⁴⁴.

В сферата на науката нараства процентът на тези научни изследвания, които се правят от учените с едни мотиви и цели, а след това резултатите от техните изследвания се използват за други цели. Научният резултат все повече се отчуждава от учения, от неговите изследователски мотиви. Стремещът да се пише само за индексирани списания е символ на отчуждението от истинското творчество. То вкарва прагматизма в научната дейност до степен, в която се оказва, че си доста отчужден от автономното научно творчество, от вътрешната потребност да твориш, независимо от точките, които това ще ти донесе.

В сферата на науката учените биват принуждавани от системата да се отчуждават от своята истинска креативна насоченост, от самостоятелното творчество, носещо творческа радост и да се интересуват повече от формалните критерии за оценка на тяхната креативност. При „социализма“ творческата активност беше стимулирана в по-голяма степен с морални мотиви - като начин за усъвършенстване на човека и за съдействие на усъвършенстването на обществото, като път за достигане на светлото бъдеще. Комунистическата идеология с нейната цел за постигане на най-справедливото общество вдъхновява учените в много по-голяма степен да правят изследвания в името на хуманизма и обществения прогрес, а не само в името на собствената кариера.

В днешно време нараства броят на учените, които са впрегнати в измислянето на все по-чудовищни средства за воюване, за унищожаване на хора. Все повече учени работят над изработването на нови видове наркотици, чрез които да се унищожават нещастни хора. Все повече учени работят над изработването на унищожавачи децата ни компютърни игри. Хуманизмът като основа на научното изследване отива на все по-заден план.

---

⁴⁴ Пак там

В днешно време творческата активност става все повече средство за израстване в кариерата, а не за развитие на собствения творчески потенциал, за постигане на лични прагматични цели, а не за постигане на обществен прогрес. Материалният мотив все повече доминира над други мотиви за научна дейност - като обществена полезност на научните изследвания и творческа радост. Доминират прагматичните мотиви за творческа активност. Рейтингите, акредитациите и други подобни ритуали стимулират учения, преподавателя да пише, но не според собствения си творчески нагон и свободно да избира местата за публикуване на трудовете си, а целенасочено – в индексирани издания за увеличаване на публикациите в тях и оттам издигане на рейтинга на съответната институция, а оттам и неговите възможности за кариера. При писането на дисертация се премества акцентът предимно от процеса на творческото изследване, на желанието на допринесеш за развитието на науката, към ролята на средство за повишаване на статуса на учения. Нараства формализмът и ролята на фалшификациите. Публикациите на учения са не толкова резултат на творчески порив, колкото път за придобиване на Hirsch Index (h-index). А това стимулира корупцията, плагиатството и производството на дисертации срещу заплащане⁴⁵.

Поставянето на такава цел – публикуване в индексирани издания /а другото било губене на време/ между другото е и средство за канализиране на мисленето, на идеите на учените в удобни за управляващите света елити насоки, за минимизиране на демокрацията в тази сфера. Тъй като, ако има демокрация, трябва да се състезават различни видове издания, които не са минали през иглените уши на съответни цензуриращи ги структури. И би трябвало да се ценят самите публикации, а не изданията, в които са направени. При кандидатстването за висок статут на списанието естествено редакторският екип се стреми да не публикува текстове, които не съответстват на основните доминиращи идеологеми. Вместо да се демократизира системата, да има условия за сблъсък на идеи, тя се бюрократизира⁴⁶. Вместо да има условия за разширяване на богатството от издания, целта е

---

⁴⁵ E.N. Osin (2017) The Category of Alienation in Educational Psychology, Russian Education & Society, 59:5-6, 256-273, DOI: 10.1080/10609393.2017.1408368, p. 257, <https://doi.org/10.1080/10609393.2017.1408368>

⁴⁶ Пак там

монополизирането им, концентрацията им в по-малко и оттам по-лесно контролируеми издания.

А това е обща тенденция в съвременния капитализъм. В медиите тази тенденция също е очевидна. Загиват малки и провинциални издания, по-близки до проблемите на местното население и растат столичните и големите издания, които са по-отчуждени от тези проблеми и по-лесно податливи на цензура.

xxx

4. Отчуждение в семейството, в съседските общности.

Нараства отчуждението в семейството. Между партньорите, между тях и техните деца. Доказателства за това са:

- растящият брой на разводите. Тази тенденция започва при „социализма“, защото тя е характерна за индустриализираното общество по принцип, а България по това време се индустриализираше. Но след 1989 г. тенденцията се задълбочава и ускорява и поради други много съществени причини;

- растящият брой на алиенирани родители /най-вече мъже сред тези, на които не се присъждат децата при развод, но все повече и на жени в същото положение/;

- растящият брой на безотговорни родители, които не се грижат за децата си, в това число и все повече майки;

- растящият брой на семейства, в които се извършват престъпления – сексуално насилие върху партньорите, върху децата, убийства и т.н.;

- растящият брой на нежелаещи и страхувачи се да направят свое семейство хора, т.е. на несемейните;

- растящият брой на хората, които не желаят да имат деца или се задоволяват с по едно. Последните две категории хора са отчуждени от елементарна норма за продължаване на живота на обществото – раждането на деца.

„През 80-те години демотивирането за раждане на повече от две деца и приближаването към еднородна норма ставаше поради еманципацията на младите жени, на градските млади жени, на жените от интелигенцията, средните класи и чиновничеството. Тогава въздържането от висока раждаемост бе цивилизационна закономерност,

еднотипна с процеса в Европа като цяло⁴⁷. След 1989 г. „демотивирането идва преди всичко поради масовото чувство за нестабилност и прекалено дълго продължаващата икономическа и обществена криза в страната, от шоковостта на Прехода и произведената рязка социална поляризация, при която огромна част от населението се оказва заклещено в маргинализация и депресираща нищета. Придължителността на кризата и нестабилността изтощават. Обедняването и декласирането демотивират и изтощават“⁴⁸.

Отчуждението върви и по линия на емиграцията. Емигриралите български семейства се отчуждават малко или много от техните роднини в България. Още по-отчуждени стават техните деца. „За повечето от тези изнесени българчета тук бабите хранят успокояваща ги илюзия. Илюзия, че това са техни „български“ внучета и внучки. Но на практика майките им в голяма част от случаите ще ги направят чужденци... – такава е логиката на живота, дори когато родителите имат друго желание и декларират патриотизъм“⁴⁹.

Много често е катастрофално за семейството емигрирането на единия родител, особено когато този родител е майката. А това е все по-често срещан случай. При тези ситуации взривоопасно нарастват условията за отчуждаване на партньорите, за намирането на нови партньори. Твърде тежко това се отразява на децата – те страдат от липсата на единия родител, намалява степента на контрол върху тях от страна на най-близките им хора.

Става все по-трудно на младите да си намерят партньор поради нарасналото недоверие и страх от другия. Под влияние на порасналото отчуждение между хората, под влияние на масовата култура, която внушава страх от другия, поради нарасналите престъпления срещу личността.

Младите момичета все по-често се страхуват от връзки с момчета, защото не знаят дали не става дума за някой трафикант или сутеньор. Някои мъже се страхуват да започнат връзка с разведена жена или неомъжена, защото не знаят дали бившият ѝ съпруг или гадже няма

---

⁴⁷ Мирчев, Михаил, Социална динамика и цивилизационно разслояване, М-8-М, София, 2009, с. 91

⁴⁸ Пак там, с. 91-92

⁴⁹ Пак там, с. 93

оръжие и няма да дойде да се саморазправя, защото такива случаи зачестяват. Мъже без работа или с ниски доходи се страхуват от обвързване с жени с работа или с по-високи от техните доходи, за да не пострада мъжкото им достойнство.

Безработицата и оттам търсенето на работа в съседното селище, в съседната или далечната страна, мобилността на работната ръка водят до раздели на семейства, до отчуждаване на родители от деца. Глобализацията дава възможности за срещи и влюбвания, но катаклизъмът настава когато и двамата не искат да напуснат местожителството си.

Поради голямата престъпност много деца остават сираци, а много партньори – вдовици и вдовци. Поради порасналото напрежение в живота бащи и майки повече насилват децата си – расте домашното насилие – и физическо, и психическо. Поради обедняването, поради негативните последици от новите форми на семеен живот. Това води до крайни форми, изразяващи отчуждение между тях - престъпления и други ексцесии.

„Най-малко 102 присъди за умишлени убийства на жени от мъже са постановили Окръжните съдилища в България в периода 2012-2017 г. В 95% от случаите убийците са се познавали с жертвите, в 70% от тях – те са били в близки взаимоотношения – роднини, бивши или настоящи партньори – като в 44 на сто от прегледаните случаи извършителят е бивш или настоящ партньор на убитата жена. Очевидна е корелацията между взаимоотношенията на убийците с техните жертви и извършените престъпления. На този фон, българският съд продължава да приема ревността за “смекчаващо вината обстоятелство”, което е недопустимо“⁵⁰.

През 2017-2019 г.убийствата на жени, извършени от съпрузи, партньори и близки роднини, са се увеличили с 50%⁵¹. Според три индикатора – разпространение, сериозност и съобщаване за случаите на

---

⁵⁰ Убитите жени най-често са жертва на своя настоящ или бивш партньор, dariknews, 5 февруари 2019,

<https://dariknews.bg/regioni/stara-zagora/ubitite-zheni-naj-chesto-sa-zhertva-na-svoia-nastoiash-t-ili-bivsh-partnior-2146145>

⁵¹ ТОДОРОВА, К., 86 ЖЕНИ, КОИТО МОЖЕШЕ ДА БЪДАТ СПАСЕНИ, <HTTPS://WWW.168CHASA.BG/ARTICLE/7370995>

насилие България е на 28 място в Европейския съюз⁵². Расте броят на тези, които търсят защита в неправителствени организации, кризисни центрове и други социални институции.

Увеличаващото се насилие спрямо жените е резултат на частичното връщане на патриархалното мислене, че жената е зависима от мъжа, негова собственост и др. под. А когато този мъж е и незадоволен, и комплексирани по определени причини /професионални, статусни, сексуални и др./ той става източник на насилническо поведение – спрямо жената, а все по-често и спрямо децата.

Все по-честата смяна на семейни партньори или съжителстващи без брак усложняват живота на децата. Новите партньори далеч не винаги успяват да се сближат с децата в необходимата степен. В редки случаи децата имат шанса да се сдобият с още обичащи ги бащи и майки, с още братя и сестри. Но за разлика от романтичните филми, които завършват с по три сватби и с обединено многолюдно семейство в такава ситуация, в живота е доста по-трудно да се постигне подобен резултат.

Развитието на домашното насилие е отражение на нарасналото отчуждение между партньорите и между родителите и децата. Порасналото количество разводи и раздели между съпрузи, което е ясна тенденция в съвременния начин на живот води до развитието на проблема, наречен „синдром на родителското отчуждение“.

Даването на възможност хората да се развеждат по взаимно съгласие, не само поради вина на единия родител, е условие за поцивилизовани разводи с по-малко негативни последици за децата. Но върху днешните разводи негативно влияние оказват други много сериозни фактори, които са условие за намаляване на цивилизоваността на разводите – нарасналото икономическо и социално напрежение у много хора, водещо до комплекси и страхове. Същите фактори влияят на взаимоотношенията и след развода.

---

⁵² Димитрова, С., Цв. Танкинска, 51 жени убити от мъжете си за 2 години. Дама с 10 прободни рани търси помощ в НПО, съпругът ѝ я преследвал, за да я ликвидира, 168chasa.bg, <https://www.168chasa.bg/article/7163077>

„През 80-те години на 20 век детският психиатър д-р Ричард Гарднър (1931 - 2003) доразвива вече придобилата популярност сред професионалистите тема за проблематичните отношения дете - родител в собствена теория: „синдром на родителското отчуждение“⁵³.

Тази теория има своите опоненти. „Прочувайки множество публикации по темата, установих, че синдромът на родителското отчуждение далеч не е общоприета теория, че липсват емпирични данни, които да потвърждават теорията в нейната цялост и че мнозинството от специалистите са силно скептични относно неговата валидност и надеждност“⁵⁴.

„CPO не е научно доказана теория и не би следвало да има място в клиничната и съдебната практика. Водещи организации в областта на психичното здраве не приемат „синдрома на родителското отчуждение“ за доказан научен конструкт и не го включват в своите класификатори. Европейската асоциация по психотерапия в официално становище препоръчва на европейските психотерапевти да не използват термина „синдром на родителското отчуждение“. Вече тридесет години поддръжниците на тази теория не успяват да представят данни, че като методология тя отговаря на научните регулации, следователно е недопустимо тя да бъде превърната в правна регулация и да се включва в българското законодателство“⁵⁵. CPO не е признат като патологично психично състояние от Световната здравна организация към ООН, от Американската психологическа асоциация, от Американската психиатрична асоциация и Американската медицинска асоциация.

Когато се говори за семейства или бивши семейства в конфликт и за преживяванията на децата в този конфликт, през последните години в България все по-рядко се използват неутрални термини като „деца в родителски конфликт“, и все по-масово се използва терминът „синдром на родителско отчуждение“. Всеки специалист по контент анализ, който изследва медийното съдържание по темата в България, ще констатира, че публичното пространство е обсебено от едностранчивото и еднотипно представяне на термина, при това представяно винаги с убедеността, че

---

⁵³ Станков, Георги, Капанът „синдром на родителското отчуждение“ – между науката и идеологията, Публични политики.*bg* Година 10 / Брой 1 / Февруари 2019, с. 81

⁵⁴ Пак там, с. 80

⁵⁵ Пак там, с. 94

това е научно доказан факт. От всички материали по темата, които могат да се намерят в масовите медии, има само един текст от група майки, който разкрива алтернативна гледна точка (Lilova & Doucheva, 2018). Това деформирано говорене идва, както от страна на професионалисти, така и от непрофесионалисти в областта на психологията. Подвеждащо е обаче, ако се премълчават част от истините, свързани със СРО – а именно, че неговата научност е под въпрос, и че не може и не бива да се създават политики без адекватна научна дискусия, каквато в момента липсва. В този ред на мисли, прави ми впечатление отсъствието на каквото и да е научен дебат за синдрома на родителското отчуждение в България. Като че ли с въвеждането в употреба на един чуждестранен термин, научната ни общност е останала в началото на 90-те години на 20 век и е проспала последния четвърт век, през който научният свят дискутира този въпрос⁵⁶.

Оставям спора за същността и ролята на „синдрома на родителско отчуждение“ на психолозите. Но доколкото съм склонна да мисля, че има такъв проблем, ще представя и твърденията на учени, които застават зад идеята за наличие на такова явление.

Нараства броят на бащите алиенатори, но преобладава този на жените.

„Отчуждаващият се родител може да е от двата пола (Baker 2010). Първоначално Гарднър заяви през 80-те години, че 85–90% от случаите му на отчуждаване включват майката като отчуждител, но по-късно установява, че поради засиленото участие на баща в родителството, както майките, така и бащите са участвали в отчуждително поведение в приблизително равни пропорции (Fidler et al. 2013, RA Gardner 2002b).

Децата, които растат без бащи в живота си, са много по-склонни да претърпят напускане на училище, злоупотреба с наркотици и престъпно и антисоциално поведение. Наистина, бащинството е належащ социален проблем (Blankenhorn 1995, Condrell 2006, Gottlieb 2012, Lamb 2000).

СРО децата проявяват темперамент, личностни или на развитието уязвимости: те са тревожни, страхливи и пасивни, имат ниска самооценка и липса на устойчивост (Kelly and Johnston 2001, Steinberger

---

⁵⁶ Станков, Георги, Капанът „синдром на родителското отчуждение“ – между науката и идеологията, Публични политики. *bg* Година 10 / Брой 1 / Февруари 2019, с. 79

2006а). Те са по-яръстни от неотчуждените деца (Lampel 1996) и е вероятно да развият хранителни разстройства и проблеми със съня (Lowenstein 1998, 2006). Проучването на Бейкър (2007а) установи, че възрастните, които са били отчуждени като деца, често поддържат ниска самооценка в зряла възраст⁵⁷.

«Синдромът на родителското отчуждение /СРО/ е един от най-тежките проблеми на разстроените семейни отношения в контекста на развод или раздяла, който пряко засяга психосоциалното и емоционално развитие на най-малките членове на семейството – децата. Възниква като нарушение, в резултат на спора за родителските права, когато единият родител трансформира възприятия, чувства и поведения от себе си върху детето, насочени към обезценяване и разрушаване на връзката на детето с другия, доскоро обичан родител, и възникване на трайно отчуждаване и омраза към него. Процесът на отчуждаване на детето от единия родител е резултат от несъзнателна /понякога съзнателна/ продължителна и постоянна емоционална злоупотреба от страна на другия, отчуждаващия родител, с огромни и дълбоки последствия за психичното развитие на детето.

Възникването на СРО оставя своя отпечатък върху цялостното психично развитие на детето. Пораженията зависят от продължителността на времето, прекарано с родителя отчуждител, възрастта на детето, наличието на подкрепа от разширеното семейство – близки, които да въвеждат детето и отчуждителя в реалността. Отхвърлянето на мразения родител води до поява на чувства на ненавист, омраза, гняв, страх от изоставяне, тъга, копнеж към загубения родител, депресия. Възможни последствия са затваряне в себе си, социална изолация, необщителност, регрес, дори опит за суицид. Израстващите с отчуждение, често показват слаби училищни постижения. Преобладават когнитивни смущения, импулсивност, тревожност, фобии. В случаите, когато СРО включва изкривяване на реалността, детето започва да изопачава и други аспекти от своя живот. Границата между реалност и фантазия се размива. Децата със СРО проявяват упорство във

---

⁵⁷ Giancarlo, Christine, Kara Rottmann, Kids Come Last: The Effect of Family Law Involvement in Parental Alienation, The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences: Annual Review, Volume 9, 2015, p. 29, www.thesocialstudies.com, ISSN 1833-1882

взаимоотношенията, които създават в зряла възраст – измамата и манипулацията се превръщат в нормална част от тяхното ежедневие. Трудностите в изграждането на интимни връзки могат да бъдат резултат на нарушена полова идентификация. В тежки степени синдромът може да доведе до разстройства на детската личност с непредвидими последици за избора на нормални семейни връзки в бъдеще. СРО излага на опасност емоционалното и интелектуално развитие на детето. Рискът от проява на антисоциално поведение – кражби, насилие, агресия и деструктивно поведение в юношеска възраст е голям. Възможна реакция е и психосоматизирането. Според Goldwater (1991) осъзнаването в по-късна възраст на разрушителното влияние на родителя отчуждител може да допринесе за възникването на силни чувства на вина и загуба. Gardner обръща внимание на риска детето в зряла възраст да развие поведение като това на отчуждителя⁵⁸.

Отсъствието на баща се свързва с намалената самооценка на децата, с детската и младежката престъпност (повечето от младите хора в затвора са с липсващ баща), лошото академично представяне (повечето от напусналите гимназия имат отсъстващ баща) и бездомността (повечето от бягащите от къщи деца имат отсъстващ баща). Децата без бащи са по-склонни да бъдат жертви на насилие и имат значително по-високи нива на депресия и самоубийства, проблеми с поведението, злоупотреба с вещества и ранна бременност. И децата на разведени родители последователно съобщават, че желаят да имат повече контакти с бащите си и се чувстват изоставени, когато бащите им не участват в живота им.

Увеличаването на разводите и разделите при съжителство без брак обективно води до затруднения в общуването с двамата родители. И до днес съдът обикновено дава децата на майките и бащите се затрудняват да общуват с децата си, дори при добро желание от тяхна страна. В бракоразводните дела често е налице дискриминация на мъжа. И така се увеличават бащите, които не могат пълноценно да общуват с децата си, дори да няма допълнително настройване на децата срещу тях от страна на майките.

---

⁵⁸ Пеева, Диляна, Превенция на синдром на родителско отчуждение при деца, преживяващи развод на родителите си.- Управление и образование, Т. X (4), 2014

Расте отчуждението и на майките от техните деца. Нараства броят не само на безотговорните бащи, но и на безотговорните майки. И то не толкова в любимия за критика ромски етнос, но сред българското мнозинство. А безотговорността е пример за наличие на отчуждение към нуждите на детето, между родителя и децата. Как иначе може да се интерпретират факти като многократно нараснало тютюнопушене сред бременни жени, майки на малки и големи деца! Как иначе може да се интерпретира поддаването на модата да се ражда със секцио без медицинска нужда от това, след като се знае негативния ефект върху детето от това – например по линия на намаляването на способността да се кърми! Как иначе може да се интерпретира увеличаването на насилието срещу деца, в това число и от страна на майките! Или увеличеният брой на изоставени деца! Не случайно на социалната политика ѝ се налага да усъвършенства своите механизми и институции за обгрижване на подобни майки и техните деца. Все по-важни институции от системата за социално подпомагане стават Кризисните центрове, Звената „Майка и бебе“ и др. под., говорещи за проблемното майчинство.

Конфликти в семейството със съпруг или съпруга и конфликт с родители, както и психотичните мотиви са сред основните мотиви за опитите за самоубийства в област Силистра. Тези причини представляват 38% от всички случаи. Това сочат данни от статистиката на Регионалната здравна инспекция (РЗИ) за периода 2011-2016 г.⁵⁹.

Семейното отчуждение е взаимосвързано с голямата динамика в междусъседските конфигурации, която води до проблеми във взаимоотношенията между семействата. В големите градове намалява процентът на трайните и приятелски междусъседски връзки. Това е свързано с увеличавения приток на хора, с голямата динамика на живеещите в жилищните кооперации, с увеличената степен на живеещи под наем, с увеличената престъпност и липсата на междуличностно доверие.

Увеличената престъпност води до ново отношение към съседите, особено към новите съседи, още повече към наемателите. Увеличава се

---

⁵⁹ Георгиева, Г., Проблемите в семейството сред основните мотиви за самоубийствата в Силистренско, DarikNews, 28 април 2017, <https://dariknews.bg/regioni/dobrich/problemite-v-semejstvoto-sred-osnovnite-motivi-za-samoubijstvata-v-silistrensko-2020424>

подозрителността, защото не знаеш дали имат честен или нечестен бизнес, дали има риск да им подпалят къщата, а оттам и твоята да пострада. Медиите се надпреварват в разпространяването на негативни информации за престъпления. Вече дори в по-малките селища е невъзможно незаклучването на къщите, което при „социализма“ беше доста масово разпространено. Дори в някои по-малки и обезлюдени населени места подозрителността на живеещите нараства до болезнени размери. Не само се заключват с все повече катинари, но и спят по ред на номерата – първо бабата, а след това дядото. За да пазят имуществото, животните и себе си. А при престъпление съседите твърде често запазват мълчание от страх да се намесят.

При „социализма“ гледането на телевизия е занимание, често свързано с наличието на компания не просто от членовете на семействата, но и от съседите. Днес все по-често всеки член на семейството гледа сам телевизия и по-малко общува с останалите членове на семейството. При „социализма“ имаше много по-високо ниво на сигурност поради много по-ниското ниво на престъпността, в това число битовата престъпност. Това беше важно условие за общуване между съседите и между техните деца. Свободните игри на децата, дори в градските райони, бяха повсеместни. Днес страхът от престъпления, коли и т.н. възпрепятства свободната игра на децата. Повечето от тях стават самотни „затворници“ по апартаменти в градовете, дори във все по-голяма степен в къщите и в селата.

Нарастващото количество наематели не желаят да се интересуват от проблемите в жилищния блок, защото не знаят колко ще останат – не искат да се хаят с участие в решаването на проблемите на нещо, което не е напълно тяхно. Те още по-малко са склонни да реагират на насилие в съседни семейства. Всичко това затруднява все повече хора да постигат човешки отношения с новопристигналите съседи, дори развалят отношенията с част от старите съседи. Влошаването на междусъседските отношения е и по икономически причини. Социално слаби семейства не могат да плащат своите сметки, да участват в ремонти, санирания и т.н. Между тях и останалите нарастват подозренията, напреженията, конфликтите.

Голямата социална диференциация, все по-голямата пропаст между световите на различните видове хора стимулира завистта,

омразата, неразбирането на проблемите на едните от другите, липсата на желание за взаимопомощ. Отношенията придобиват по-повърхностен, по-недълготраен характер. Тенденция в България, в бившите „социалистически“ страни е ниското равнище на междуличностно доверие, намаляване на включеността на населението в междуличностни взаимоотношения, което намалява шансовете им за социална подкрепа. Отчуждението нараства заедно с нарастването на самооценката за доходите. Най-отчуждени са нискодоходните групи – по-малко се събират с роднини и приятели. По-отчуждени се чувстват и възрастните хора, особено когато са по-бедни и по-самотни. Хората с висше образование имат най-голямо самочувствие и са най-предразположени към доверие спрямо другите хора и към активно общуване. Отчуждението намалява с повишаването на образованието. Отчуждението нараства при хората с увреждания.

Отчуждение между поколенията. По принцип такъв тип отчуждение нараства в началото на всеки преходен период. След промените през 1944 г. „родителите постепенно започват да се превръщат в символ на консервативното и ретроградното, младите се обявяват (и част от тях реално стават) за носители на новото ментално, обявено за «прогресивно»⁶⁰. Постепенно при развитието на „социализма“ единната доминираща идеология и управляващата партия, наложеният единен модел за светлото бъдеще, създава основа за увеличаващо се единомислие и приближеност по тази линия между поколенията.

След 10 ноември 1989 г. също са налице подобни промени. Настъпва кризисна междупоколенческа дистанция. „Дори и у най-спокойно настроените към „социализма“ млади хора, залегна усещането, че на по-възрастните хора, творили „социализма“, все пак трябва да се гледа критично, със съмнение, без страхопочитание, без кой-знае какво уважение. А да не говорим за тези млади космополити, които съвсем откровено и неограничено не приемат никакви постижения и плюсове на „социализма“ и се отнасят с презрение към неговите „строители“, а оттам и към българското като цяло.

---

⁶⁰ Христова, Наталия, Идеологически, идеен, ценностен свят на българите през втората половина на XX век.- в: Изследвания по история на социализма в България 1944-1989, Т. 2, 2010, с. 163

С други думи у много млади хора липсва съществена част от отношението към възрастните – уважението към тяхното дело! А това е основният мост за осигуряване на приемственост между поколенията, между ценностите, между ентузиазма на младите и мъдростта на старите⁶¹.

Лека-полека тази дистанция се посмекчава, но продължава да трови отношенията между по-млади и по-възрастни. Лека-полека нараства носталгията по онези времена, младежите с проблеми все повече вярват на разкази с положителен привкус за миналото и се сближават с баби и дядовци. Сближението върви и по друга линия – част от възрастните се приспособяват към новите реалности, съвместното им изграждане с по-младите става по-важно от оценката на миналото и ролята на по-възрастните в него.

xxx

5. Сексуално отчуждение.

От една страна, социалистическата власт не репресираща сексуалността, но се стреми да отклонява вниманието от нея, за да имат хората сили за труд. Прилага се не толкова цензура или санкции, а режим на мълчание. Прилага се предимно методът на убеждението, а не методът на репресията, както по времето на доминацията на католическата религия. Появата на хормоналните контрацептиви по аптеките е съпроводена с описания за многобройните им странични действия – от канцерогенност до причиняване на стерилитет.

„Сексуалността е имплицирана като враждебна стихия, като мощна антисоциална страст, която отклонява от трудовата дейност, разрушава другарските взаимовръзки между хората и нарушава комунистическия морален порядък; а в „освещаването“ на труда намира израз очевидно предпоставената от партийните доктринери необходимост от репресиране на сексуалните инстинкти за запазване трайността на социалистическото управление. Една от основните властови техники за овладяване на сексуалността е именно „логиката на цензурата“ – табуто върху сексуалните дискурси, езиковото заличаване

---

⁶¹ Пачкова, Петя, Кризисна междупоколенческа дистанция.- Ново време, кн. 3, стр. 21

на сексуалните прояви, потребности, желания»⁶². Подобни твърдения са типични за тази част от българската интелигенция, която акцентира повече на репресията, на насилието при управлението на масите при «социализма» и подценява ролята на другите методи за регулиране на обществените взаимоотношения – личното благосъстояние и социален статус, както и възпитанието.

Според мен при „социализма“ има не репресираща, а по-скоро не особено стимулираща секса политика. Всъщност по това време има много фактори, които създават сериозни условия за нормална сексуалност, за качествено задоволяване на сексуалните потребности. Работното време е в по-голяма степен ограничено /не неограничено като днес/, има повече семейства, по-малко несемейни хора, по-голямо уважение към брачната форма на съжителство и повече бракове, по-малко икономическа несигурност, по-малко болести, депресии, повече материални и идеологически стимули за раждаемост, повече време и финанси за семейна почивка и общуване. Всички тези фактори допринасят за по-нормално задоволяване на сексуалните потребности.

Стимулира се секса с любов, което може да се интерпретира, от една страна, като силно положително явление, а, от друга страна, като репресия спрямо секса без любов. Категорично се отхвърлят безразборните полови връзки. Сексът се обвързва с любовта. Младежта е по-включена в учебна, спортна и т.н. дейност, така че по-малко се занимава със секс преди пълнолетие. Затова има и по-малко нежелана ранна бременност, водеща до травми и здравни проблеми. При „социализма“ има многократно по-малко проституция, т.е. хора включени в такъв тип сексуалност – нежелана или поне рискова, а не нормална с обичан партньор.

Интересно е мнението на професорка от университета в Пенсилвания. „Когато американците мислят за комунизма в Източна Европа, те си представят ограниченията за пътуване, мрачни пейзажи от сив бетон, нещастни мъже и жени, които мърдат в дългите редици, за да пазаруват в празни магазини и служби за сигурност, които се впускат в личния живот на гражданите. Голяма част от това е вярно, но

---

⁶² Попова, Гергана, *Сексуалността в социалистическите дискурси в България: мълчанието и болестта.* -

Нотабене, 32 (2016), <http://notabene-bg.org/read.php?id=373>

колективният ни стереотип за комунистическия живот не разказва цялата история.

Някои може би си спомнят, че жените от Източния блок се радваха на много права и привилегии, непознати по това време в либералните демокрации, включително големи държавни инвестиции в тяхното образование и обучение, пълното им включване в работната сила, щедрото обезщетение за отпуск по майчинство и гарантирана безплатна грижа за децата. Но има едно предимство, което получи малко внимание: жените при комунизма се наслаждаваха на повече сексуално удоволствие.

Сравнително социологическо проучване на източни и западни германки, проведено след обединението през 1990 г., установи, че източните жени са имали два пъти повече оргазъм от западните жени. Изследователите се учудиха на това несъответствие в отчетеното сексуално удовлетворение, особено след като жените в Източна Германия изпитваха известната двойна тежест на формалната заетост и домакинската работа. За разлика от тях, следвоенните западногермански жени оставаха вкъщи и се наслаждаваха на всички устройства за спестяване на труд, произведени от развиващата се капиталистическа икономика. Но те имаха по-малко секс и по-малко удовлетворяващ секс, отколкото жените, които трябва да се редят за тоалетна хартия⁶³.

За днешната жена се отнася следното: „Всичко, което прави, е работа и работа - каза ми г-жа Дурчева през 2013 г. - и когато се прибира през нощта, е твърде уморена, за да бъде със съпруга си. Но няма значение, защото и той е уморен. Те седят заедно пред телевизора като зомбита. Когато бях на нейната възраст, се забавлявахме много повече”⁶⁴.

При „социализма“ е било по-лесно отглеждането на деца. „Беше толкова лесно за жените, преди Стената да падне... Те имаха детски градини и ясли и можеха да си вземат отпуск по майчинство и да имат запазена работа за тях. Съвременните жени работят от договор на договор и нямат време да забременеят. Дори най-добрата стимулация няма да помогне за постигане на удоволствие, ако една жена е стресирана

---

⁶³ Ghodsee, Kristen R., Why Women Had Better Sex Under Socialism, Aug. 12, 2017, <https://www.nytimes.com/2017/08/12/opinion/why-women-had-better-sex-under-socialism.html>

⁶⁴ Пак там

или преуморена, притеснена за бъдещето и финансовата си стабилност“⁶⁵.

“Комунистите инвестираха основни ресурси в образованието и обучението на жените и в гарантирането на тяхната заетост. Държавните женски комитети се стремяха да превъзпитат момчетата да приемат момичетата като пълноправни другари и се опитваха да убедят сънародниците си, че мъжкият шовинизъм е остатък от предсоциалистическото минало.

Въпреки че съществуват различия в заплащането на половете и сегрегацията на работната сила и въпреки че комунистите никога не реформират изцяло вътрешните патриархални отношения, жените при комунизма се радват на степен на самодостатъчност, каквато малко западни жени биха могли да си представят. Жените от източния блок не трябваше да се женят или да правят секс за пари. Социалистическата държава задоволи основните им нужди и страни като България, Полша, Унгария, Чехословакия и Източна Германия отделиха допълнителни средства за подпомагане на самотни майки, разведени и вдовици. С отбелязаните изключения от Румъния, Албания и Сталинския Съветски съюз, повечето източноевропейски държави гарантираха достъп до сексуално образование и аборти. Това намали социалните разходи при случайна бременност и намали възможните разходи да станеш майка“⁶⁶.

Днес са повече или по-силни тези фактори, които пречат на сексуалността. Обратното на това при „социализма“. Сега тя се стимулира за да отклони вниманието на хората от проблемите им. По-малко обогатяващи дейности за младежта, повече време и стимули за секс – рекламите ти казват, че ако отидеш на море и не си преспал с някого, значи си си загубил времето. Не се набляга на секса с любов, а на секса като забавление, въпреки рисковете от това.

Отчуждението на все повече хора от другите хора поради всекидневната липса на партньор е свързано с приобщаването им към продуктите на порноиндустрията. Нараства употребата на порно-филми и порно-игралки за задоволяване на сексуалните им потребности. Те заместват реалния и обичан сексуален партньор. Не задоволяването на

---

⁶⁵ Пак там

⁶⁶ Пак там

сексуалните потребности и потребността от любов води до физически и психически болести.

Интересен е случаят с Китай и неговата последователна и ефективна демографска политика от няколко десетилетия за намаляване на раждаемостта. Тази политика постига своята основна цел – намалява се темпът на увеличаване на раждаемостта. Но междуременно се реализират и редица негативни ефекти – например наличие на десетки милиони млади китайци, които не могат да си намерят партньорка, за да задоволяват пълноценно своите сексуални, психологически и други нужди. Нарастват изнасилванията, краденето на моми, ползването на услугите на порноиндустрията, спинът и т.н. Все явления, свързани с увеличената степен на отчуждение, с невъзможността да се задоволяват основни човешки потребности – от секс, от обич, от възможности за възпроизводство поради липса на постоянен и верен партньор.

xxx

6. Расте отчуждението по религиозна, етническа и други линии.

В настоящия социално-икономически контекст религиозният плурализъм играе откровено и силно десолидаризираща, дезинтегрираща роля в национален план. Дезинтеграционните ефекти от развитието на икономиката и политиката се допълват от дезинтеграционният ефект от религиозния плурализъм. Липсата на социално-икономическа сигурност тласка хората да търсят спасение и солидарност сред единоверците си. Мюсюлманите все повече се затварят в мюсюлманския си свят, а християните – в християнския си свят. Срещу ислямския фундаментализъм се изправя християнският фундаментализъм⁶⁷. Нараства подозрителността към бежанците, особено когато са мюсюлмани, нежеланието да се общува с тях, дори крайна подозрителност и непоносимост, изразена в протести и престъпления спрямо тях. На все повече хора светът на другия им се привижда като чужд, дори враждебен. Търсят идентичност и сигурност не като членове на една и съща нация, а като членове на една или друга деноминация.

Тези, които не искат да се затварят в религиозни или етнически гета, се опитват да останат в мултикултурна среда дори с риск да ги

---

⁶⁷ Пачкова, П., Християнският фундаментализъм – срещу ислямския. – Диалогът Изток – Запад: многопосочност на прочитите, УИ «Неофит Рилски», Благоевград, 2015

обвинят, че изневеряват на религията си. „Католическото образование в цяла Франция констатира прилив на молби за прием от мюсюлмански семейства, които се опитват да защитят децата си от своите единовеци - тъй като и тук общностите вече са се превърнали във феодални имения, които отстраняват от смесените райони онези, които не принадлежат към тази или онази подгрупа: евреите в Сарсел напускат един след друг квартала си, за да се отдалечат от районите, в които са се превърнали в мишени“⁶⁸.

Религиозните вражди съвсем съзнателно и планомерно се подклаждат от управляващите елити, за да се отклони вниманието на масите от по-важните им проблеми и техните истински причинители и възможни решения.

Многократно нарасна отчуждението и между различните етноси в България. Изразява се в нарастването на ксенофобските, расистки настроения, практики, гласуване за съответни политически субекти с такава идеология, в робуването на идеологеми, на манипулативни твърдения за „вражеските“ етноси. По времето на „социализма“ се наблюдава тенденция към мултикултурализъм, към интеграция на тези малцинствени общности. Днес тенденцията е в обратната посока. Днес се говори за крах на мултикултурализма. След 1989 г. са налице много фактори за отчуждаването на етносите един от друг.

Интересна е групата на хората с увреждания. При „социализма“ те са живели и бивали обгрижвани в така наречените производствено-битови комплекси. В тези комплекси са им задоволявани основните жизнени потребности - имали са трудова заетост, възможност да си гледат децата и т.н. Основният им проблем е бил – малката възможност да се интегрират сред останалите хора извън комплекса. Т.е. налице е голяма степен отчуждение между хората с увреждания и хората без увреждания.

След 1989 г. хората с увреждания имат принципната възможност да се интегрират – развиват се различните форми за достъпност – до различни професии, до информация, превозни средства, обществени

---

⁶⁸ БРИГЕЛИ, ЖАН-ПОЛ, ОБРАЗОВАТЕЛНОТО НЕРАВЕНСТВО. СОЦИАЛНИЯТ АСАНСОР НЕ РАБОТИ ,31.10.2018,
[HTTP://GLASOVE.COM/CATEGORIES/NA-FOKUS/NEWS/ZHAN-POL-BRIGELI-OBRAZOVATELNOTO-NERAVENSTVO-SOCIALNIYAT-ASANSOR-NE-RABOTI](http://glasove.com/categories/na-fokus/news/zhan-pol-brigeli-obrazovatelnoto-neravenstvo-socialniyat-asansor-ne-raboti)

сгради и т.н. Но процесът е бавен и огромна част от тях са в невъзможност да се интегрират тъй като тази принципна възможност е много далеч от реалността. Така че сближаването им с хората без увреждания е доста затруднено. Някои емоционални и социални проблеми на хората с увреждания се дължат на отношението и поведението на обществото, а не на действителното увреждане⁶⁹. Отчуждението между двете групи е доста голямо и върви по различни линии. Но най-голямата форма на отчужденост идва по линия на труда. Голяма част от тях са отчуждени от сферата на професионалната дейност. Нямаат реален достъп до трудова дейност. Или, ако имат, те са силно дискриминирани – като позиции, възнаграждение и т.н. така че до голяма степен за тях се отнасят характеристиките на отчуждението – усещането за безвластие, за неспазване на норми, за липса на смисъл.

Урбанизацията по принцип води до отчуждение между хората. А когато това условие се съчетае с други не по-маловажни социални фактори отчуждението бързо нараства.

Ужасяващата урбанизация по време на прехода задълбочи този процес, интензифициран по времето на „социализма“. Концентрирането на повечето хора в няколко все по-големи града повишава степента на отчуждението. По времето на „социализма“ имаше много по-равномерно разпределение на хората в различните региони на страната, по-малка концентрация в няколко големи градове, по-голяма степен на трайност на местожителството, по-голяма степен на познанство между съседите, по-малко развитие на живота под наем. В съчетание с нарастващото благополучие до 80-те години на 20 век, с липсата на масова икономическа несигурност като сегашната това допринасяше за по-малко отчуждение между хората, за по-голямо взаимодействие между съседи, за по-голяма грижа за общата среда, за по-голяма склонност да отдаваш труд и време за тяхното поддържане и то с доброволен труд.

По принцип животът в града, особено в големия град, се отличава с по-голямо отчуждение между хората. То се стимулира допълнително при наличие на безработица, несигурност, обществени конфликти, каквато е сегашната ситуация.

---

⁶⁹ Poonam Punia and Sandeep Berwal, Development and Standardization of an Alienation Scale for Visually Impaired Students, ©2017 AFB, All Rights Reserved *Journal of Visual Impairment & Blindness*, September-October 2017

При „социализма“ политиката на управляващата номенклатура беше по посока на изваждане на ромите от гетата, на интегрирането им сред етническите българи в смесени квартали, на намаляване на отчуждението между етносите. Тази политика имаше доста големи успехи. Ролята на гетата се смали. Голяма част от ромите се интегрираха, образоваха, все по-често работеха редом с българите – например в кооперативните стопанства или в строителството. С което доказваха, че могат да се интегрират при подходящи за това социални условия.

По време на преходния период тенденцията е точно в противоположната посока. След 1989 г. интеграционната политика на държавата деградира, нарасна броят на гетата и хората, живеещи в тях. Това доведе до огромно увеличение на отчуждението между хората, живеещи в нормалните квартали и тези, живеещи в гетата. И отчуждението между ромите и мнозинството расте. Дори българи, живели на социални помощи, дъвчат и предъкват манипулативния аргумент, че ромите живеели само от социални помощи. Затварят си очите пред желанието на повечето от ромите да имат работа, нормални доходи и нормален човешки статут. Забравят, че и те са живели на социални помощи.

Намаляването на работните места доведе до изхвърляне от работните места първо на представителите на малцинствените групи, до нарастване на дискриминацията им, до отчуждаване на малцинствата от мнозинството. Сега в България се увеличава трудовата сегрегация. Огромна част от ромите са закрепостени към най-непрестижните професии – това води до тяхното отчуждаване от представителите на българския етнос – до намаляване на самоуважението им и на уважението им от страна на етническите българи. А липсата на взаимно уважение е основа на отчуждението.

Животът в гетата допълнително стимулира негативни прояви у ромите, подхранва вредни навици, което допълнително настройва мнозинствата против жителите на гетата, отдалечава едните от другите. Нарастват расистките, ксенофобските настроения срещу жителите на гетата и малцинствата. Пореден пример за такива взаимоотношения бяха в края на 2018 г. набезите на рокери /които често са поразени от националистически настроения/ в ромската махала на Русе след убийството на журналистката от града. А преди години имаше

мобилизация на расистки настроени българи по повод стълкновенията между роми и българи във връзка с убийството на едно момче в с. Катуница.

Изобщо по линия на етническия произход_отчуждението взривно нарасна. Между етническите българи и ромите, и между етническите българи и българските турци. Управляващият елит не противодейства, дори насърчава деленията на населението по различни признаци - на местни жители от емигранти, на българи от роми, на християни от мюсюлмани и т.н. Това улеснява засилената им експлоатация в труда.

xxx

7. За съжаление може да се говори и за отчуждение на съвременния човек от природата. Нарастват проблемите му във взаимоотношенията му с природата.

„Отношението между човека и природата се променя радикално, бих казала фатално. Все повече заприличва на антагонистично противоречие. Капиталистическата обществена формация, индустриалният характер на производството закономерно водят до унищожаване на природата. За съжаление голяма част от плодовете на научно-техническото развитие също съдействат за това. А опитите за спасяването на отделни елементи на природата са плод не толкова на икономически интереси на основните икономически субекти и повечето обикновени хора, а на политически решения и граждански вопли и натиск. И затова имат частичен, палиативен, последващ характер.

До капиталистическия етап на развитие на човечеството то е било много по-пряко заинтересовано земята да е чиста и плодородна. Защото оцеляването му е било пряко свързано с нейните плодове, със селскостопанското производство. И науката не е предлагала големи възможности за нейното грубо и невъзвратно експлоатиране. Не е предлагала и изкуствени заместители_на природните продукти. Днес науката предлага все повече заместители – на храни, на дрехи, дори на биологични процеси като нормалното зачеване и раждане например. Човекът все повече се увлича в производството и потреблението им. Все повече нараства самочувствието му, че е по-велик от природата, че е свободен от опеката на природните сили, че може да прави всичко

според своя потребителски нагон, че може да „покорява” Мусала или Еверест.

От една страна, глобализационният етап от развитието на капитализма води до все по-голяма алчност на елитите. От друга - до все по-малки възможности те да бъдат контролирани в опитите им да забогатяват за сметка на хората и природата. Смаляването на възможностите за контрол от страна на отделните национални държави, недостатъчните сили на международните организации в това отношение отварят нови пътища на съвременната международна капиталистическа класа да продължава хищнически да използва природните ресурси в ущърб на бъдещето на планетата. Разликата е в това, че капиталистите от развитите страни при глобализацията с нови сили, с по-нови и все по-опасни начини се насочват към хищническо използване на природните ресурси на други страни и народи, освен на собствените страни и народи. Един от типичните примери е използването на супер опасни за природната среда методи за добиване на шистов газ в свободни страни като България. Нещо като нео-нео-колониализъм⁷⁰.

От своя страна, гражданите навсякъде по света са разкъсвани от противоречиви интереси и съображения. Все по-голяма част от тях работят в производства на вредни стоки и услуги – на все по-чудовищни и античовешки оръжия, на некачествена, дори вредна храна и дрехи, на наркотици и други убиващи човека стоки. Защитата на работните места им говори, че трябва да пренебрегват мислите и тревогите си за природата, а здравето им напомня, че трябва да им обръщат повече внимание. Налице са все повече конфликти между хора, пазещи работните си места с цената на всичко и други хора, които отстояват общия, в това число и техния стратегически интерес от опазване на природната среда. Еколози се борят с миньори, с работещи на ски-фронта, с рибари, убиващи делфини, с цигани и българи, оцеляващи чрез незаконна сеч и др. под. социални казуси.

Развитите ни потребителски нагони ни карат, от една страна, да искаме да ползваме неограничено вода, ток и други блага. От друга

---

⁷⁰ Пачкова, П., Безсилието на съвременния човек. – в: Екология и хуманизъм. Хуманитарни измерения и аспекти на екологическите проблеми, С., Авангард Прима, 2013, стр. 63-74

страна, все повече се притесняваме от липсата на вода в реките и язовирите.

„Съвременните технологии, все по-интелектуализираният и компютъризиран характер на труда, смаляването на относителният дял на физическият труд води до все по-страшно отчуждаване на тялото от ума ни.

Все повече хора не знаят какво е физически труд. Служебното им битие не е свързано с такъв. Домашните физически дейности все повече се заместват с технологизирани, машинни операции и намаляват. Не перем и не мием сами, все по-малко готвим, защото предпочитаме да си купуваме отровни полуфабрикати. Викаме професионалисти да ни чистят, даваме килимите си на професионалисти да ги перат. Стремим се към все по-малко физически дейности в ежедневието.

Тялото ни залинява за сметка на ума⁷¹.

Всеки се превръща все повече в жертва на отношението ни към природата, а не всеки има възможност да влияе върху политиката спрямо природата. Отделният човек е все по-безсилен сам да променя нещо. В повечето случаи има нужда от решения и налагане на правила от по-високо равнище, от страна на институции, касаещи и обхващащи поведението на все повече хора. И част от отговорните хора, виждайки, че другите не правят каквото трябва, се обезсърчават да правят и те каквото и да било. Ако малко хора пестят вода, бензин и електроенергия, занятието се обезсмисля. Ако само най-отговорно мислещите се стремят да пазят чистота, а другите – не, първите се обезсърчават и деактивират или са неефективни. Ако все повече хора стоят на двигател в колата, когато не са в движение, как политиците да изчистят въздуха.

Нараства усещането за безсилие на обикновения човек, на страх от бъдещето. „Защото, поради все по-ускореното развитие на средствата за завладяването на природата от човека – които всъщност са средства за нейното унищожаване, – една такава перспектива има съвсем реални изгледи да се осъществи... Поради голямата вероятност от екологична катастрофа, всеки фалшив оптимизъм и сладникаво продължаване на

---

⁷¹ Пак там, стр. 63-74

човешкото безгрижие и лекомислие днес могат само да допринесат за нашето колективно самоунищожаване⁷².

Увеличава се стресът сред хората, които осъзнават вредностите от антиприродността на начина ни на живот, заплахите от отчуждението ни от природата, а в името на своето оцеляване, доходи и развитие трудно могат да се откажат от съвременния начин на живот, не могат да избягат от средата, в която им се налага да живеят и продължават да го живеят. Но в мислите си все повече се конфронтират с него и този вътрешен конфликт нараства. Увеличава се страхът от евентуалните вредни последици, който сам по себе си води до увреждания. Нараства броят на хората с увреждания поради спецификите на труда и живота ни, както и на страха ни от тях.

Имаме все повече информация, а все по-малко възможност за ефективна индивидуална реакция. Напрежението нараства по линия на лавиноопасно нарастващата информация за конфликтите ни с природата. Никога човечеството не е било толкова информирано за заплахите пред бъдещето си както сега. Високото образование и общата ни култура ни играе лоша шега.

Съвременният човек все по-малко контактува с природата. Вместо разходка в парка – седене на кафе в мола. Вместо рожден ден на децата в двора на къщата или в парка – отново в някое затворено, спарено и тясно местенце.

Все по-малко пазим природата, намирайки винаги много основателни причини за това. Нуждата от по-бързо придвижване, за да отидем по-бързо на море или планина. Смяната на мебелите, защото бързо ни омръзват старите.

„Аргументът тук, аз приемам, е много познат. Чрез замяна на света на природата с технологичен и изкуствен свят, изграден за удовлетворяване на човешките същества, тази линия подсказва, че ние

---

⁷² ЖИВКОВИЧ, ГОРДАНА, ОТЧУЖДЕНИЕТО НА ЧОВЕКА ОТ ПРИРОДАТА: ПРАВОСЛАВНОТО РЕШЕНИЕ, „ВЕСТНИК НА СРЪБСКАТА ПАТРИАРШИЯ”, БР. 1002, ПРАВОСЛАВЕН ПОРТАЛ, 16.01.2013, [HTTP://WWW.BOGONOSCI.BG/%D0%BE%D1%82%D1%87%D1%83%D0%B6%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D1%87%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BA%D0%B0-%D0%BE%D1%82-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BF/](http://WWW.BOGONOSCI.BG/%D0%BE%D1%82%D1%87%D1%83%D0%B6%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D1%87%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BA%D0%B0-%D0%BE%D1%82-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BF/)

модерните сме загубили чувството, че сме свързани с природата и така се отчуждихме от него. Първо, се казва, че сме отчуждени от това, че сме загубили своето разбиране и оценка на независимостта на природата от нас, на онова, което би могло да се нарече другост. Но второ, за нас също се казва, че се отчуждаваме от природата в друг смисъл: че сме забравили, че и ние сме част от природата и че всъщност природата е източникът на всичко, което сме и правим...

И освен това изградената среда, която ни заобикаля е израз на това отчуждение: нашите блестящи антисептични супермаркети, нашите конкретни ландшафти, нашите затънали реки и изкуствени брегови линии - но също така: диетите ни с пестициди, нашите сметища за токсични отпадъци, нашите плашещо повишаващи се температури - всичко разкрива степента, в която природата е нещо, чиято реалност и значение, чиято независимост от нас и чиято необходимост за нас, ние отричаме - но го правим на наш (и на земята) риск⁷³.

В същото време ние се отчуждаваме все повече и от света, който ние самите строим. Градим все по-големи градове и сгради, все по-големи молове и жилищни блокове. Поради нарастващото неравенство между регионите и селищата и характера на нашите икономики напливът към по-големите селища продължава да е налице. Но това не значи, че на голяма част от жителите на тези селища този начин на живот им харесва. Напротив нараства непоносимостта към важни негови характеристики. Дори макар и с много по-бавни темпове все повече хора искат да се върнат към по-примитивното, по-природното. В това число млади хора. Бягаме от града при първа възможност.

„Всъщност сме отчуждени от самата изградена среда. Отчуждаваме се от околната среда, ще споря - но сега под „околна среда“ ще имам предвид технологичния свят, от който всъщност сме заобиколени: това е изграденият свят, който не успяваме да разберем, и с който не успяваме да видим връзката си“⁷⁴.

xxx

---

⁷³ Vogel, Steven, On Alienation from the Built Environment, Accepted: 15 July 2013 / Published online: 4 October 2013, # Springer Science+Business Media Dordrecht 2013, Ethic Theory Moral Prac (2014) 17:87–96, p. 88-89, DOI 10.1007/s10677-013-9469-5

⁷⁴ Пак там

7. Нараства отчуждението от собственото ни тяло. При „социализма“ имаше по-голямо уважение към вътрешния вид на човека, а не към външния му вид. Не се стимулираше толкова налагането на моди в облеклото. Налице беше по-голямо уважение към собственото ни тяло. Не бяха така масови изискванията за определен външен вид при заемане на определена работа.

Днес се увеличава акцентът към външния вид като все по-често изискване при заемане на работно място, все по-голяма агресия към хората, към които природата е била по-скъпернически настроена относно външния им вид – в училище, на улицата и т.н. В съвременния свят вече се говори за дискриминация на хората с наднормено тегло, на високите хора... Все повече работодатели поставят изисквания за външния вид за редица професии, въпреки, че ефективността на хората в тези професии не зависи от този вид.

„В момента ролята на външния облик във възприемането и оценяването на личността нараства, той се превръща във важен компонент на нейното самоотношение, самосъзнание, което се явява продукт на съществуващата културна формация. Съвременното общество може да се характеризира като ориентирано към тялото, придобиват особена важност проблемите с имиджа, модата за трансформация на тялото нараства и популярността на телесните практики нараства. В резултат на това броят на изследванията върху когнитивните и оценъчни аспекти на образа на физическото „аз“ се увеличава. Изследователите обикновено са фокусирани върху случаи на недоволство и неудовлетвореност от своето тяло поради несъответствието му със съществуващите възгледи за идеалните параметри на външния вид. С други думи, оценяват се естетическите искания по отношение на тялото на различни категории хора. На първо място, тези тенденции се виждат най-ясно в чуждестранни изследвания на телесния образ. Интересът към изучаването на образа на физическото „Аз“ се дължи и на специалния статус на тази предметна област, тъй като телесното преживяване отразява дълбоко, основно ниво на лична организация, основано на усещане за идентификация със собственото тяло и физически образ, което до голяма степен определя по-нататъшното развитие на психичните структури. Изучаването на присвояването на своето тяло от субекта и естеството на механизмите, които го опосредстват, води до

фиксиране на специална феноменология, характеризираща недостатъчния контакт на субекта с неговото тяло и, по-тясно, с външния вид и отхвърлянето на неговите двигателни, изразителни черти... Под феномени на „отчуждение“ имаме предвид съзнателно или несъзнателно отношение на неприемане на своето тяло на човек, което се проявява в поведенчески, емоционални и вербални реакции на субекта”⁷⁵.

Дизайнери, пластични хирурзи и др. под. са заинтересовани от желанието на много хора да коригират външния си вид, за да могат да продават стоката си, да печелят на гърба на хората с комплекси. Все по-малко уважаваме собственото си тяло. Искаме да го променим.

Интересен в това отношение е случаят с Южна Корея. Страна с бързо издигане на благосъстоянието на много хора през последните десетилетия. Хора, които попадат в лапите на рекламите за пластични услуги и все повече се поддават на тях.

„Според социологическите проучвания, всяка пета жена в Южна Корея се е подлагала на пластична операция. Подобни процедури се считат за нещо обичайно и нормално. Много често абитуриентите получават като подарък от родителите си пари за пластична операция. Сред най-популярните процедури са избелването на кожата, премахването на родилни белези и промяната на формата на очите. И операциите не са популярни само сред жените, напротив, много мъже също се подлагат на тях“⁷⁶.

Като противовес на тази тенденция се явява ново движение сред жените, които пледират за естественост, природосъобразност на външния вид, акцент върху „вътрешния вид“.

Увеличава се „опазването“ на външния вид, зависимостта на външния ни вид от все по-голямо количество стоки, свързани с неговото поддържане. Ставаме все повече роби на внушенията на модната индустрия, която ни управлява вкусовете всекидневно, всекисезонно. Намалява свободата ни по тази линия. Интересите на все по-голямото

---

⁷⁵ Каминская, Н. А., Отчуждение физического «я» на материале исследования пациентов с физическими дефектами и субъектов без дефектов внешности, УДК 159.9.07, Вестник Кемеровского государственного университета, 2016, № 1 (65), с. 100-101

⁷⁶ 17 интересни и неподозирани факта за Южна Корея, Източник: <https://dama.bg/article/17-interesni-i-nepodozirani-fakta-za-juzhna-koreia/15109/> © Dama.bg

количество работещи в тази индустрия са причина за все по-голямото ни заробване. Все по-голямото количество дрехи върви заедно с все по-голямото ни контролиране какво да обличаме. Израз на гражданска смелост е несъобразяването с модните тенденции.

„Анализът на отделни случаи разкри психологическия смисъл на феномените на „отчуждение“.

Като част от задачата да присвои променения си вид или външен вид, който има дефект и следователно не отговаря на социалните стандарти, психологическият смисъл на отчуждението се заключава:

1) в стимулиране на вътрешната работа на индивида за разработване на средства за приспособяване към дефекта, за да се поддържа целостта, интегрираността на личностната структура;

2) в изолиране на отрицателните преживявания, свързани с наличието на дефект, за защита на структурата на личността от конфликтни психични съдържания;

3) в унищожаване на образа на физическото "Аз" и образа на "Аз" на личността, като проявление на дезинтеграцията на личността"⁷⁷.

xxx

Влошаването на социално-психологическия климат на работното място, отчуждеността от труда, работодателя, колегите, от консуматора, съчетани със страх от борба за по-добри условия на труд водят до влошаване на здравословното състояние на масите, до увеличаване на болестите, депресиите и т.н.

В днешния етап от развитието на обществото взривно нараства броят на самотните хора. Депресията е болест и на самотата. Самотни хора на работното място, самотни хора в семеен план. А нарастването на броя на самотните хора е факт. Симптоматично е, че например в Англия в името на едно от министерствата се добави и „на самотните хора“. Това е тенденция в развитите страни, а в България се засилва и от наличието на социално-икономически преход. Самотата е признак за отчуждение от другите, от обществото като цяло.

---

⁷⁷ Каминская, Н. А., Отчуждение физического «я» на материале исследования пациентов с физическими дефектами и субъектов без дефектов внешности, УДК 159.9.07, Вестник Кемеровского государственного университета, 2016, № 1 (65), с. 104

Изкушавам се да цитирам изключителният текст на песента „Самотният човек», изпълнявана от Тодор Колев.

Той има белег на челото си и сяда винаги накрая.
Дори когато е висок, самотният човек е малък.
Събира билки или пък с теслицата на спомените дяла,
остане ли без работа. И мъкне вехтото си одеяло.
Докато другите крещат или говорят за изкуство,
самотният човек на масата лови мухите и ги пуска.
Но ако пише стихове, той непременно ще остави
една сълза в очите или драскотина в паметта ви...
Той има дом и топла супа, но е толкова затворен
животът му, изхвърлен като каса в дъното на коридора.
И тоя дом да се обърне с керемидите надолу,
той може пепел да яде, но няма да се моли.
В какъв ли огън е горял и под каква ютия -
за да научиш, трябва много вино с него да изпиеш...
Тъй както си върви с петно на ризата си чиста,
самотният човек в тълпата се изгубва изведнъж, като мънисто.
В едната си ръка той носи книга за душата болна,
а с другата самотният човек въженце стиска в джоба.
И неговият дом да се обърне с керемидите надолу,
той може пепел да яде, но няма да се моли...⁷⁸

Тази песен все по-често звучи по българското радио. Не знам дали това е случайно или е някакво осъзнато или неосъзнато активизиране на вниманието към този тип хора. От своя страна, произведенията на романтичното кино масово са населени с мъже и особено жени, които в гонитбата на кариерата забравят за не по-малко важните неща – семейство и деца. Това е симптоматично. В част от случаите те успяват да хванат „последния влак“, но в друга не малка част – не успяват.

По времето на „социализма“ терминът „депресия“ беше почти непознат. Днес депресията е народна болест № 1. „По честота може да се сравни с хроничните болки в гърба, които също мъчат по-голямата част от населението в развитите страни. Според нови изследвания в страни като Германия броят на отсъстващите от работа поради депресия се е увеличил през последните 8 години с цели 86%. Само през 2014 г. скокът

---

⁷⁸ <https://lyricstranslate.com>

е със 7,9 % . Само в Германия става дума за 31 милиона души годишно⁷⁹.

Друг резултат от влошения социален статус на масите и самотата са и увеличените самоубийства.

Самоубийството е висш израз на степента на отчуждението ти от света, в това число от най-близкия ти кръг от хора.

С 13% са се увеличили самоубийствата в България през 2009 г. само година след началото на кризата. Това сочи проучване на учени от университетите в Оксфорд, Бристъл и Хонконг, цитирано от „Фокус“. Проучването обхваща американските държави и страните в Европа, като данните са сравнени с тези от периода 2000 – 2007 г.

Особено голямо е било влиянието на кризата върху мъжете, както и в страните с мащабно съкращаване на работни места, показват данните от проучването. Най-голямо увеличение на самоубийствата сред мъжете в ЕС се наблюдава в новите страни членки - България, Чехия, Естония, Унгария, Латвия, Литва, Малта, Полша, Румъния и Словения. А това говори за нарасналите социални проблеми на хората в тях по време на прехода.

Увеличението в САЩ и Канада е 8,9%, а в държавите от Карибския регион и Централна Америка – 6,4%.

Самоубийствата сред мъжете в целия свят през 2009 г. са се увеличили с 3,3%, като ръст се забелязва основно в страните от ЕС и 18 от американските държави.

Най-голямо е увеличението сред 15-24-годишните мъже в Европа и сред 45-64-годишните мъже в Северна и Южна Америка.

През 2009 г. не е отчетено увеличение на самоубийствата сред жените в Европа, а сред жените от американските страни е отчетен минимален ръст. Вероятно част от причините за по-големия ръст на самоубийствата при мъжете може да се търсят в:

- по-болезненото възприемане на низходящата икономическа и социална мобилност при мъжете;

---

⁷⁹ Богинова, Анна, Капка Годорова, Депресията - чумата на нашето време, 04.04.2015, <https://www.24chasa.bg/novini/article/4694522> © www.24chasa.bg

- по-голямата склонност да убиват живота – по исторически, биологически и други причини. От 1989 г. нарасна броят на мъжете, които убиват от ревност любимите си приятелки или съпруги, които убиват цялото си семейство и след това се самоубиват. Не съм чувала за подобен случай с жена-убиец.

„Според данните на Центъра по контрол и профилактика на заболяванията в САЩ, за 17 години броят на самоубийствата в страната се е увеличил с близо 30%, при това в половината щати ръстът съставя от 30 до 58%.

Само през 2016 г. край на живота са си сложили близо 45 хил. американци на над 10-годишна възраст. Обичат да укоряват страната за твърде либералната ѝ политика в областта на притежанието на огнестрелно оръжие, което я прави уязвима за „стрелци-единаци“. Но показателят от 45 хил. случая двойно превишава броя на гражданите на САЩ, убити през същата 2016 г. Средният рейтинг на самоубийствата в страната е 16 на 100 хил. души. Такива цифри не са виждани в Америка от времената на Великата депресия.

Водеща в печалната тенденция традиционно е младежта. При американците от 15 до 34-годишна възраст самоубийството става втората по честота причина за смъртта. В тази група се наблюдава шокиращ ръст на случаите с отравяне с опиоиди. Сред момичетата от 10 до 14 години броят на самоубийствата се е утроил.

В благополучните щати като Вашингтон (да не се бърка с едноименния град – столица на САЩ) общото количество на самоубийствата е относително малко – около 7 случая на 100 хил. души население. Но в такива щати като Монтана случаите са вече 29. За сравнение – в Литва, абсолютен рекордьор по брой самоубийства в ЕС и един от рекордьорите по света, този показател е равен на 32,7 на 100 хил. души. Интересно защо след като се освободиха от руското „робство“ са рекордьор по самоубийства...

Експертите обаче смятат, че тенденциите на самоубийствата само ще растат, както и тенденцията с намаляването на продължителността на живота.

Преобладаващият брой самоубийства в САЩ се извършват от бели мъже. Така, започвайки от 1999 г. броят на самоубийствата в групата на белите мъже между 45 и 64 години се увеличава с 63%. Има,

впрочем групи, където динамиката е дори още по-страшна - това са жените сред потомците на коренните жители, или ако се изразяваме политически некоректно – индианките – сред последните ръстът на самоубийствата е достигнал 89%.

Изследователите свързват тази тенденция с кризата на „работническата аристокрация“. Между 2001 и 2012 г. в страната са закрити 42 400 фабрики и заводи, унищожени са 5,5 млн. работни места в производството. Загубата на добре платената работа означава за американските пролетарии не просто разорение – заедно с дължността те губят самоуважение и смисъл на живота. Да, известно време те могат да се изхранят с работа във веригите за бързо хранене или на автомивките. Но нямат останала никаква надежда, че ще могат да изучат децата си или да заработят прилична пенсия за себе си. Помощите за безработни спасяват от гладна смърт, но убива самооценката. От тук и следват пиянството, наркоманията и епидемията от самоубийства, обхванали „ръждивия пояс“ на Америка.

Но американците са убивани не само от бедност и липса на работа. Между 2004 и 2012 г. броят на самоубийствата в американската армия се е утроил. В същата Монтана 20% от самоубийствата са сред военнослужещи в оставка – обикновено това са относително добре живеещи хора с пенсии и добър социален пакет.

Примерът им се следва от истински богатите и знаменитите. Устройвайки масов разстрел в Лас Вегас, сложи край на живота си милионерът Стивън Падок. Провокирайки маса подражатели-самоубийци, от живота си тръгна и комикът Робин Уилямс.

Мнозина са особено уплашени от факта, че самоубийството се превърна в модерна тема. Ако по-рано за него пееха единствено депресивни рокери, то сега това го правят поп-дивите като Риана и Бионсе. В процъфтяващата погребална индустрия на Съединените щати се появи дори специално предложение при самоубийство: за техните близки се пишат специални проповеди!!!, а на самите тях им посвещават съответните стихове.

Очевидно причините за тази епидемия се коренят в общия морален климат в САЩ. Липсата на перспективи и общото разочарование от живота по еднакъв начин унищожават бедните и богатите, републиканците и демократите. Своята роля играе и култът към

успеха – прословутата „американска мечта“. Не постигнал това, което е очаквал, белият американец преживява случилото се като край на пътя си - и в този момент той няма група за подкрепа (например роднини или приятели), което помага на цветните му връстници да оцелеят.

Индивидуализмът, с който така се гордееха жителите на САЩ, днес става рисков фактор за тях. А неосъществената американска мечта буквално ги води до гроба⁸⁰.

Дебне те страхът «да не бъдеш нападнат, пребит, убит, осакатен, който в контекста на непрекъснатата канонада от убийства и нападения, с които ни заливат медиите, както и при падащата ефективност на защита от държавата, съчетана с глобализацията на рисковете, се превръща в постоянен проблем за всички общества... «Страхът от лъжата край тебе, лъжата на едно разпаднало се неолиберално общество, атомизирало индивидите на егоистични единици. Страхът от това, че ще те излъжат и измамат като потребител. Обещават ти чудотворни лекарства или полезни храни, а се оказва, че са чисти мошеничества... «Страхът от прииждащите отвън непознати, различни хора, емигранти, с друг цвят на кожата, с различно поведение, с различна вяра, с различни дрехи»⁸¹.

«Страхът от главоломните промени край тебе, от огромната скорост, с която се разрушават неща, изглеждащи до вчера очевидни, сричат идеи и хора. Страх от екологически катастрофи, природни бедствия и терористични атаки. Страхът поражда непрекъснатата спонтанна агресия, агресията на уплашения човек. От САЩ до България през последните години расте спонтанното, често непредизвикано насилие, сблъсъци, побои, изстрели. Това влиза на огромни потоци в публичното пространство не само по телевизията, но и на дигиталните технологии и допълнително води до скок на страха. До доминацията на уплашения човек, който непрекъснато е тревожен и непрекъснато иска да избяга от това състояние. Страх, който парализира, а не мобилизира»⁸².

„Ако страхът е доминиращата нагласа, той поражда и непрекъснатото търсене на спасител, независимо дали това ще бъде средновековната вяра в суеверия и религии или в силния човек, който ще

---

⁸⁰ Никифорова, В., Американците загубиха смисъла си на живот, 20.06.2018, <http://pogled.info/svetoven/amerika/amerikantsite-zagubiha-smisala-si-na-zhivot.95472>

⁸¹ Проданов, В., Системни цикли и бъдещето на историята: накъде върви светът?, Изд. «Захарий Стоянов», С., 2018, стр. 110

⁸² Пак там, стр. 110-1

реши проблемите. Страхът влиза в политиката, той става инструмент за успех на политиката, където печели този, който може да манипулира със страха, да използва страха. Той пронизва политиката, това е политиката. Тя реагира на текущия страх по два основни начина. Първият е като предлага на уплашения човек ограда срещу заплахите, искането за затваряне, независимо дали ще бъде чрез Брекзита да се спасиш от външни заплахи, или чрез ограда срещу прииждащи опасности. Вторият е като му показва образа на враг, който е виновен за това, опитвайки се с негова помощ да обедини множеството уплашени хора, създавайки им т.нар. негативна идентичност. „Българи юнаци“ крещат те у нас срещу етническият или религиозният образ на врага. Идеологиите на Ислямска държава и на ИДИЛ са такива екстремни, връщащи ни към средновековието способности за търсене на стабилност“⁸³.

«Наемните работници нямат предходните механизми, с които да могат мирно да решават проблемите си чрез договаряне. Членската маса на синдикатите е минимизирана, огромната част от по-бедното население е заето в услугите или е самонаето, т.е. не е обвързано помежду си, както са работниците в големите индустриални предприятия през голяма част от ХХ век, поради което не съществуват форми на тяхната самоорганизация»⁸⁴.

xxx

Новите технологии могат да подпомагат и да противодействат на отчуждението.

Дали ще съдействат или противодействат на отчуждението зависи до голяма степен от реалното отчуждение на хората в реалния живот, от причините за това отчуждение.

Чрез тях тези, които са вече отчуждени от реалния живот могат да се доотчуждават от него. __Увеличаващите се проблеми във взаимоотношенията с реалните човешки общности, отчуждението на човека от тях често пъти го тласкат към новите технологии като заместител на реалното общуване, чрез което всъщност се задълбочава отчуждението. Общуване с много хора, но с голяма част от тях общуването е повърхностно, нетрайно, некачествено. Не е със същите

---

⁸³ Пак там, стр. 112-113

⁸⁴ Пак там, стр. 179

качествени характеристики като общуването лице в лице. По-несигурно е, по-опасно е и най-вече – по-повърхностно и по-малко ангажиращо. Във фейсбук човек в много по-голяма степен може да не е себе си. Да показва само тази част от себе си, която иска. Обикновено хубавата.

Роби на социалните мрежи стават хората без интереси, или с клюкарски наклонности, които нямат по-съдържателни занимания, имат излишно свободно време, което не могат да запълнят с по-сериозни занимания. „Информационное общество, используя технологические инновации, наделило социального субъекта возможностями для самореализации, но при этом и создало условия для новых форм отчуждения, которые детерминируют проявления деструкции“⁸⁵.

Новите технологии могат и да минимизират отчуждението. Например за някои хора с увреждания. Тези технологии помагат на хора с ограничени възможности да общуват, което иначе им е трудно или невъзможно. Могат да смаляват отчуждението от външния свят, предизвикано от техни болести.

Тези, които не са отчуждени, обикновено използват технологиите за допълнително сближаване с хора, с които им е затруднено общуването. Част от хората без увреждания влизат във Фейсбук за да контактуват с хора, с които по друг начин им е трудно да контактуват. Задоволяват потребността си да са информирани. Но не стават роби на мрежите. Предпочитат контактите с живи хора и не отделят прекалено много време за социалните мрежи. Защото имат по-важни неща за вършене, не са отчуждени от реалните хора, от външния свят.

Тези студенти, които са ученолюбиви, заинтригувани от учебния материал, са по-малко склонни да ползват джи-ес-еми по време на час. Тези, които са по-малко заинтересовани, повече мислят кой каква снимка е пуснал във фейсбука от плажа или от поредната екскурзия и нямат търпение да ги видят. Първите използват по-рационално техниката и мрежите, вторите са техни роби.

Друга част от хората са самотни, нямат преки контакти с хора, не могат или не желаят да отдават времето си за други общувания в реалния

---

⁸⁵ ИСАЧЕНКО, Н. Н., ОТЧУЖДЕНИЕ КАК СОЦИАЛЬНЫЙ ФЕНОМЕН СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА.- ВЕСТНИК ЧЕЛЯБИНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. 2018. № 5 (415). ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ. ВЫП. 48. С. 66–70

свят и се задоволяват с общуване чрез мрежата. Използват мрежата за професионални и лични контакти. Например пенсионери с минимизирани контакти с хора в сравнение с предишния им живот. Майки и бащи, чиито деца и внуци са в чужбина. Несемейни хора, които се чудят какво да правят със свободното си време.

Различните видове групи, които имат общи интереси и комуникират по социалните мрежи, могат да задълбочават отношенията си, да смаяват отчуждението.

В името на оцеляването на човека, на неговото благоденствие част от хората се опитват да противодействат на всички описани по-горе причини и форми на отчуждение. Търсят се и се намират поводи и форми на сближаване между хората. Създават се доброволни групи, в които степента на сближение е голяма:

- В борбата им за различни каузи.
- В борбата им срещу отмъщението на природата.
- Чрез възможностите на новите технологии, които могат и да сближават, когато се използват по определен начин.

Социалните мрежи помагат на солидарността и организираността на хората от дискриминирани социални групи, които чрез тях се информират, организират, поддържат своята идентичност. Които нямат обичайни средства за комуникация, чрез които да изразяват интересите си, недоволствата си. Чиито виждания медиите или критикуват или прикриват. Например мюсюлмани в така наречените „християнски страни“. Чрез социалните мрежи и технологии те минимизират отчуждението си от останалия свят като се сплотяват в своя.

Чрез социалните мрежи успешно се развиват и сплотяват групи със забранени от закона и социалната практика настроения, виждания и действия. Например расисти, неонацисти и т.н.

Отчуждението между хората, липсата на обекти за самоидентификация, на приятелски групи и т.н. води до заробване от виртуалния свят. Хората, които има с какво друго да се идентифицират, имат интереси, приятели, семейства не стават роби на социалните мрежи. Те са отдушник на хора с проблеми. А проблемите се раждат другаде – в социално-икономическата обстановка, в дейността на субектите на социализация. Не самите технологии, а други фактори формират

националистически, ксенофобски, човекоомразни чувства у някои хора, а технологиите само им помагат да бъдат разпространявани.

Същото е и с техниката. Роби на техниката стават хора, които така се възпитават, така живеят, че нямат нужда от човешки същества, а се задоволяват, запълват някакви липси чрез техниката. Например в Япония работи вече съдействат на самотните хора да не са самотни. Поради липса на желаещи реални хора да бъдат свещеници, в Китай, Япония, а може би вече и другаде, работи изпълняват функцията на свещеници.

Технологиите и техниката са все пак и фактор за увеличаване на отчуждението – защото преди, когато ги е нямало, в свободното си време си принуден да общуваш с хора, да усъвършенстваш способностите си за това. А сега имаш алтернатива, можеш с други неща да запълваш времето си. Всъщност новите технологии могат многократно да съдействат за засилване на влиянието на масовата култура с нейни основни характеристики – насилие, цинизъм, неуважение към личността, страх от другите, акцент върху сексуалността и потребителството. Снимките, които младите хора пускат във Фейсбук /дори поинтелигентните/ са симптоматични. С акцент върху красотата /с очакване в коментарите да има ахкания и охкания – колко си красива или красив.../, върху сексапила /голи снимки от плажа, голи снимки от рождения ден с любимата/, върху удоволствията /екскурзии и купони/. Няма акцент върху това, което работят, което ги вълнува професионално, какви предизвикателства са преодолели и т.н., т.е. няма я по-важната част от живота.

Има автори, които се изкушават да винят за отчуждението, за деградацията в морала и т.н. новите технологии Но всъщност те са само средство за проявление на отчуждението, вече породено под влияние на други много по-сериозни причини между хората. Предимно социалните отношения са тези, които са причина за заробването, а не самата техника и социалните мрежи. Отнасяйки вината към социалните мрежи и техниката ние я отдалечаваме от социалните взаимоотношения. Оневиняваме ги. Оневиняваме себе си, че вместо да се опитваме да усъвършенстваме общуването си с другите хора, ние залитаме по полесния начин да контактуваме със света. По-лесно е да критикуваш по фейсбука, отколкото лице в лице.

Ако няма желаещи да използват оръжия, учените няма да ги създават. Ако няма желаещи да заместят човешката работна ръка с роботи, няма да се създават или, дори да са създадени, няма да се използват. Ако няма самотни хора, които да използват услугите на роботи за общуване, религиозни, сексуални и други нужди, няма да има търсене на тези работи, дори да са създадени.

Обикновено учените правят открития, които са свързани с нуждите на живота, натам насочват вниманието си. Спонсорират ги субекти, които имат някакъв интерес от съответните изследвания и резултати. Влизат в производство само открития, за които се смята, че ще има купувачи.

Социалните мрежи се развиват, защото има хора, които задоволяват някакви свои потребности с тях. В зависимост от потребностите има и различни начини на употреба на тези мрежи.

„Привържениците на анти-сциентизма (В. Уиндълбанд, Г. Маркузе, М. Полани, Г. Рикерт, П. Фейерабенд, М. Хайдегер, Е. Фромм и други) смятат, че развитието на понятието за „отчуждението“ е свързано с развитието на технологиите. Възприемането на рационалистични нагласи, които са неразривно свързани с технологията, кара съвременния човек да живее според научната картина на света, а не в съответствие с принципите на хуманизма, което се превръща в причина за тотално отчуждение, според антисциентистите. Така Фромм пише за загубата на човешки смисъл в отношенията на хората, превръщането им в манипулации, при които човекът е само средство. Личните отношения вече са отношения на две неща, в които личността е отчуждена от себе си, тя е мъртва за света, който принадлежи на машини и организации. Г. Маркузе в концепцията си за едноизмерната личност показва, че потискането на индивидуалното начало в даден човек свежда съществуването му до технократични параметри. Дълго време човечеството се стреми към развитието на техниката, но за него процесът на загуба на човешките качества у човека остана напълно незабелязан, сега ние сме принудени само да фиксираме този факт. Съвременният човек се доверява на технологиите много повече отколкото на друг човек”⁸⁶.

---

⁸⁶ Асташова, Н. Дм., Развитие робототехники и экзистенциальное отчуждение, УДК 007.52:141.32,

В крайна сметка големият въпрос е не е ли по-хуманно проблемите на тези хора да се решават дори чрез помощта на мрежите и техниката, щом няма хора, чрез които да се решат, щом обществото е допуснало те да не бъдат решавани чрез хора, вместо да останат нерешени. Не е ли по-добре на самотния японец да му помага робот, вместо никой. Антисциентизмът е и безсмислен доколкото развитието на техниката не може да се спре. Само донякъде може да се насочва, регулира чрез морални норми, чрез нормативна уредба, финансиране и други подобни мерки. Но никой не може да спре научно-техническото развитие, добрия или злия гений на човека.

Какво значи хуманизъм? Дали е решаване на проблемите на човека чрез обществото и хората, а не с техниката или е решаване на проблемите на човека с каквото може? След като не могат да му се решат проблемите по друг начин, защо да не се решат чрез техниката например? Но е вярно, че във взаимоотношенията му с нея възникват нови въпроси и нови опасности, нужни са нови методи за предпазване и общуване с нея. Но решението не е в отричането на науката и техниката. Това решение е и невъзможно за реализиране. Това е като приет закон, на който не са обмислени ресурсите за реализиране в живота и той става неприложим.

Техниката и социалните мрежи и създават нуждите, но и ги задоволяват.

xxx

Както се вижда от казаното дотук темата за отчуждението е твърде актуална. За съжаление през последния етап от развитието на човечеството тенденцията е към неговото увеличаване по всички линии. Отговорност на учените е да го изучават и осмислят неговите очертания и бъдеще.

ЛИТЕРАТУРА:

Astashova, N. Dm., Razvitie robototehniki i ekzistentsialnoe otchuzhdenie, UDK 007.52:141.32, <https://doi.org/10.24158/fik.2018.8.9>

Botinova, Anna, Kapka Todorova, Deppeciyata - chymata na nosheto vpeme, 04.04.2015, <https://www.24chasa.bg/novini/article/4694522> © www.24chasa.bg

Brigeli, Zhan-Pol, Obrazovatelното neravenstvo. Sotsialniyat asansyor ne raboti ,31.10.2018,<http://glasove.com/categories/na-fokus/news/zhan-pol-brigeli-obrazovatelното-neravenstvo-socialniyat-asansor-ne-raboti>

Georgieva, G., Problemite v semeystvoto sred osnovnite motivi za samoubiystvata v Silistrensko, DarikNews,28 april 2017, <https://dariknews.bg/regioni/dobrich/problemite-v-semejstvoto-sred-osnovnite-motivi-za-samoubijstvata-v-silistrensko-2020424>

Elena, Smoleva, Mezhlichnostnoe otchuzhdenie naseleniya regiona (na primere Vologodskoy oblasti) UDK 316.11:316.334.52, DOI: 10.17072/2078-7898/2017-4-632-642, Vestnik Permskogo universiteta, Filosofiya, Psihologiya, Sotsiologiya, Vaypusk 4, 2017

Zhivkovich, G., Otchuzhdenieto na choveka ot prirodata: pravoslavnото reshение, „Vestnik na Srabskata Patriarshiya”, br. 1002, Pravoslaven portal, 16.01.2013, <http://www.bogonosci.bg/%D0%BE%D1%82%D1%87%D1%83%D0%B6%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D1%87%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BA%D0%B0-%D0%BE%D1%82-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BF/>

Isachenko, N. N., Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta. 2018. № 5 (415). Filosofskie nauki. Vayp. 48. S. 66–70

Kaminskaya, N. A., Otchuzhdenie fizicheskogo «ya» na materiale issledovaniya patsientov s fizicheskimi defektami i subaektov bez defektov vneshnosti, UDK 159.9.07, Vestnik Kemerovskogo gosudarstvennogo universiteta, 2016, № 1 (65)

Kravchenko, A. I., Kontseptsiya otchuzhdeniya Eriha Fromma.- Nauchnaye vedomosti, Seriya Filosofiya. Sotsiologiya. Pravo. 2018. Tom 43, № 1, UDK 130.2, DOI: 10.18413/2075-4566-2018-43-1-46-52

Mirchev, M., Sotsialna dinamika i tsivilizatsionno razsloyavane, M-8-M, Sofiya, 2009

Mihaylov, Penyu, Otchuzhdenieto v Balgariya v konteksta na noviya oblik na obshtestvoto, Godishnik na SU „Sv. Kliment Ohridski“, Stopanski fakultet, Tom 9, 2011

Nikiforova, V., Amerikantsite zagubiha smisala si na zhivot, 20.06.2018, <http://pogled.info/svetoven/amerika/amerikantsite-zagubiha-smisala-si-na-zhivot.95472>

Osin, E.N., Kategoriya otchuzhdeniya v psihologii obrazovaniya: istoriya i perspektivay.- Kulyturno-istoricheskaya psihologiya, 2015, T. 11, № 4, S., doi: 10.17759/chp.2015110407, ISSN: 1816-5435 (pechatnaya) ISSN: 2224-8935 (online) GBOU VPO MGPPU

Pachkova, P., Borbite na balgarite po vreme na prehoda, UI „Neofit Rilski“, Blagoevgrad, 2015 g.

Pachkova, P., Degradatsiya na obrazovaniето - prichini i sledstviya.- v: Analiz na deystvashtite i razrabotvane na novi visokoeftivni standarti v obrazovaniето, Sofiya, 2016 g.

Pachkova, P., Krizisna mezhdupokolencheska distantsiya.- Novo vreme, kn. 3

Pachkova, P., Hristiyanskiyat fundamentalizam – sreshtu islyamskiya. – Dialogat Iztok – Zapad: mnogoposochnost na prochitite, UI «Neofit Rilski», Blagoevgrad, 2015

Pachkova, P., Bezsilieto na savremenniya chovek. – v: Ekologiya i humanizam. Humanitarni izmereniya i aspekti na ekologicheskite problemi, S., Avangard Prima, 2013, str. 63-74

Peeva, D., Preventsiya na sindrom na roditelsko otchuzhdenie pri detsa, prezhivyavashti razvod na roditelite si.- Upravlenie i obrazovanie, T. X (4), 2014

Popova, G., Seksualnostta v sotsialisticheskite diskursi v Balgariya: malchaniето i bolestta.- Notabene, 32 (2016), <http://notabene-bg.org/read.php?id=373>

Prodanov, V., Sistemni tsikli i badeshteto na istoriyata: nakade varvi svetat?, Izd. «Zahariy Stoyanov», S., 2018

17 interesni i nepodozirani fakta za Yuzhna Koreya, Iztochnik: <https://dama.bg/article/17-interesni-i-nepodozirani-fakta-za-juzhna-koreia/15109/> © Dama.bg

Stankov, G., Kapanat „Sindrom na roditelskoto otchuzhdenie” – mezhdu naukata i ideologiyata.- Publichni politiki.bg Godina 10 / Broy 1 / Fevruari 2019

Hristova, Nataliya, Ideologicheski, ideen, tsennoten svyat na balgarite prez vtorata polovina na HH vek.- v: Izsledvaniya po istoriya na sotsializma v Balgariya 1944-1989, T. 2, 2010

xxx

Bala, Nicholas, Suzanne Hunt and Carolyn McCarney, Parental alienation: canadian court cases 1989–2008.- Family court review, Vol. 48 No. 1, January 2010, 164–179

Baldissarri, Cristina, Roberta Rosa, Valtorta Luca, Andrighetto Chiara Volpato, Workers as objects: the nature of working objectification and the role of perceived alienation, TPM, Vol. 24, No. 2, June 2017 – 153-166 – doi:10.4473/TPM24.2.1

Barnhardt, B., and Ginns, P. “An alienation-based framework for student experience in higher education: new interpretations of past observations in student learning theory” Higher Education, 2014, vol. 68, no. 6, pp. 789—805

Baxter, Binta, [How the student loan industry is helping Trump destroy American democracy](https://www.salon.com/2017/07/03/how-the-student-loan-industry-is-helping-trump-destroy-american-democracy_partner), in: Salon, https://www.salon.com/2017/07/03/how-the-student-loan-industry-is-helping-trump-destroy-american-democracy_partner

Çağlar ÇAĞLAR, The Relationship between the Levels of Alienation of the Education Faculty Students and Their Attitudes towards the Teaching Profession, Educational Sciences: Theory & Practice - 13(3) • 1507-1513 ©2013 Educational Consultancy and Research Center, www.edam.com.tr/estp DOI: 10.12738/estp.2013.3.1577

Çavuş, Mustafa Fedai, Ayşe Gökçen Kapusuz, Mehmet Biçer, Perceptions of diversity management and alienation in multinational companies, Journal of academic research in economics, Volume 8, Number 2, July 2016

Erdem, Mustafa, The Level of Quality of Work Life to Predict Work Alienation.- Educational Sciences: Theory & Practice • 14(2) • 534-544 ©2014 Educational Consultancy and Research Center www.edam.com.tr/estp DOI: 10.12738/estp.2014.2.2126

Giancarlo, Christine, Kara Rottmann, Kids Come Last: The Effect of Family Law Involvement in Parental Alienation, The International Journal of

Interdisciplinary Social Sciences: Annual Review, Volume 9, 2015, p. 29, www.thesocialstudies.com, ISSN 1833-1882

Ghodsee, Kristen R., Why Women Had Better Sex Under Socialism, Aug. 12, 2017, <https://www.nytimes.com/2017/08/12/opinion/why-women-had-better-sex-under-socialism.html>

Gunnarsson, Logi, In Defense of Ambivalence and Alienation Accepted: 15 July 2013 / Published online: 28 September 2013 # Springer Science+Business Media Dordrecht 2013

Henning, Tim, Alienation—New Perspectives from Environmental Ethics, Social Philosophy, and Action Theory; an Introduction.- *Ethic Theory Moral Prac* (2014) 17:7–11, DOI 10.1007/s10677-013-9470-z

Jaeggi, Rahel, What (if anything) is wrong with capitalism? dysfunctionality, exploitation and alienation: three approaches to the critique of capitalism.- *The Southern Journal of Philosophy*, Volume 54, Spindel Supplement (2016), 44–65. ISSN 0038-4283, online ISSN 2041-6962. DOI: 10.1111/sjp.12188

Kayaoğlu, Ayşegül, Voting Behavior of the Youth in Turkey: What Drives Involvement in or Causes Alienation from Conventional Political Participation? *Turkish studies*, 2017 Vol. 18, No. 1, 32–55, <http://dx.doi.org/10.1080/14683849.2016.1273776>

Lawrence A., Anthony, Borja *Theoria*, 'Tis but a Habit in an Unconsolidated Democracy Habitual Voting, Political Alienation and Spectatorship Issue 150, Vol. 64, No. 1 (March 2017): 19-40 © Berghahn Books, doi:10.3167/th.2017.6415002 • ISSN 0040-5817 (Print) • ISSN 1558-5816 (Online)

Mann, S., Alternative perspectives on the student experience: Alienation and Engagement,-*Studies in Higher Education*, 2001, vol. 26, no. 1, pp. 7–19.

Michaelson, M., & Nakamura, J. (2001). Supportive frameworks for youth engagement [Special issue]. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 2001(93), 1–88

Pillar, Paul R., Alienation and Rebellion in the Arah World.- *Mediterranean Quarterly* 22:4 DOI 10.1215/10474552-1471476, Copyright 2011 by Mediterranean Affairs, Inc.

Poonam Punia and Sandeep Berwal, Development and Standardization of an Alienation Scale for Visually Impaired Students, *Journal of Visual Impairment & Blindness*, September-October 2017

Renault, Emmanuel, From Fordism to Post-Fordism: Beyond or Back to Alienation?.- *Critical Horizons: A Journal of Philosophy and Social Theory* 8(2), December 2007, 205–20

Romanyshyn, Robert, Technology: Alienation and Homecoming.- *Existential Analysis* 23.2: July 2012

Saito, Shinichi, Television and Political Alienation: Does Television News Induce Political Cynicism and Inefficacy in Japan?, *International Journal of Japanese Sociology* doi: 10.1111/j.1475-6781.2008.00114.x 2008, Number 17

Sajjad Akhtar, Aasim, Dreams of a Secular Republic: Elite Alienation in Post-Zia Pakistan.- *Journal of contemporary Asia*, 2016 Vol. 46, No. 4, 641–658, <http://dx.doi.org/10.1080/00472336.2016.1193214>

Schulz, Lisa L., Targeting School Factors that Contribute to Youth Alienation: Focused School Counseling Programs, *Journal of Instructional Psychology*, Vol. 38, No. 2, p. 76-77

Sidorkin, A.M., In the event of learning: Alienation and participative thinking in education.- *Educational Theory*, 2004, vol. 54, no. 3, pp. 251–262.

Southern, Neil, Protestant Alienation in Northern Ireland: A Political, Cultural and Geographical Examination.- *Journal of Ethnic and Migration Studies* Vol. 33, No. 1, January 2007, pp. 159_180

Szanto, Thomas, Emotional Self-Alienation, *Midwest Studies in Philosophy*, XLI (2017)

Tomonaga, Tirako, Reification-thingification and alienation – basic concepts of Marx’s critique of political economy and practical materialism. – *Hitotsubashi Journal of Social Studies* 49 (2018), pp.1-28

Tsz Kit Chenga, David Y.F. Hob, Weizhen Xieb, Herrick Y.K. Wongc and Alice Cheng-Laic, Alienation, despair and hope as predictors of health, coping and nonengagement among nonengaged youth: manifestations of spiritual emptiness, *Asia Pacific Journal of Counselling and Psychotherapy*, 2013, Vol. 4, No. 1, 18–30, p. 20, <http://dx.doi.org/10.1080/21507686.2012.756405>

Vogel, Steven, On Alienation from the Built Environment, Accepted: 15 July 2013 / Published online: 4 October 2013 # Springer Science+Business

Media Dordrecht 2013, Ethic Theory Moral Prac (2014) 17:87–96 DOI
10.1007/s10677-013-9469-5

EMOTION FUNCTIONING AND THOUGHT CONTROL OVER EMOTIONS AND STRESS

Petar Radoev Dimkov, petardimkov@gmail.com, PhD Student,
Department of Philosophical and Political Sciences, Faculty of
Philosophy, South-West University “Neofit Rilski”

ФУНКЦИОНИРАНЕ НА ЕМОЦИИТЕ И МИСЛОВЕН КОНТРОЛ НАД ЕМОЦИИТЕ И СТРЕСА

Петър Радоев Димков, petardimkov@gmail.com, докторант,
Катедра по философски и политически науки, Философски
факултет, Югозападен университет „Неофит Рилски“

***Abstract:** Emotions play big role in man’s life. Every illness is accompanied by emotions. Therefore, it is of big interest to elucidate further the role of emotions in one’s life. Today, affective neuroscience, psychology and philosophy of emotions deal with such issues. In the current article, I discuss the modern theories of emotions (philosophy of emotions) as well as the neural correlates of emotions (affective neuroscience). Finally, I present two psychotherapeutic approaches for treatment of emotional disturbances and disorders as well as two mental illnesses in which emotional disturbances are main symptoms. Finally, the psychotherapeutic philosophical approach of Baruch Spinoza is discussed.*

***Key words:** philosophical theories of emotions, affective neuroscience, psychology of emotions, schizophrenia, depression, cognitive-behavioral therapy, therapeutic philosophical approaches.*

Introduction

Of big interest is to be known more about the connection between the emotions and the intellect. How do emotions function and how their functioning helps or disturbs the intellect are our primary concerns. By which mechanisms is the intellect capable of controlling the emotions and the

passions? I review several modern theories of emotions, the neurobiological basis of emotions and subsequently an emphasis is put on the relations and interrelations between emotions, thought process, control and stress. Finally, some examples of illnesses, where negative emotions play major role, are discussed as well.

The focus lies in how one could behave in such a way as to think more and emote less negatively so that she could cope with the everyday demands of the stressful conditions in life our society presents us. We are oriented towards a more practical view of the relations and interrelations between emotion's functioning, intellectual control over the "primitive" aspects of our being and their brain correlates. I propose a potential philosophical strategy for coping with the stress which is caused by the diminished or decreased control of the intellect over the rest of the psychic apparatus.

Emotions

Definition

There are many different definitions of emotions. However, I will now only go through the most common features of emotions and not particular definitions. In the next section different theories will be discussed.

Emotions appear to be one of the main characteristic features of the members of the higher animal kingdom. They are closely interconnected with all cognitive capacities and serve multiple functions. *Emotions are subjective programs evolutionarily predetermined to serve, help and inform the organism to adapt to a given situation by initiating an appropriate action.* Furthermore, in some cases, a *reflective processing* can be performed, e. g. when there are no suitable impulsive programs or they seem to be inadequate to the given state of affairs. So emotions can cause both *impulsive* and *reflective actions* (Frijda 2010: 570). The former are specific to all members of the higher animal kingdom, the latter are unique and hence are possessed only by *Homo Sapiens*.

Emotions have valence, they are characterized by different bodily manifestations, and cause different modes of action and behavior, i.e. they do have numerous components such as *expression, phenomenology (experience)*

and physiological manifestations. Simply put, they serve as *indicator whether the animal is on the right way or not* – negative emotions alert the animal that something is wrong and prepare the organism to find out what is wrong and therefore to be able to cope with it; positive emotions, on the other hand, are indicators that things are in the norm and promote approaching or appetitive behaviors.

Panksepp argues that “affects present survival compass bearings for the cognitive apparatus” and further that “affects facilitate rapid decision making purposing benefits for the individual as well as empathy” (Panksepp 2008: 59). In this line of reasoning, both positive and negative emotions are defined to play only beneficial role, i.e. prolonging the existence of the organism and promoting reproduction. They are important in intra- and inter-individual functioning of the individual. However, under abnormal circumstances, e.g. stress or mental illness, both types of emotions can have negative consequences manifested in various degrees.

Philosophical views on Emotion in the Past

In the past numerous philosophers have given accounts on what emotions are, what are their functions and how they influence man. Solomon, for example, gives a detailed overview on the history of philosophy of emotions (Solomon 2008: 3-16). *Most philosophers considered emotions as something inferior, dangerous, primitive, and not so much intelligent and hence a menace for the reason.* Solomon himself skillfully gives the following explanation (Solomon 2008: 3): “one of the most enduring metaphors of reason and emotion has been the metaphor of master and slave, with the wisdom of reason firmly in control and the dangerous impulses of emotion safely suppressed, channeled, or (ideally) in harmony with reason”.

Some philosophers were skeptical about the relationship between emotions and reason. Hume, for example, notoriously stated that “reason is, and ought to be, the slave of the passions” (Solomon 2008: 3). Others were optimistic about emotional slavery of the reason. Spinoza thought that with the appropriate guidance, leading to straight reasoning about the world, the reason could establish full control over the affects and reach a kind of intellectual bliss (Spinoza 1677/2001). However, *both Hume and Spinoza agreed on that emotions are causing sufferings and disturb one’s life.* Nietzsche, on the other

hand, was suspicious about the reason, and gave more credit to emotions as such as more reliable source of information and guidance (Solomon 2008: 8-9).

As we can see, different philosophers had different opinions about emotion. Some were optimistic that reason can control them, some were skeptical, whereas others thought that de facto emotions are superior compared to the reason and provide better knowledge about the world. I will now discuss the leading theories in philosophy of emotions.

Theories of Emotion

Cognitivism

This theory emerged in the 1970s as an opposition and alternative to the feeling theories of emotion, which seemed to encounter numerous difficulties. This theory however has its roots back in the past. The Stoics Seneca and Chrysippus regarded emotions as judgments (Solomon 2008: 5). The cognitivist theory also regards emotions as types of judgments, a specific kind. This theory furthermore argues that “feelings are not normatively assessable the way emotions are” and that emotions could emerge even in the absence of autonomic bodily manifestations, i.e. without any feelings involved, as long as the judgments are there and that it is the judgment that justifies the intentional aspect of emotions (Scarantino 2010: 732-734). Nussbaum defines it in the following way: “emotions are appraisals or value judgments” (Nussbaum 2001: 4). Solomon is on the same position, arguing that “to have an emotion is to hold a normative judgment about one’s situation” (Solomon 2003: 8).

Anti-Cognitivism

Anti-cognitivist authors include Solomon (1980), Neu (2000) and Nussbaum (2001). This theory argues that cognitivists over-intellectualize emotions by referring to them as *a special kind of judgments*. Other counter fact against cognitivists, that anti-cognitivists consider problematic, is that

emotions can be triggered rapidly and in an automatic fashion. However, cognitivists respond that in fact these accusations are non-consistent.

Recently, Scarantino (2010) proposed a reviewed stance against cognitivism. He introduces the notion of *blindfright*. Blindfright is “a type of fear elicited without awareness of the eliciting stimulus” (Scarantino 2010: 730) and regards it as a form of fear that can be counted as a counter example against cognitivist theory, because it has none of the ordinarily considered features of the understanding of judgment as such.

Furthermore, Scarantino proposes that de facto blindfright is “a master argument against cognitivism”, because “it does not presuppose either language mastery, or conscious agent, or the possession of concept of danger, or the ability to engage in practical inferences involving the danger concept” (Scarantino 2010: 742), features that are commonly assumed to be characteristics of judgment per se. Lastly, he states that cognitivism uses the so-called *elastic strategy*, which is nothing but a “stretching” to turn all features that are said to be non-consistent with judgments as consistent, to defend itself from counterexamples. According to him, “the cognitivist theory is at best trivially true and at worst unfalsifiable” (Scarantino 2010: 729).

Scarantino introduces further three types of cognitivism, namely *constitutive*, *etiological*, and *representational* (Scarantiono 2010: 750-763). The first is the main thesis of cognitivists, stating that emotions represent judgments, but of a special kind. He states that this assumption is facing the *problem of multiple components* (Scarantino 2010: 747-750) and hence should be rejected. For the second type, considering that “appraisals are causes and possibly component part of emotions, rather than their essence” (Scarantino 2010: 750), he says that it should be developed further. As far as it concerns the third type stating that emotions are intentional states (Scarantino 2010: 756), he argues that from the point of view of anti-cognitivists it collapses into a conceptualist representational cognitivism that is problematic but also could be further modified and developed.

He concludes that “most anti-cognitivists will conclusively reject constitutive cognitivism, but embrace both etiological cognitivism and representational cognitivism” (Scarantiono 2010: 764).

Perceptualism

This theory is regarding emotions as having a mind-to-world direction of fit (Scarantino 2010: 763) or, said in another way, emotion *per se* is connected to a particular perception, it is characterized as a kind of perception. Perceptualism emphasizes the analogies between emotion and perception. It could be considered as a mixture of the feeling and cognitive theories of emotion, because of two reasons First, it also states that bodily manifestations are central part of emotions (feeling theory) and second, it focuses on the meaningfulness and intentionality of emotions, i.e. that emotions are about something (cognitivist theory). From this dialectics, by the principle of *Aufhebung* (Hegel), emerges the new assumption that the cognition *per se* is not necessary for attributing meaning but rather that the mere bodily responses do perceive the meaning of a given emotion. Authors that stand on this position argue that emotions are defined not so much as perception but rather as particular ways of seeing, i.e. patterns of salience. Importantly, “perception provides a *prima facie* plausible notion for combining the most conspicuous dimensions of emotion, intentionality and phenomenality, in a way that is capable of escaping standard objections to both traditional cognitivism and noncognitivism” (Salmela 2011: 1).

William James, in his paper “What is an Emotion?”, hypothesized that actually all emotions represent nothing but *experiences of sets of bodily manifestations (changes) as responses to particular emotive stimuli* in the sense that *different patterns of bodily changes encode different emotions* (James 1884: 189-190). In the same time, Lange (1885) proposed similar ideas and expanded the theory. Now it is known as the *James-Lange theory of emotions* (Lang 1994: 211-212). This theory faces numerous problems. First, it is not able to give an account on how emotions differ from one another. Second, it treats emotions as brute facts hence they are not subject to rationalization, i. e. how emotions are directed to intentional objects. More objections follow.

With the progress of science, in 1920s this theory was challenged by Cannon (Cannon 1927, 1931). For example, first, a surgical separation of the viscera from the brain in animal research actually did not impair in any way emotional behavior; second, bodily manifestations cannot serve to differentiate between different types of emotion; third, bodily changes are too slow to account for emotion generation; and fourth, artificial stimulation of the body

was insufficient to generate a proper emotion (Dalgleish 2004: 582). Recent findings and evidences, however, challenged Cannon's assumptions.

In fact, particular emotional responses can be distinguished partially by the autonomic activity (Dalgleish 2004: 582). Some years later, Cannon and Bard proposed that if emotions were such as James had argued, they have to be totally dependent on having intact sensory and motor cortices contact (Dalgleish 2004: 583). However, surgical removal of the cortex did not eliminate emotions, so they thought James must be wrong in his assumption (Dalgleish 2004: 583).

Scarantino divides this theory in two: *reflexive perceptualism* (James' statement that "emotions as feelings generated by the perception of bodily changes"), *Damasio's view* that they could be both conscious and unconscious and *valenced perceptualism* ("emotions motivate because they contain a valenced component") (Scarantino 2013: 12-13). He sees both of them as problematic – the first one has problems with the impulsive emotional actions; the second – with the kind of flexibility for emotional actions it posits (Scarantino 2013: 12-15).

Motivational Theory of Emotions

Such theories focus on the motivational aspect of emotions rather than on the perceptual or the cognitive ones. Its defenders assume that it explains the phenomena of emotional motivation better than cognitivism and perceptualism. Scarantino argues that "the identity of an emotion is essentially tied to a prioritized tendency to action (or inaction) with the function of being elicited by a core relational theme" (Scarantino 2013: 16). That is to say that given emotion types are "defined and differentiated by their distinctive (in)action tendencies/action reflexes, their distinctive relational goals and their distinctive core relational themes" (Scarantino 2013: 31). It also deals with the problems of intentionality and differentiation of emotions and has a great deal to offer concerning the actions associated with emotions.

Neurobiological Basis of Emotions and their Functioning: Affective Neuroscience

Darwin (1872/2009) in his book “The Expression of the Emotions in Man and Animals” proposed two main hypotheses, namely that the first, animal type of emotions are homologues for human type of emotions, and second, there exist a set of basic emotions (e. g. anger, fear, surprise and sadness) that are present across different species and different cultures (Dalglish 2004: 582).

There indeed appear to exist several distinct types of emotion: some accompany major bodily disturbances (e. g. fatigue), some reflect sensory pleasures and displeasures, others gauge bodily need states, and at least some others body-brain arousal states, i.e. the emotional affects, are valenced (Panksepp 2008: 48). It is being argued that only humans experience affects whereas animals do only display emotional behaviors. Panksepp also emphasizes that “raw emotional feelings arise from ancient prepropositional subneocortical substrates that are homologous in all mammals”, that we can provoke different instinct emotional action tendencies by electrically activating specific brain centers and finally that decorticated animals do display some basic emotions (Panksepp 2008: 53). These instinct feelings serve the function to communicate survival knowledge to the cognitive apparatus. Panksepp also defines affects as “primordial form of consciousness that arose as a way for the brain to represent biological survival values to the evolutionarily emergent cognitive deliberations of the brain” (Panksepp 2008: 60).

In 1937, James Papez proposed a model for the neural circuitry basis of emotion. It goes like this: sensory input diverges into the thalamus into two streams – up (representing thought) and down (representing emotions) (Dalglish 2004: 583). Later, MacLean introduced the term *limbic system* to define the brain regions involved in emotional processing (Dalglish 2004: 583-586). His main idea was that emotional experience included both external sensations from the objective world and internal information from the body. Nowadays it is an established fact that not all of the regions of the limbic system play a role in emotions. However, most of its structures do play such a role, namely the limbic parts of *the amygdala, hypothalamus, cingulate cortex and prefrontal cortex (PFC)*. There are also other regions involved in emotional processing – *thalamus, nucleus accumbens, ventral pallidum, hippocampus, septum, insula, somatosensory cortices and brain stem* (Dalglish 2004: 583-584).

Central Nervous System

Let us begin with the *amygdala*. This is a brain center that is of an utmost importance for the processing of emotions with key roles in processing social signals of emotions (mostly fear), in emotional conditioning, in consolidation of long-term emotional memories and in modulation of other cognitive processes, e.g. visual perception (Anderson & Phelps 2001: 305; Dalglish 2004: 584-586). Lesions of the amygdala produced various impairments, e.g. in processing of faces and other social signals (Jacobson 1986). Amygdala can be modulated by attention and the emotional processing of amygdala can be regulated by top-down control, e.g. by PFC (Dalglish 2004: 587). There exist neural pathways that connect amygdala with other parts of the brain. They can be either excitatory or inhibitory. For example, there is a direct subcortical connection between amygdala and thalamus that permits fast processing of the information of sensory stimuli from the external world that allows fast unconscious reaction and resource mobilization from the organism in order to cope with eventual threat or other conditions that require coping with (Dalglish 2004: 586). Another pathway is the *thalamo-cortico-amygdala pathway* that allows more complex processing of the incoming information from the senses and it provides slower emotional response (Blanchard & Blanchard 1972; LeDoux 1995).

The next region I will focus on is the *prefrontal cortex* (PFC). This brain center is involved in reward processing, learning, emotional and motivational value processing of stimuli and executive control (Rolls 1996). Furthermore, together with the amygdala PFC works to learn and represent relationships between new stimuli and primary reinforcement. PFC is notoriously famous for its controlling, modulatory and regulatory functions over the lower brain regions.

Anterior cingulate cortex (ACC) is a brain region that integrates visceral, attentional and emotional information that is crucially involved in the regulation of emotions and other forms of top-down control (Bush, Luu & Posner 2000: 215). Furthermore, ACC seems to also be involved in conscious emotion experience and of the central representation of autonomic arousal (Lane 1998: 529; Critchley 2000: 3033). Most importantly, it “monitors conflict between the functional state of the organism and any new information

that has potential affective or motivational consequences [...] when such conflicts are detected, the ACC projects information about the conflict to areas of the PFC where adjudications among response options occur” (Dalgleish 2004: 587).

The *hypothalamus* is also involved in the emotional processing. For example, when different areas of it are electrically stimulated, they produce different coordinated, sophisticated and recognizable emotional responses that are not stereotyped but rather are made in a skillfully manner (Hess 1943/1981; Dalgleish 2004: 587).

There are numerous theories about the functional brain substrate of emotions: [1] *single-system models* where one region, e.g. right hemisphere, is thought to process emotions; [2] *dual-system models* where two systems process two opposite aspects of emotion, e.g. activation and inhibition; [3] *multiple-system models* where sets of particular emotions are processed by relatively separated neural regions and pathways in the brain (Dalgleish 2004: 587-588).

Autonomic Nervous System

Research in psychophysiology has proven that peripheral processes in the form of autonomic and somatic phenomena are indeed associated with emotional processes. It was William James (James 1884: 189-190) who proposed an account of emotions where specific autonomic patterns can precede and generate the experience of emotion. Later, Cannon argued that de facto autonomic patterns do not produce emotions but just the opposite; he also provided research evidence arguing that autonomic events are unable to influence emotion (Cannon 1927: 108).

Schachter & Singer stood on the position of James, but added that the same pattern of autonomic manifestation could cause the experience of different emotions depending on the context and that actually a particular perception of a given physiological arousal state urges the individual to come up with a cognitive description for it (Schachter & Singer 1962: 379). Recently, scientific research provided facts that spinal cord injuries have little impact on the experience of emotion (Chwalisz, Diener & Gallagher 1988: 820). Moreover, *there are de facto emotion-specific autonomic patterns for differentiation between positive and negative emotions and also between*

negative and other negative emotions (Ekman et al. 1983). Levenson, Ekman & Friesen proposed that *every particular emotion is associated with an innate affect program that causes changes in the organism's state* (Levenson, Ekman & Friesen 1983: 1209-1210). However, Cacioppo et al. provided evidence that *even a small set of discrete emotions (e.g. happiness) could not be fully differentiated by autonomic activity only* (Cacioppo et al. 2000: 185).

The two branches of the autonomic nervous system are known as sympathetic and parasympathetic. The first one is responsible and modulates the fight-or-flight response, the second is characterized by resting and digesting. During highly negative emotional experience it is the first one that is activated. That is why there are respective autonomic manifestations of emotions that can be observed easily such as rapid heart rate, sweating, cetera. There are such manifestations during an experience of positive emotions as well, but they are not so intense. Thus, negative emotional experience is a menace for the body when it is chronic. It can dis-regulate the body's homoeostasis and cause negative consequences. I will review this again later.

How de facto Emotions influence Cognition

Schwarz (2002) gives a satisfactory account about how negative and positive emotions and general mood do work for the service of action in humans. *Emotions* have short duration and high intensity whereas mood reflects long-lasting feelings with moderate intensity and its causes are not present, i.e. they are out of focus of attention. Emotions differ from *mood* in their limitation to a specific causal event and the information they do provide is of a specific kind, whereas mood is generalized across many unrelated events. "Theoretically, emotions are thought to reflect the ongoing, implicit appraisal of situations with respect to positive or negative implications for the individual's goals and concerns", Schwarz argues (Schwarz 2002: 160).

According to him, when a given situation is considered by the organism as problematic (when negative emotions emerge), the latter is likely to adopt a systematic bottom-up processing with close attention towards details (Schwarz 2002: 144). On the other hand, when the situation is evaluated to be benign (when positive emotions emerge), the organism is likely to do just the opposite, i.e. to rely on usual routines and to adopt a top-

down processing with less attention towards the details at hand. So, he says, “to serve human action in adaptive ways, our cognitive processes are responsive to the environment in which we pursue our goals” (Schwarz 2002: 146). Other authors are on the same position. For example, Frijda notes that “emotions exist for the sake of signaling states of the world that have to be responded to, or that no longer need response and action” (Frijda 1988: 354).

Our moods and emotions serve informative functions. The information from our moods and emotional states has cognitive and motivational consequences. When we encounter a situation where our body informs us that there is a threat, we proceed by trying to change the situational state to a better one. We analyze the causes, perform search for possible mechanisms for change and expect particular outcomes from all of this. Our attention in such a situation is narrowed, i.e. we are focused. “Our cognitive processes are tuned to meet the situational requirements signaled by our feelings”, Schwarz argues (Schwarz 2002: 147). He further states that when a person is not threatened by anything and is in positive mood augmented with positive emotions, he is in a good disposition to think – his memory recall is better, his reasoning is smoother, his creativity is increased. In such disposition, everything seems as almost effortless – one is able to make richer associations, to categorize better, to cognitively perform better.

Panksepp notes that “we humans have much more random-access-type neocortical information processing and memory space for re-representing primary-process experiences” (Panksepp 2008: 60). It appears that during highly negatively charged affective state, the access to this neocortical information processing and memory space is limited and impaired.

Examples of Illnesses where Emotions play Major Role

Stress, Negative Emotions and Psychopathology: Consequences

It is considered an established fact in medicine that every single disease or illness is caused by a particular type of stress or some genetic predisposition. Stress per se impairs and disturbs the harmony of the hemostasis of the organism hence it leads to various negative consequences. It is unfortunate, that de facto *there is no clear definition of what stress actually*

represents. However, the following definition proposed by Möstl seems to be satisfying: “the most often used nomenclature defines environmental stimuli that lead to an imbalance of homeostasis as “stressor” and the corresponding defense reaction of an animal as “stress response” (Möstl 2002: 68).

In this section we will discuss two illnesses, namely depression and schizophrenia, where stress plays a major role. We are aware that they represent two extreme conditions but in accordance with our main purpose in the current paper, they seem to be more than adequate enough to give an appropriate representation of what stress is able to do and what de facto the consequences of severe stress are.

Stress does cause negative emotions indeed. Negative emotions may cause greater autonomic activity than positive emotions (Taylor 1991: 69), thus affecting and disturbing the organism to a larger degree in a negative way. Negative emotions serve the function to inform the organism that something is wrong and a coping strategy needs to be executed.

The link between emotions and health can be direct, e. g. the role in generating autonomic and immunological changes, or indirect, e.g. through mediated pathways (Consedine 2008: 681). There are number of studies that provide evidence of greater experiences of negative emotions in several behavioral states (Consedine 2008: 678). Moreover, greater levels of negative affect have been implicated in large number of diseases, (Consedine 2008: 677). Consedine quotes Joseph Roux’s statement as a demonstration, namely that “nothing vivifies, and nothing kills, like the emotions” (Consedine 2008: 676).

Kring states that “the functions of emotion in persons with psychopathology are comparable to those for persons without psychopathology” (Kring 2008: 693). However, in psychopathology emotional disturbances do interfere with achievement functions of emotions and there is a lack of coherence among emotions, situations, and contexts. There are several types of emotional dysfunction, such as *excess* (e.g. phobias), *deficits* (e.g. narcissistic personality disorder – lack of empathy), *social problems* (e.g. autism), and *regulation problems* (e.g. borderline personality disorder – difficulties in controlling anger) (Kring 2008: 691).

However, when stress is influencing the organism on a long-term basis, when coping strategies were proven to be inadequate, dysfunctional and without appropriate benefits, the body could no longer bear this and proceeds

by adopting the only available alternative for preserving its existence – initiating the transformation from a normal state into a disordered state – this is viewed as a defense mechanism. In this state negative emotions persist to exist and they are burden to its possessor. They no longer serve their evolutionarily predestined function. The organism, being disordered, attributes wrong meanings to external and internal stimuli. A vicious circle is formed. The normal alternation of negative and positive emotions is broken and negative emotions alternate with more negative ones. This state is characterized by two main features: decrease of volition and executive control capacities (represented by the hypo-activity of the prefrontal cortex (PFC)) and increase of disordered emoting (mostly negative), cognition and reasoning (represented by hyper-activity of the limbic system, mainly of its lowest cerebral regions such as amygdala). Let us now proceed to examine how this is manifested in the two illnesses we have chosen to analyze.

Depression

Depression represents one of the most frequent mental illnesses and the primary reason for its development is considered to be stress. It is characterized by a state of low mood (dysthymia) that causes low activity and aversion towards action. It influences negatively one's thoughts and behavior. There are various cognitive impairments such as low concentration, problems with memory and attention, difficulties in decision making. Loss or excess of appetite and excessive sleep or insomnia, fatigue, aches, and digestive problems are also present. Furthermore, there are also tendencies towards suicide and anhedonia (difficulty in the ability to feeling pleasure or to experience interest).

From a cognitive point of view, depression is featured by negative affective biases, i.e. biases towards negative thinking and remembering negative information of all kinds, e.g. events or situations, emotions, feelings, perceptions and thoughts. Beck defines depression as state in which a so-called *self-reinforcing dysfunctional schemata* (Beck 1967, 1976). In particular, “fixed internal models of the self, the world and the future that are instantiated by early aversive experiences tends to dominate virtually every aspect of one's information processing” (Roiser, Elliott & Sahakian 2012: 117). These negative biases could be explained by enhanced bottom-up

responses to emotionally salient stimuli (mostly negative) and poorer cognitive regulation, modulation and control mechanisms that normally function to suppress emotionally valenced, but task-irrelevant information (Clark et al. 2009: 62-64; Phillips et al. 2003: 518). As we mentioned, there are different cognitive impairments. For example, there is a bias away from positive and toward negative emotional perception, a bias to preferentially remember negative stimuli, exaggerated responses to negative performance feedback, reduced response to reward and cetera (Roiser, Elliott & Sahakian 2012: 117). Neurobiological evidences suggest that amygdala responses to both unattended and attended negative stimuli were increased, and that active ignoring of these stimuli was impaired, suggesting failure of engagement of prefrontal regions and a deficit in cognitive control. Thus *abnormal prefrontal functioning* may be mediating and reflecting the poorer cognitive control in depression in comparison with normality and it may contribute to the negative affective biases seen in such patients (Roiser, Elliott & Sahakian 2012: 126).

Treatment of depression consists in breaking this vicious circle of negative affective biases. It can be done by pharmacological intervention or by psychotherapy (e.g. *cognitive behavioral therapy* or CBT) (Roiser, Elliott & Sahakian 2012: 120). It is assumed that *treatment with antidepressants* alters brain's processing of affective stimuli so that *bottom-up biases*, which are the grounding of the negative biases will be completely or partially abolished. CBT, on the other hand, is purposing a treatment by *top-down control*, i.e. by training affective cognitive control and stimulating re-learning (Roiser, Elliott & Sahakian 2012).

So in both cases research evidence confirms that there is simultaneously a marked decrease in amygdala and an increase in prefrontal activities. This suggests that the top-down control of the prefrontal cortex has returned to the norm. However, there are also evidences that *antidepressant treatment with pharmacological agents simply suppresses the abnormal amygdala activity without being able to return completely the prefrontal activity to baseline* (Schoning et al. 2009: 2753-2754). In the line of this reasoning, *it seems that overall cognitive behavioral therapy has better results than antidepressant medications.* Although, there are a number of psychopharmacological agents that do indeed influence and increase PFC functioning and activity, e.g. serotonin antagonists acting on serotonergic 5-

HT_{1A} and 5-HT_{2C} receptor subtypes (Alex 2007: 296), hence a combination of several agents could be beneficial and comparable to the effects of CBT.

Schizophrenia

Schizophrenia *per se* is considered to be one of the most debilitating illnesses nowadays. It is characterized by negative and positive symptoms. The negative indicate something that is missing or is diminished, the positive indicate that something that is not normally there, is added. Negative symptoms include flat affect, anhedonia, memory and attention impairment, low concentration, distraction, absentmindedness, autism, retardation of thought and speech, poverty of speech, decreased volition, etc. Positive symptoms, on the other hand, are considered thought disorders such as delusions, hallucinations (mostly verbal auditory hallucinations) and Kandinsky-Clérambault syndrome (syndrome of psychic automatism).

The treatment for schizophrenia is with antipsychotic medications, mostly atypical (e. g. risperidone). They target dopamine D₂ receptors in the brain that are thought to be over-activated and act as antagonists, hence they decrease the activity of these receptors. So the main cause of schizophrenia is assumed to be *a hyper-dopaminergia plus a hyper-activation of the mesolimbic system caused by an overall hypo-function of the frontal lobe* (e.g. glutaminergic, dopaminergic and other neurotransmitter systems) (Haralanov, Haralanova & Shkodrova 2007; Haralanova, Haralanov & Shkodrova 2007).

There are numerous theories that suggest that schizophrenia is a state characterized by excessive stress response towards normal external stimuli from the environment. Mujica-Parodi et al. propose a theory that “*deluded schizophrenic patients actually process information in a manner that is essentially intact, but additionally they possess an acute vulnerability to emotional arousal that might cause them to behave cognitively as if they were healthy individuals under significantly more severe forms of stress*” (Mujica-Parodi et al. 2002: 58).

Oepen, Harrington, Spitzer & Fiinfgeld’s model is somehow similar to the above one (Oepen et al. 1988: 50-52). First, the authors note that most deluded persons are described as *hypervigilant*, closely scanning the environment, and finding great significance in coincidences, the last feature is

most characterized as most essential. Second, there is a *pathological hyperactivation of brain centers mediating the experience of significance*. In the course of scanning the environment, a coincidence is detected, which is preceded by the need of discovering the basis of the felt significance of the coincidence causing the scanning in the first place. Later, *this affective feeling significance is the trigger of the delusional thinking*. The latter is understood as “right-hemispheric” mediated experience, whereas the delusion (the verbal explanation) as “left-hemispheric” (Oepen et al. 1988: 51-52).

This is justified by recent evidences that “emotionality is mainly processed by the right hemisphere, while language – by the left”, and furthermore, that “a variety of EEG evidence has corroborated the neuropsychological evidence that the right hemisphere is more strongly associated with negative affect while the left hemisphere with positive affect” (Larsen et al. 2000: 188). There is “*a semi-uncontrolled over-readiness by preconscious systems in the brain to generate meaningful hypotheses out of ambiguous perceptual data*” (Oepen 1988: 52; emphasis added). Here, *the intense affectivity is regarded as primary cause of delusions*. Affectivity on its own is caused by abnormal impaired cognition.

Shkodrova, Haralanova & Haralanov propose a model of the psychotic symptomology of paranoid psychosis (Shkodrova, Haralanova & Haralanov 2007). According to this model, there exists a neurochemical excitatory standstill (in the mesolimbic dopaminergic system) leading to the emergence of an “emotional dominant” (delusional mood) that interacts with a “cognitive dominant” (manifested in delusional perception and delusional interpretations). These two dominants form a vicious circle and mutually intensify themselves. All this leads to a “cognitive-affective (psychotic) dominant”. The latter, on its own, is the cause of changes in perception and making sense of external stimuli. Instead of a normal processing of the information of the external stimuli, there emerges a pathological shifting towards the “psychotic dominant”. In the end, all this leads to the appearance of delusional beliefs, mood, perceptions, etc. So the model is arranged as follows: 1) perceptual pathology, 2) perceptual variant of delusional perception, 3) thought pathology, 4) thought variant of delusional perception, and 5) delusional interpretation.

As we can see, in all of these three models, *extremely heightened emotional arousal and stress play the main roles*. The neurobiological

research evidences also support this assumption because they are based on the fact that *there is an over-activation of the limbic system (mainly the amygdala) plus hypo-activity of the frontal lobe (mainly of the prefrontal cortex (PFC))*. Interestingly, this is just the same situation we encountered when we discussed depression in the section above. It is tentative to propose that most, if not all, mental illnesses are caused by these abnormalities in the activation of the frontal and limbic lobes.

Coping Strategies against Stress and its Negative Emotional Consequences

Modern Treatment Approaches: CBT and EFT

Until now we saw that negative emotions and affects caused by moderate or excessive stress indeed do influence cognition and overall state of the individuals in a negative way. We further saw that there are various possible treatments of the negative consequences of negative emotions such as psychopharmacological (with antidepressant or antipsychotic agents) and psychological (e.g. CBT). The consequences of negative emotions caused by different degrees of stress are indicators of disturbance in emotional regulation.

All treatments focus on returning the emotional regulation in norm, i.e. when there is a presence of mainly negative emotions, intervention is initiated purposing increase of positive emotions and decrease of negative ones; the same is analogical for excess of positive emotions (e.g. in mania) where the treatment is purposing decrease of the positive emotions and return to baseline mood.

The major consequences of stress are cognitive impairments, e.g. problems with memory, concentration, attention, etc., that decrease one's capacities for normal functioning and creativity. Let us consider some approaches for appropriate emotional regulation in cases of abnormal stress, which causes excess of negative emotions that on their own disturb the individual's normal way of living. They all are interventions purposing changes, ranging from awareness of adaptive emotions through regulation of

dis-regulated emotions, to transformation of maladaptive emotions (Greenberg 2008: 88).

One such approach is cognitive behavioral therapy (CBT). It is characterized by augmentation of one's cognitive control and emotional regulation. It directs behavior of the individual to avoid problematic stimuli and situations that cause negative emotions and consequences, and purpose diminishing of the negative emotional biases (both perception and memorization) (e. g. Roiser, Elliott & Sahakian 2012). CBT is thus oriented towards increase of positive emotions, ameliorating one's overall quality of life and aims at better executive control.

Similar approach is emotion-focused therapy (EFT) (e. g. Greenberg 2008). It is characterized by the idea that some emotions serve adaptive roles whereas other – maladaptive. The latter's basis is "loneliness, worthlessness, inadequacy, cetera, which affects and interferes with one's relationships and overall behavioral functioning and activity" (Greenberg 2008: 700). "Maladaptive emotions are learned responses that are not appropriate to current situations and thus are no longer adaptive; these emotions need to be regulated and transformed", Greenberg explains (Greenberg 2008: 89). The primary goal consists in developing awareness of these maladaptive emotions as causal entities for major affective disturbances, to understand them and their causes, to accept, approach and tolerate rather than to avoid them and finally to learn how to regulate these emotions by acquiring new regulation skills, accessing adaptive emotions and reflecting on them in order to create new meaning and develop new narratives, i.e. to return to the norm (Greenberg 2008: 93-95).

Transformation of a given maladaptive emotion consists in changing it with an adaptive one. So this is a process of changing one emotion with another. Back in the past, Spinoza skillfully remarked that "an emotion cannot be restrained nor removed unless by an opposed and stronger emotion" (Spinoza 1677/1967: 195). So a negative emotion can be abolished only with a replacement by a positive one: "key components of positive emotions are incompatible with negative emotions [...] emotional change occurs by the activation of an incompatible, more adaptive experience that undoes or reverses the old [maladaptive] response", Greenberg notes (Greenberg 2008: 95-96). He further provides different strategies important for this process, such as "therapeutic relationship, shifting attention, accessing needs and goals,

positive imagery, expressive enactment of the emotion, remembering another emotion, cognitive change, using the therapy relationship to generate a new emotion, cetera” (Greenberg 2008: 96-97).

Philosophical Therapeutic Approaches: The Case of Baruch Spinoza

Both therapeutic approaches are de facto similar and echo some approaches offered in the past by famous philosophers. Immanuel Kant is famous for his promoting of enlightenment, i.e. that every individual should alone exercise freely his reason rather than just imitatively. “*Sapere aude! Have courage to use your own reason!*”, Kant has emphasized in his famous article “What is Enlightenment?” (1784). This will lead, in our context, to careful and detailed tracking back of every cause of negative experience in order the latter to be explained and in future to be avoided.

Spinoza also was on the same position (Spinoza 1677/2001: 159-224). He talked of a bondage performed by affects onto the individual’s mind: “in so far as men are subjected to passions, they cannot be said to agree in nature” (Spinoza 1677/2001: 184). “Men are more strongly influenced by an opinion than by true reason [...] the true knowledge of good and evil causes disturbances in the mind”, Spinoza argued (Spinoza 1677/2001: 175), in agreement with the famous statement, that he who increase knowledge also increases his sorrow. Spinoza was, however, optimistic in his belief that reason can fully establish control on affects. His method consisted in that when we succeed in forming a clear idea and tracking back the causal origins of a given affect that is actually a passion, it will cease to be such entity: “as we know an affect better is it more within our control, and the less does the mind suffer from it” (Spinoza 1677/2001: 231).

He further argued that there is no affective entity of the body that we are not able to form a clear and distinct (*clara et distincta*) idea and that de facto the mind has not any better remedy of controlling affects than establishing a true knowledge of the latter. The more we increase our knowledge of a given affect causing disturbance and suffering to the mind, the more we increase our control over it. “The affects which are contrary to our nature, that is to say, which are evil, are evil so far as they hinder the mind from understanding”, Spinoza remarked (Spinoza 1677/2001: 235). His main

idea is that if we think more we will suffer less from evil affects, affects contrary to our nature, and we will experience more pleasure, we will approach closer to god and to our true nature. He also points out that it would be useful to adopt a right rule of life or sure maxims that could help us in establishing our emotional regulation and full control over the evil affects. The clear and distinct ideas are easier to be connected to one another than those who are not and this leads to infinite intellectual pleasure, understanding and love.

Conclusion

Emotions do undoubtedly play a major role in one's life and they therefore deserve appropriate attention. Evolutionarily predestined as aiding mechanisms for the survival of the organism, which can be more than helpful tools for guiding one's life and regulation of wellbeing if used correctly. I have discussed several modern theories of emotions, the neurobiological substrates of emotions, how emotions function and influence cognition and what are the consequences of chronic experiencing of negative emotions. Moreover, we looked at two accounts of illnesses where stress and negative emotions do play major roles and stressed the negative consequences of the two factors. Finally, we discussed possible approaches, both philosophical and psychological, for combatting the disturbing experience of the consequences of negative emotions. Nowadays stress is the main cause of physiological and psychological disturbances observed in the organism and also the major cause of negative emotions. Hence, additional attention is needed for maintaining an emotional regulation and its role seems of an utmost importance for having a peace of mind. Emotional regulation seems to be dependent on the executive control represented by the prefrontal cortex (PFC), whereas the neurobiological substrate of emotions is located at lower brain regions such as the limbic system. Both discussed approaches for emotional regulation aim balancing the interactions and the functioning of these two brain loci.

References

Alex 2007: Alex, K. Pharmacologic mechanisms of serotonergic regulation of dopamine neurotransmission. *Pharmacology & Therapeutics*, 113, 2, 2007, pp. 296–320.

Anderson & Phelps 2001: Anderson, A., & Phelps, E. A.. Lesions of the human amygdala impair enhanced perception of emotionally salient events. *Nature*, 411, 2001, pp. 305–309.

Beck 1967: Beck, A. T. *Depression: Clinical, Experimental and Theoretical Aspects*. New York: Harper & Row, 1967.

Beck 1976: Beck, A. T. *Cognitive Therapy and Emotional Disorders*. New York: International University Press, 1976.

Blanchard & Blanchard 1972: Blanchard, D. C., & Blanchard, R. J. Innate and conditioned reactions to threat in rats with amygdaloid lesions. *Journal of Comparative and Physiological Psychology*, 81, 1972, pp. 281–290.

Bush, Luu & Posner: 2000. Bush, G., Luu, P., & Posner, M. I. Cognitive and emotional influences in anterior cingulate cortex. *Trends in Cognitive Science*, 4, 2000, pp. 215–222.

Cacioppo et al.: 2000. Cacioppo, J. T., Berntson, G. G., Larsen, J. T., Poehlmann, K. M., & Ito, T. A. The psychophysiology of emotion. In: Lewis, Haviland-Jones & Barrett (Eds.), *Handbook of emotions*, pp. 173–191. New York & London: The Guilford Press, 2000.

Cannon: 1927. Cannon, W. B. The James–Lange theory of emotions: a critical examination and an alternative theory. *The American Journal of Psychology*, 39, 1927, pp. 106–124.

Cannon: 1931 Cannon, W. B. Against the James–Lange and the thalamic theories of emotions. *Psychological Review*, 38, 1931, pp. 281–295.

Chwalisz, Diener & Gallagher: 1988. Chwalisz, K., Diener, E., & Gallagher, D. Autonomic arousal feedback and emotional experience: Evidence from the spinal cord injured. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 1988, pp. 820–828.

Clark, Chamberlain & Sahakian: 2009. Clark, L., Chamberlain, S. R., & Sahakian, B. J. Neurocognitive mechanisms in depression: implications for treatment. *Annual Review of Neuroscience*, 32, 2009, pp. 57–74.

Consedine: 2008. Consedine, N. Health-Promoting and Health-Damaging Effects of Emotions. In: Lewis, Haviland-Jones & Barrett (Eds.), *Handbook of Emotions*, pp. 676–690. New York & London: The Guilford Press, 2008.

Critchley et al.: 2000. Critchley, H. D., Elliot, R., Mathias, C. J., & Dolan, R. J. Neural activity relating to generation and representation of galvanic skin responses: a functional magnetic resonance imaging study. *Journal of Neuroscience*, 20, 200, pp. 3033–3040.

Dalgleish: 2004. Dalgleish, T. The emotional brain. *Nature Reviews Neuroscience*, 5, 2004, pp. 582-589.

Darwin: 1872/2009. Darwin, C. *The Expression of the Emotions in Man and Animals*. 80 Strand, London WC2R 0RL, England: Penguin Classics, Penguin Books Ltd, 1872/2009.

Ekman, Levenson & Friesen: 1983. Ekman, P., Levenson, R. W., & Friesen, W. V. Autonomic nervous system activity distinguishes among emotions. *Science*, 221, 1983, pp. 1208–1210.

Frijda: 1988. Frijda, N. H. The laws of emotion. *American Psychologist*, 43, 1988, pp. 349-358.

Frijda: 2010. Frijda, N. Impulsive action and motivation. *Biological Psychology*, 84, 2010, pp. 570–579.

Greenberg: 2008. Greenberg, L. The Clinical Application of Emotion in Psychotherapy. In: Lewis, Haviland-Jones & Barrett (Eds.), *Handbook of Emotions*, pp. 88-101. New York & London: The Guilford Press, 2008.

Haralanov, Haralanova & Shkodrova: 2007. Haralanov, S., Haralanova, E., & Shkodrova, D. Kak antipsihotichnata terapia povliyava psihotichnite simptomi? [How antipsychotic therapy influences psychotic symptoms?]. *Balgarska Nevrologichna i Psihiatrichna Praktika*, 1, 2007, pp. 20-23.

Haralanova, Haralanov & Shkodrova: 2007. Haralanova, E., Haralanov, S., & Shkodrova, D. Emotsionalna disregulatsia i psihotichno simptomoobrazuvane pri paranoidna shizofrenia [Emotional dysregulation and psychotic symptom formation in paranoid schizophrenia]. *Balgarska Nevrologichna i Psihiatrichna Praktika*, 1, 2007, pp. 13-16.

Hess & Brugger: 1943/1981. Hess, W. R., & Brugger, M. *Biological Order and Brain Organization: Selected Works of W. R. Hess* (Ed. Akert, K.), pp. 183–202. Berlin: Springer, 1943/1981.

Jacobson: 1986. Jacobson, R. Disorders of facial recognition, social behaviour and affect after combined bilateral amygdalotomy and subcaudate tractotomy — a clinical and experimental study. *Psychological Medicine*, 16, 1986, pp. 439–450.

James: 1884. James, W. What is an emotion? *Mind*, 9, 1884, pp. 188–205.

Kring: 2008. Kring, A. Emotion Disturbances as Transdiagnostic Processes in Psychopathology. In: Lewis, Haviland-Jones & Barrett (Eds.), *Handbook of Emotions*, pp. 691-705. New York & London: The Guilford Press, 2008.

Lane et al.: 1998. Lane, R. D., Reiman, E. M., Axelrod, B., Yun, L. S., Holmes, A., & Schwartz, G. E. Neural correlates of levels of emotional awareness: evidence of an interaction between emotion and attention in the anterior cingulate cortex. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 10, 1998, pp. 525–535.

Lang: 1994. Lang, P. The Varieties of Emotional Experience: A Meditation on James-Lange Theory. *Psychological Review*, 101, 2, 1994, pp. 211-221.

Lange: 1885. Lange, C. *The Emotions*. Baltimore, Maryland: Williams & Wilkins, 1885.

Larsen et al. 2008. Larsen, J. T., Berntson, G. G., Poehlmann, K. M., Ito, T. A., & Cacioppo, J. T. The Psychophysiology of Emotion. In: Lewis, Haviland-Jones & Barrett (Eds.), *Handbook of Emotions*, pp. 180-195. New York & London: The Guilford Press, 2008.

LeDoux: 1995. LeDoux, J. E. Emotion: clues from the brain. *Annual Review of Psychology*, 46, 1995, pp. 209–235.

Levenson, Ekman & Friesen: 1990. Levenson, R. W., Ekman, P., & Friesen, W. V. Voluntary facial action generates emotion-specific autonomic nervous system activity. *Psychophysiology*, 27, 1990, pp. 363–384.

Möstl: 2002. Möstl, E. Hormones as indicators of stress. *Domestic Animal Endocrinology*, 23, 2002, pp. 67–74.

Mujica-Parodi et al.: 2002. Mujica-Parodi, L. R., Corcoran, C., Greenberg, T., Sackeim, H. A., & Malaspina, D. Are cognitive symptoms of schizophrenia mediated by abnormalities in emotional arousal? *CNS Spectrums*, 7, 1, 2002, pp. 58-60, 65-69.

Neu: 2000. Neu, J. *A Tear is an Intellectual Thing: the Meaning of Emotions*. Oxford & New York: Oxford University Press, 2002.

Nussbaum: 2001. Nussbaum, M. *Upheavals of Thought: The Intelligence of Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Oepen et al.: 1988. Oepen, G., Harrington, A., Spitzer, M., & Funfgeld, M. "Feelings" of Conviction: On the Relation of Affect and Thought Disorder. In: *Psychopathology and Philosophy*, M. Spitzer (Ed.), pp. 43-55. Berlin & Heidelberg: Springer-Verlag, 1988.

Panksepp: 2008. Panksepp, J. The Affective Brain and Core Consciousness. In: Lewis, Haviland-Jones & Barrett (Eds.), *Handbook of Emotions*, pp. 47-67. New York & London: The Guilford Press, 2008.

Papez: 1937. Papez, J. W. A proposed mechanism of emotion. *Archives of Neurology & Psychiatry*, 38, 1937, pp. 725–743.

Phillips et al.: 2003. Phillips, M. L., Drevets, W. C., Rauch, S. L., & Lane, R. Neurobiology of emotion perception II: implications for major psychiatric disorders. *Biological Psychiatry*, 54, 2003, pp. 515–528.

Rolls: 1996. Rolls, E. T. The orbitofrontal cortex. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 351, 1996, pp. 1433–1443.

Roiser, Elliott & Sahakian: 2012. Roiser, J. P., Elliott, R., & Sahakian, B. J. Cognitive Mechanisms of Treatment in Depression. *Neuropsychopharmacology REVIEWS*, 37, 2012, pp. 117–136.

Salmela: 2011. Salmela, M. Can Emotion be Modelled on Perception? *Dialectica*, 65, 1, 2011, pp. 1–29.

Scarantino: 2010. Scarantino, A. Insights and Blindspots of the Cognitivist Theory of Emotions. *The British Journal for the Philosophy of Science*, 61, 2010, pp. 729–768.

Scarantino: 2013. Scarantino, A. *The Motivational Theory of Emotions*. Georgia State University, 2013.

Schachter & Singer: 1962. Schachter, S., & Singer, J. E. Cognitive, social, and physiological determinants of emotional state. *Psychological Review*, 69, 1962, pp. 379–399.

Schöning et al.: 2009. Schöning, S., Zwitserlood, P., Engelen, A., Behnken, A., Kugel, H., Schiffbauer, H., Lipina, K., Pachur, C., Kersting, A., Dannowski, U., Baune, B. T., Zwanzger, P., Reker, T., Heindel, W., Arolt, V., & Konrad, C. Working-memory fMRI reveals cingulate hyperactivation in euthymic major depression. *Human Brain Mapping*, 30, 2009, pp. 2746–2756.

Schwarz: 2002. Schwarz, N. Situated Cognition and the Wisdom of Feelings: Cognitive Tuning. In: Barrett & Salovey (Eds.), *The wisdom in feeling* (pp. 144-166). New York: Guilford Press, 2002.

Shkodrova, Haralanova & Haralanov: 2007. Shkodrova, D., Haralanova, E., & Haralanov, S. Kognitivni mehanizmi na naludoobrazuvaneto pri paranoidna shizofrenia [Cognitive mechanisms of delusion formation in paranoid psychosis]. *Balgarska Nevrologichna i Psihiatrichna Praktika*, 1, 2007, pp. 17-20.

Solomon: 1980. Solomon, R. "Emotions and Choice". In: *Explaining Emotions*, Amélie Rorty (Ed.), pp. 251–281. Los Angeles: University of California Press, 1980.

Solomon: 2003. Solomon, R. *Not Passion's Slave*. Oxford: Oxford University Press, 2003.

Solomon: 2008. Solomon, R. *The Philosophy of Emotions*. In: Lewis, Haviland-Jones & Barrett (Eds.), *Handbook of Emotions*, pp. 3-16. New York & London: The Guilford Press. 2008.

Spinoza: 1677/1967. Spinoza, B. *Ethics (Part IV)*. New York: Hafner, 1677/1967.

Spinoza: 1677/2001. Spinoza, B. *Ethics*. Hertfordshire: Wordsworth classics of world literature, 2001.

Taylor: 1991. Taylor, S. E. Asymmetrical effects of positive and negative events: The mobilization-minimization hypothesis. *Psychological Bulletin*, 110, 1991, pp. 67–85.

PRAGMATISM OR PRINCIPLES: HOW DO LEADERS MAKE DECISIONS? PRIME MINISTER BENJAMIN NETANYAHU, FOR EXAMPLE

Daniel Galily, Ph.D. Student, Faculty of Philosophy, South-West University "Neofit Rilski", Blagoevgrad, daniel.galily@gmail.com

***Abstract:** Netanyahu, during his tenure as finance minister, can illustrate this point very well. Despite the various pressures he faced as finance minister, he was able to formulate a courageous policy of a free market and lead the State of Israel to fruitful and economically successful years. During this period, he succeeded because he did not act as a pragmatist but rather as a person with a rather coherent world view. One can only hope that principles such as the value of self-defense, free trade and a free market, individual rights and freedom of expression will make their way to the forefront of Israeli politics. If that happens, we will be able to experience improvements in all areas of our lives, and perhaps we will move forward bravely towards the day when the right to live in security and tranquility in our Middle Eastern territory will not resemble such a distant dream.*

***Keywords:** Pragmatism, Netanyahu, Israel.*

Introduction: What is Pragmatism?

Pragmatism is a philosophical theory that crystallized in the United States around 1870. Charles S. Peirce, who was considered its founder, described it as follows: "Describe the practical effects of the object in your mind, and then your thinking about these effects is all you think about the object".

Pragmatism opposes the idea that the role of thought is to describe, demonstrate, and represent reality. Rather, pragmatists consider thought as a tool and a device for predicting, solving problems, and acting. According to pragmatists, most philosophical work, such as the nature of knowledge, language, meaning, science and faith, is best explained in light of their method. The philosophy of pragmatism refers to the practical implications of ideas by examining them in light of human experience, so that the truth of a claim is determined by practical results and the utility it serves.

Pragmatism focuses on the world as a changing place, and therefore he argues that the truth is adapted to the scientific discoveries and is relative to the time, place and purpose of the investigation.

Origin

Pragmatism as a philosophical movement began in the United States in the 1870s. In addition to Charles S. Peirce, who gave the school its name and developed its principles, William James and John Dewey were part of the "metaphysical club" where the method was designed.

The first use of the term 'pragmatism' was made in 1898 by James, who claimed that the primacy should be attributed to Peirce since the early 1970s. Pragmatism was renewed interest in the 1960s, when Willard van Orman Quinn and Wilfred Sellars used a pragmatic method to criticize logical positivism. As a result of Quinn and Sellars' research, a branch of pragmatism has developed that is sometimes called neo-pragmatism by Richard Rorty, Hilary Putnam, and Robert Brandom (Peirce, 1960: 286–302).

Emphasizes the connection between theory and practice

Pragmatism is a philosophical approach that emphasizes the connection between theory and practice: the true value of theory depends on the organization and how effective it is. Pragmatism, says Richard Rorty, is about what are the most effective ways of achieving what we want to achieve. Concepts represent appropriate thinking habits or etiquette; They do not represent metaphysical truths and do not describe the nature of things. Language is not only a means of communication but an expression of the world's consciousness and worldview. Knowledge is guided by the interests and values of users. The subjects establish themselves in a process of empirical experience, rather than as a result of rational and theoretical inquiry.

The premise of pragmatism is that knowledge is always instrumental, and therefore it depends on the context and depends on the moral definitions that stand behind it. It is impossible to hold an epistemological discussion on the objects of knowledge because its very existence is not detached from institutional and ethical frameworks that give it its practical and useful meaning.

The values that appear in historical and cultural circumstances create changing contexts for discussing the question of truth. The knowledge

becomes a belief that its effectiveness has gained wide empirical confirmation. What is perceived as real may change when the historical and cultural circumstances that have established the belief in it change. A pragmatic and constitutive stance establishes a pluralistic and empirical ethic, judging it by means of the operational question: Can he / she do it, can they "deliver the goods", the candidate can be elected, etc. In the era of unstable values and social discontent with the public agenda, with the decline of natural values that define man in an essential way, we are exposed to a pragmatic culture in which "performance research" replaces an ideological agenda that collapsed (Rorty, a, 1991).

A brief study of the history of the concept may clarify its importance today. As a starting point, we will use the Charles Morris language model. Morris situates pragmatics as one of the three sides of language - on the side of semantics and syntax. He defines pragmatics as a branch of language that deals with the circumstances in which communication occurs - whether it is material circumstances (noise, for example) or complex circumstances such as personal motivation, the relationship between the speaker and the listeners. In this sense, the term "pragmatics" is very close to the concept of "connection".

If semantics are concerned with the meaning of linguistic expressions, pragmatics is the meaning obtained after taking into account the context of the linguistic situation, the rhetorical devices that the sender applies to the recipient, the previous history of the signs, the impact of the new environment in which they are located, and so on. The third part of Maurice's model - the syntax - deals with the laws by which we connect sentences. In a sense, the syntax can be identified with the concept of form. In contrast to the study of syntax, pragmatics negate pure formalistic observation, which is the "form" (the laws of combination and combinatorics). It focuses the discussion on the practical, practical meaning of the situation: the meaning of the sentence depends on the specific context of its appearance vis-à-vis the recipient (or recipients) who also has a hidden agenda in relation to what is said. Therefore, this is an intertextual encounter between the parties, between the memories and connotations with which both sides reach the encounter, and it determines the pragmatic value and significance of the media situation.

Such a model seems relevant because it situates the question of meaning in the context of performance, influence, seduction, and power. Pragmatism therefore assumes that these systems can't be separated from the

question of truth: the value of truth is determined by the scale of use. The linguistic model joins the tradition of William James' pragmatism (James, 1979), Charles Saunders Peirce (1931-1958), John Dewey (John Herbert Mead) Mead), Willard van Orman, Quine (1983), and Richard Rorty (1989). This tradition attempts to understand the question of truth in changing social and cultural contexts. It may turn out to be a modest but vital answer to the question of dialogue in today's multicultural society, where many issues are not agreed upon.

Pragmatism may respect the separate traditions of truth; He may recognize local truths, evaluate the habits and traditions of different symbolic and emotional communities, and create new possibilities for cultural pluralism. The pragmatic approach, which seems to be diminishing, can actually contribute to the reduction of human pain and suffering, because it does not require universal explanations that are controversial about the source of suffering and suffices to acknowledge its existence and the human need to soothe it (Rorty, b, 1991).

Political pragmatism - Netanyahu in the face of the crisis in the Gaza Strip

So what are the ideas Netanyahu believes in? Netanyahu advocates the pragmatic school, whose essence can be summarized as follows: Morality is not practical. And therefore we must act in reality without regard to this unnecessary and burdensome package called "morality."

Pragmatists believe that reality is constantly changing, and therefore we must remain flexible in adapting to our decisions and actions. In order to solve problems, one must look at contemporary reality and get the best out of it. It should not be examined from a "narrow" perspective of principles, but must be viewed with all its complexity, without imposing any rigid principles on us. Those who are too "fixated" will not survive the changing and chaotic reality. This, on a thorn of iodine, is the pragmatic approach. It is shared by leaders and politicians from across the political spectrum, as well as many citizens who believe that politics does not have enough space for moral conduct.

After Prime Minister Benjamin Netanyahu reached the final cease-fire agreement with Hamas, a series of interpretations and explanations were written about Netanyahu's motives. Various clichés and justifications (and

originality) came out of the fresh minds of commentators of great and small reputation. Iran is here, a secret channel against the Saudis there, Trump from the west and a promise of a decisive blow in the south that will come.

It seems to the public that the role of the politician, and certainly of a minister in an executive role, is difficult to the impossible. The overall picture is so complex, it has so many details and variables, pressures and consultants that only a unique person is able to meet all the challenges and fulfill his lofty role properly. Netanyahu, some say, is no less than the generation's genius - otherwise he would not have survived as prime minister for a dozen years.

But Netanyahu is a human being, and contrary to the common belief that a prime minister in Israel must be made of different material, the decision-making style of a politician in Israel is not fundamentally different from that of a politician in another Western country. I do not claim that Cala is the work of the politician, and certainly this job does not suit everyone. However, decision-making is first and foremost a philosophical matter - in accordance with ideas that make decisions.

However, if we wish to criticize this approach, we can do so as follows. We think of a man standing very close to the picture. Instead of looking at the picture from a distance, he chooses to look at it in a kind of "zoom-in". He looks up at the smallest parts, trying to interpret his eyes. This experience is unbearable, and requires supreme effort from the person who looks at the picture. The broader the picture, the more details, and the decision-making, from those who avoid looking from a distance, becomes more complex (Rorty, b, 1991).

Consider the way a pragmatist will formulate trade agreements with countries around the world. He will not approach the subject from the capitalist principle of free trade. This, after all, is too simplistic.

First of all, he will formulate a unique agreement with the state with which he negotiates; Suppose, Switzerland. Then he will choose the industry he wants to sign an agreement with. Each industry will receive a different ratio, according to the mapping of pressures: in banks and finance, let's say, a special committee will be set up to discuss the matter; With regard to Swiss watches - there is not much demand in Israel, so there is nothing to get involved in a new complex agreement. But what about the dairy market, where the Israeli consumer suffers from high prices? In this field the pragmatist will agree to import.

But this too must be done with utmost care, of course. The pressure groups of the Dairy Board and the Farmers' Association will not like a change in the status quo, and in any case, the matter can not be solved by "wild" free imports. Therefore, we will not import all dairy products, but only Swiss cheese. Will the cheese be imported freely? Of course not.

The pragmatist will not give up the protective tariffs (so that the farmers will not exert too much pressure) or the import tariffs, so that the market will not get out of hand! Now that you've decided which product to import, how do you decide on the quota rate and the amount of import you want? In a "pragmatic" process, of course, they set up a committee, hold hearings in the Knesset, let each pressure group exercise its muscles, feverish discussions between experts and advisors, and finally reach a completely arbitrary number, which will take effect only six months from now and last two years at best. At the end of the two years, another committee will be set up to examine the results, after which a new agreement will be formed, in a long and ongoing process of "dynamic", "calculated", "smart" and "complex" pragmatism.

As you understand the pragmatist, instead of seeing the forest, insists on seeing tens of thousands of trees. The moment you talk to him in a language of principles, he dismisses it with contempt and ridicule - it is too abstract, too comprehensive, too simplistic, he says. He can not understand that by giving up principles he makes a difficult life for himself. Principles, and their role in simplifying a complex reality. They take all the small details and cram them into one rule, simple and quick to grasp - like a computer chip. The more advanced the technology, the smaller the chips, and the more information they can store. So is the human brain. Principles, or concepts, are a constant production line of computer chips of the newest type.

True, it is true that a person with incorrect principles, or a person who made a mistake in the process of formulating his rules, may lead himself or his flock to disaster. If the solid rule by which he examines reality is mistaken in the first place, then his application will shatter on the rocks of reality. There are many examples of this, and from this point of view one can certainly understand the suspicious hearts of pragmatists who saw how ideologies promised a lot, but realized little. However, this does not mean that the solution is despair and constant skepticism. This approach is ridiculous in its predicament and incapable of providing real solutions. Instead, we must

continue to look for the right principles and values that will guide us in how best to act in the conditions of reality.

We will now go back to Benjamin Netanyahu, and to the question of how he accepted the decision on a ceasefire with Hamas. In light of the above analysis, the answer is clear: Netanyahu simply "surrendered" to the side that pressed him most. Faced with the pressure of the residents of the south and the large public that sought a harsh response against Hamas, the anti-war chiefs of Egypt, who worked for a cease-fire, the world public opinion, most of the Israeli media and the political foxes, looked forward to Netanyahu's passing.

These pressures, however, are not easily ignored. Nevertheless, with regard to the essential question of what the State of Israel should do vis-à-vis Hamas, there is almost nothing between them and that. In other words, Netanyahu's decision - and it does not matter how much he will convince himself or his electorate that he made an independent and leadership decision - was made in a completely arbitrary manner. The important variable was the pressure that worked on him most strongly at that moment. Even if he managed to overcome all the pressures and seriously consider how to solve the Gaza problem, he has no answer or alternative to the existing situation. If he conquers Gaza, what will he do without the Hamas government? Will he work to return the Palestinian Authority there and then conduct historic negotiations with it? No one presses him to do it. As stated, Netanyahu is a pragmatist, he does not have to think about new ideas and outline a certain way. The most he does is navigate among the ideas that other people have woven in front of him (Netanyahu, 2014), (Fournier, 2014).

Conclusion

In summary, I would like to emphasize that the principled approach does not mean total disregard for pressures and "mines" along the way. This "ignoring" approach, rigid and detached from reality, will inevitably lead to rapid destruction and the lack of achievement of the goal for which we set out in the first place. The way the "Ekronist" connected to the ground differs from the pragmatist is that the former has a goal, and the pressures are only potholes in his path. Instead of the pressures forming the policy, it is the leader who sets policy - despite the pressures.

Ironically, Netanyahu, during his tenure as finance minister, can illustrate this point very well. Despite the various pressures he faced as finance

minister, he was able to formulate a courageous policy of a free market and lead the State of Israel to fruitful and economically successful years. During this period, he succeeded because he did not act as a pragmatist but rather as a person with a rather coherent world view.

One can only hope that principles such as the value of self-defense, free trade and a free market, individual rights and freedom of expression will make their way to the forefront of Israeli politics. If that happens, we will be able to experience improvements in all areas of our lives, and perhaps we will move forward bravely towards the day when the right to live in security and tranquility in our Middle Eastern territory will not resemble such a distant dream (Likud Leaders, Thomas G. Mitchell, McFarland, [March 2015], Chapter 10).

REFERENCES:

Fournier, R. (2014). Why Benjamin Netanyahu Should Be Very, Very Worried. In: Defense One. National Journal. Retrieved 29 July 2014.

James, W. (1979). James, W.1897. In: *The Will to Believe and Other Popular Essays in Philosophy*. Cambridge, MA. Harvard University Press, 1979.

Netanyahu, B. (2014). Hamas genocidal terrorists says Netanyahu. In: Israel News.Net. 21 July 2014. Retrieved 19 July 2014.

Peirce, C. S., *How to Make Our Ideas Clear*, Popular Science Monthly, 12, pp. 286–302

Rorty, R. (1991). *Objectivity, Relativism and Truth*, Cambridge. Cambridge University Press.

Rorty, R. (1991). *Objectivity, Relativism and Truth*. Cambridge. Cambridge University Press.

**SAUDI WAHHABISM AFTER 9/11 - IDEOLOGY VERSUS
PRAGMATISM.
MODERN WAHHABISM: THE "SHAPING" OF IDEOLOGY**

Daniel Galily, Ph.D. Student, Faculty of Philosophy, South-West
University "Neofit Rilski", Blagoevgrad, daniel.galily@gmail.com

***Abstract:** In recent years there has been voices against the Wahhabis as someone who "exports Islamic fundamentalism." Indeed, radicalism and the father can still be found inside and outside Saudi Arabia in the form of organizations such as Ahl al-Sunna and al-Tawhid in Sudan, elements and foes of the al-Qaeda organization headed by Osama bin Laden in Afghanistan and Yemen and other neo-Wahhabi organizations throughout the Muslim world. However, these organizations should not be regarded as representing the Wahhabist ideology, so that their law is no different from other marginal radical movements, such as Al-Takfir and Al-Hijra, who were educated on the knees of the Muslim Brotherhood.*

***Keywords:** Wahhabism, Saudi-Arabia, Muslim Brotherhood*

Introduction

A day after 9/11, the Saudi government issued an official statement in the Al-Riyadh newspaper on religious rulings and media. According to the announcement, which is a reminder of an existing 1980 order, the publication of religious rulings is permitted only to the official religious establishment of the state or a person authorized by it. The announcement also mentioned the names of the authorized religious authorities (muftis), their telephone numbers (Goldberg, 1981).

The argument was to prevent contradictions between religious rulings of the establishment and those of private religious authorities. It is reasonable to assume that this announcement was part of an immediate Saudi reaction to the events of September 11, in order to prevent potential responses by private religious authorities that do not conform to the official policy of the government. More importantly, however, this is another expression of the long tradition of trying to preserve the monopoly on the interpretation of religion by

the government as a mechanism for adapting classical ideals and cubes to the conditions of a modern state and a constantly evolving cosmopolitan space.

In fact, the Saudis understood even in the early stages of the establishment of their current state, That the construction and stabilization of a modern state is incompatible with the traditional puritanical Wahhabist concept. Fanaticism that stemmed mainly from a conservative interpretation of the sources and the demand to adhere to the tradition of al-Salaf al-Salih or the ancestors of the first three centuries of Islam. According to this traditional view, Muslims must follow the path of the ancient patriarchs by adhering to their heritage while avoiding innovations in religion that are incompatible with the same heritage as interpreted by the Wahhabis. (Lish, 1996).

Moreover, Salafiyya is the only guarantee for those who wish to belong to the survivor group (al-Farqah al-Najiya), who is a servant of the path, which is mentioned in tradition, which says: "This nation (Islam) will be divided into seventy-three groups, One group. " Hence, the Wahhabis were not only impatient to non-Muslims, but also to other Islamic movements. For example, the Wahhabi doctrine rejects Greek philosophy and the kalam or theological discussion, including the formulas of al-Ash'ari, claiming that they are foreign to the Koran. A similar attitude was felt toward the Scouts or the mystics and the Shiites on the grounds that they caused a forbidden opinion or innovation in religion (Bligh, 1985: 37-50).

In relation to non-Muslims, the classical Wahhabi doctrine adopted the legal approach especially Ibn Taymiyyah, which is familiar with both types of jihad, initiated by Talab, (Daf), dividing the world into two main parts: the land of Islam (Dar al-Islam), the land of war (Dar al-Harb). It is important to note that according to this view, the imam or the leader is obliged to expand the land of Islam at the expense of the land of war. As much as they enjoyed militant circles and foes, and based on this political philosophy, they demanded that King Abd al-'Aziz ibn Saud (the father and founder of present-day Saudi Arabia, 1953) declare jihad even on neighboring Islamic countries such as Iraq and Jordan in order to spread the Wahhabism among the urban population Al-Khadr.) (Layish, 1984: 29-63).

This approach was not accepted by Ibn Saud, who took operative steps to suppress the militant Ikhwan movement in the late 1920s, and sent the clerics to the Bedouin neighborhoods to instruct them on matters of religion, and especially to preach to them against radical religious positions . This

approach of the Wahhabi recession was preserved by Ibn Saud's heirs, so that a significant attempt was made under Feisal (1964-1975). Feisal, who was perceived in the historiography of Saudi Arabia as a modernist, sought to see a modern Saudi state developing as part of the advanced global world.

However, he was aware of the difficulties on the way and stemmed mainly from the opposition of clerics and conservative circles and fathers, who viewed openness as a threat to traditional Wahhabi values. It is not surprising, therefore, that King Faisal was conspicuously interested in exerting his influence on the clerics, and especially the religious authorities, as the commentators and official sheikhs of the shari'a by institutionalizing them and integrating them as part of the ruling elite (Rentz, 1982).

The first expression of the establishment of the masterpieces was on August 29, 1971, when King Feisal ordered the establishment of two official institutions of religious rulings:

1. The Supreme Council of the World (Hayat Kabar al-Ulma). This council, which was composed of senior Wahhabi clerics in the country, was under the direct authority of the king. Thus, for example, Article C of the Royal Order, which deals with the main purpose of the Council's existence, determines that this Council will issue a religious ruling in accordance with the King's request, and will advise him on matters of religion related to public legislation.

2. The committee for scientific research, religious rulings, and the spread of Islam "(al-Lajnah al-Daamah, al-Bakhut, al-'Alami, al-Afta, and al-Dawa and al-Arshad). This committee was composed of four halachic authorities, including the chairman, who were elected from among the members of the Supreme Council of the World. Its function is to answer public inquiries in the field of transactions, rituals and personal affairs, conduct research on religious questions, and provide logistical and administrative assistance to the Supreme Council of the World.

These two institutions were under his direct authority of the king, so that he determines not only their composition but also the validity of their halachic ruling by enforcing it by royal decree based on the doctrine of Siasa Sharaya. The fact that halachic rulings are not binding according to Muslim law enables the king to use the halachic ruling of these institutions as a mechanism for shaping legal and social norms. In any event, the establishment of these two institutions under the direct authority of the king, with a clear

definition of the powers of the Ulema, undoubtedly marked an important turning point in world-ruling relations that expressed a new order of forces within the famous formula of Ula-Umra in the Saudi-Wahhabi state (Al-Sadhan, 1980).

On the face of it, the new division of powers weakened the status of the Ulema as one of the country's traditional centers of power, and as a result increased the power of the royal family (Umra). Moreover, the fact that most of the ummah members of the two religious authorities (Afta) are not members of the Aal al-Sheikh family is not coincidental and comes as part of the trend of increasing the power of the Umra at the expense of the Ulema.²⁵ It is reasonable to assume that the royal family preferred to cultivate loyalty to their rule Olma outside the Aal Sheikh family who will have influence. A prominent example of this was Sheikh Abd al-'Aziz ibn Baz, who as head of the halachic ruling establishment over two decades (1975-1999) enjoyed a privileged position within the religious establishment during this period. Ibn Baz is considered a member of the royal family and works to preserve their rule by legitimizing their policies, although this often contradicts the religious ruling. This criticism was voiced mainly by the Saudi opposition following a number of rulings on political matters that, in the opinion of the critics, aimed at legitimizing the King's policy.

One of the most famous rulings in this context was, for example, the one that allowed the entry of American soldiers into Saudi Arabia following the first Gulf War and the ruling on peace with Israel. In any event, the official religious establishment was "accused" of having "renounced" the classical Wahhabi tradition in favor of processes of change and modernization of the state. And the question, then, is what is the world of contemporary Wahhabis different from the world of their forefathers?

The Wahhabi ideology between past and present

The worldview of religious and modernist men was referred to by Frank Vogel in his book on the modern legal system in Saudi Arabia. Vogel referred to the legal views of judges (qadis) and modern fathers in relation to issues that reach sharia courts in a comparative historical perspective. His conclusion was that the world of modern Wahhabis was different from that of their ancestors. "It is clear that the modern Saudis who seek to adopt traditional ideals and fathers are very different from their fathers in terms of

the openness and loyalty they profess. In any case, the world of modern Saudi Ulema is drastically different from that of Ibn Abd al-Wahhab [...] The Saudi Ulema are no longer leaders of a militant sect that seeks to create a new Muslim world, but they have become part of the international community of Ulema [...] The Wahhabi worldview has become more accepted in the world [...] (Vogel, 1996).

A change in the ideology of modern Wahhabis is also expressed in their political worldview. In fact, they define their attitude to the outside world differently than that of their ancestors. This is expressed in a different approach to doctrinal issues, such as jihad, the attitude towards members of the monotheistic religions or The people of the book (Ohel al-Dhimma) and the contract between them and the Muslims ('Aqd al-Dhimma), you asked (Wala'a and Bara), and even on subjects related to ritual and world order.

For example, Abd al-'Aziz Aal Shaykh (the current Saudi Mufti) states that hijacking planes is prohibited from the religious point of view because passengers may belong to one of three main categories, the fighting against which is prohibited: Ba'ath (Maadh), members of monotheistic religions such as Jews, Christians (Ahl al-Dhimah), or a protege (Mastaman). In the first category, the prohibition applies due to the honoring of a contract between the Muslim state and other countries, so that harm to the nationality of a state with which a treaty is in breach of that covenant is contrary to the religious principle of honoring promises (Al-Ifaa in al-'Ahud). As for Ahl al-Dhimma, Aal al-Sheikh states that they enjoy immunity according to the principle of 'Aqd al-Dhimma. According to the classic definition, 'Aqd al-Da'ma is a contract between the Muslims and the people of the Book, who are sponsored by the Muslim state, such as the Jews, the Christians, and the Zoroastrians, so that fighting against them is prohibited as long as these conditions are met. Din is equal in relation to a non-Muslim whose permanent residence is in the territory of Dar al-Harb and enjoys temporary protection of the Muslim state within the framework of the Maskman category. He enjoys security (Aman) for his safety and property, but for a limited period of one year. However, extending the stay beyond a year entails a transition to the status of Ohel al-Dhimma and the payment of a poll tax (Jizya).

In fact, this is the use of classic basic terms of defining Muslims' relationship with non-Muslims, although they do not correspond to the current context of the nation-state in the Middle East. For example, there is no ohel al-

dhimma under the protection of the Muslim state, so the payment of a poll tax (jizya) is irrelevant. In any case, the Saudi mufti's halachic interpretation is interesting and undoubtedly teaches a pragmatic approach, while reading the sources differently, and thus on dialogue and the father is uncompromising in relation to non-Muslims (Al-Yassini, 1985: 37-50).

This approach is expressed in a long line of coherent halachic rulings, from the one that confirms the coalition against Iraq, to the halachic ruling of peace with Israel, to the halachic rulings of September 11 and the Palestinian suicide bombers. For example, Ibn Baz states that a peace treaty can be made with enemies, whether temporary or permanent, to the degree that the leader sees fit.

He bases his arguments mainly on religious principles, such as the general good (Masalha), and a vital need (Drora), but mainly on the textual sources (the Koran and the Sunnah). As far as he is concerned, the peace treaty with the Jews can be expressed in diplomatic relations and commerce, although this treaty does not require a vaunted (Jewish) loyalty to the Jews, which is indeed a contradiction in theory. This ruling provoked a wave of negative reactions by religious scholars in the Muslim world. For example, Sheikh Yussuf al-Qaradhawi argued that peace with Israel is not possible because it occupies Muslim territory, so that a peace treaty with it is not halachically valid. For him, it is the Muslims' duty to go to jihad as a defense of Muslim land (jihad daf), so that a permanent peace agreement, as proposed by Ibn Baz, is irrelevant. For example, on December 29, 1994, Osama bin Laden sent an open letter to Sheikh Ibn Baz in response to this ruling. In his letter, Ibn Laden tried to challenge the halachic competence of the fatwa and severely criticized the functioning of the religious establishment headed by Ibn Baz, as a "betrayal" on his Wahhabi mission.

Another example was the fatwa through which Ibn Aaz confirmed the aid Saudi Arabia received from the Allies during the Gulf War and the US military presence in its territory. The analysis of the fatwa once again demonstrates Ibn Abbas's massive use of the principle of the common good (success) (Fandy, 1999: 1-20). He stressed the authority and even the religious obligation of the ruler (king) to take actions in order to safeguard the common good. In his opinion, due to the existence of a danger to the security of the state, it is the duty of the king to take every possible step to remove this danger, even if it involves seeking assistance from strangers.

Ibn Baz finds references to this ruling in the narratives of the prophet's biography. According to him, the Prophet Muhammad was assisted by the son of Adi when he returned to Mecca from the city of Taif, as well as in 'Abd al-Hala ibn Arit, despite being non-Muslims. He notes the migration of the Muslims to the land of the Abyssinians according to the Prophet's instruction, despite being a Christian land, in order to preserve their safety by keeping them away from their enemies in Mecca, as well as the help that the Prophet sought on the day of the Khenin system, in the form of an armor garment "He was not a Muslim".

Another example brought by Ibn Baz was the assistance that the Prophet received from the Jews of Khaybar in agriculture and in the treatment of palm groves while the members of the Prophet (Tshuva) were busy with jihad. In his view, receiving non-Muslim welfare does not necessarily mean loyalty to the aid recipients, which is indeed forbidden by Islamic law. From here he states that there is nothing wrong with the entry of American soldiers into the land of Saudi Arabia (Armstrong, 1988).

There is no doubt that in this matter at least (assistance to non-Muslims against Muslims) is their halachic position of modern Wahhabis is drastically different from that of their forefathers, such as Ibn Taymiyyah, Ibn Abd al-Wahhab, and Ulama, and the later fathers. Ibn Taymiyyah, for example, states that the aid of non-Muslims against Muslims is contrary to the religious principle of al-Wala'a and al-Baa, which is considered an outing against Islam.

An example of this was found by Ibn Taymiyyah in the Muslims who helped the Tatars in their war against the Muslims and who were defined by them as apostates from Islam (Martadon). Ibn Abd al-Wahhab states that helping non-Muslims against Muslims is considered one of the most contradictory acts in Islam (Nuked al-Islam).

A similar approach was presented by his grandson, Sheikh Abd al-Rahman Ibn Hassan (1868), a senior al-Qaeda scholar of Najd and the chief mufti of the second Saudi state, who ruled that any assistance to non-Muslims, whether moral or logistical, was in complete contradiction to belief.

Abd Allah Ibn Abd al-Latif Aal al-Sheikh (the leading Wahhabi scholar in the first half of the twentieth century, died, 1932) states, like Ibn Taymiyyah, that this is indeed a departure from Islam (al-Haruj al-Mala) (Donner, 1999).

The Wahhabis and the September 11 events

The dramatic regional and global geopolitical events of the past two years, centered on the Palestinian intifada and the September 11 attacks, posed many challenges not only to politicians but also to clerics and halachists throughout the Arab and Muslim world (Khadduri, 1955: 63). The involvement of Islamic organizations such as Al-Qaeda, Hamas, the Islamic Jihad, and others in these events once again raised religious-political issues of Islamic radicalism, Islamic movements, and political Islam in general. However, the issue of jihad as a holy war and its contemporary conceptual significance was particularly prominent in light of events such as the massive attack on the Twin Towers, described by Bernard Lewis as "an unprecedented act of terror even in human history."

The phenomenon of suicide bombers; these actions, which were carried out in the name of jihad, at least for the perpetrators, raised many questions that were placed at the door of religious men throughout the Muslim world, including the Wahhabis. For example, is the military activity of Al-Qaeda, including the attacks on the United States, considered jihad? How does this organization differ from the military activities of Palestinian organizations such as Hamas and Islamic Jihad against Israeli targets? What is the religious law of the suicide bombers in the September 11 attacks against the Palestinian suicide bombers?

The Wahhabi response to these questions was coherent and largely preserved their approach to the events of the Gulf War. This can be seen from the religious definitions of the attacks on the United States, the coalition of Muslims and non-Muslims in the war on terror, and also with regard to the issue of Palestinian suicide bombers. The Wahhabis condemned the attacks on the United States and defined them as contradicting all the rules of jihad and the most basic principles of Islam in general, which prohibit attacks on innocents and destruction of property.

For example, Sheikh Salih Al-Lahidan, head of the Supreme Judicial Council (Ra'is Majlis al-Qada'a al-'Ala), condemned the attacks and referred to an existing religious ruling on the matter issued by the Supreme Council of Ulama in 1988. Al- States that hijacking planes is prohibited whether the passengers are Muslim or not, because it contradicts the clear halachic injunctions of harming innocent people.

For him, such acts are prohibited even during war, because harming the weak, children, women, adults, and property destruction is a very serious contradiction of Muslim law (sharia). Moreover, Al-Lahidan stresses that Muslims aspire to live on the basis of mutual respect with other peoples because Islam does not distinguish between mortals: "Muslims want to live in peace with all human societies, because Islam does not distinguish between people - after all, they are all brothers. "

The modern Wahhabi position was also interesting in the Palestinian question. In fact, the recent events of the intifada and the issue of suicide bombers were a delicate and sensitive issue in the Arab and Muslim world. The suicide bombings, which received widespread support in the Arab street, received the halachic seal of approval by many in the Muslim world (Vogel, 2000).

The Wahhabis were part of the minority in this case, which rejected their halachic legality as they deviated from the definition of jihad as perceived by them. As stated, Abd al-'Aziz al-Sheikh (the current mufti) states that these acts are contrary to the principle of basic justice among the people enshrined in the Koran, as well as the religious principle of forbidding the intimidation of peaceful citizens (Tar'iy al-Aamnin) Harming innocent people such as women, adults and children who are not combatants (Harbion).

The approach of Muhammad ibn 'Abdallah al-Sabil, the chief preacher of the two great mosques in Mecca and Medina, was similar. He stated that the suicide attacks are prohibited from the halachic point of view, since the victims are not considered part of the campaign, except that they belong to the monotheistic religions (Ahl al-Dhimma), who are accorded special treatment in Islam.

According to their rulings, the harm to innocent people and the destruction of property is forbidden from a religious point of view. Islam gives special attention to members of the monotheistic religions (Ahl al-Dhimma) and instructs them to respect the contracts that are made with them. Even if these contracts are violated by them, they should not be harmed until after the announcement of the termination of the contract and the notification thereof to them (Schleifer, 1991).

The "compromise" approach of the official religious establishment is clearly expressed in the Saudi letter mentioned above. The authors, who, as noted, represent broad cross-sections of the Saudi intellectuals, tried to present

their world of values and their worldview with regard to cultural and political issues, especially those that were controversial in Western-Islamic discourse. Below we shall attempt to understand the significance of this letter by analyzing its content and methodology (Lewis, 2001).

Conclusion

The events of September 11 brought the Wahhabis to face serious challenges due to the prominent role of circles identified with them in these events. They were forced to defend their ideology to the outside world by presenting their world view on a long list of universal values.

However, one of the most important changes in the post-September 11 Wahhabi discourse, as expressed in the response of the official religious establishment, but mainly in the letter, was their presentation of their world normative values as part of a universal world and treating others on an egalitarian basis.

For example, the authors focus on world peace and treat Islam as an equal among equals while ignoring the principle of supremacy as a universal religion, which characterizes the Muslim discourse in general and the Wahhabi discourse in particular. This approach undoubtedly represents a worldview and the abyss is different from the past. Although in the evening Saudi Arabia of today can still be seen in religious and abhoristic rhetoric, which professes allegiance to the classical Wahhabi teachings of Ibn Taymiyyah and Muhammad ibn 'Abd al-Wahhab. However, the contemporary religious-political worldview of contemporary Wahhabis differs greatly from that of their forefathers.

In practice, modern Wahhabism has come a long way towards the center of the modern Muslim political map. The establishment of the Ulema in the early 1970s and their transformation into a governmental establishment contributed significantly to the "soft" process of Wahhabism as a religious-ideological movement, and especially to the political worldview and the attitude toward the outside world. It was possible to learn from the modern Wahhabi definitions of political-legal doctrines, such as jihad, loyalty (Wala'a and Bara), dhimmi, the attitude towards the monotheistic religions (Ahl al-Da'ma), and expressed in their "compromising" reactions to geopolitical events The Gulf War, the issue of peace with Israel, and the attitude toward Palestinian suicide bombers.

In other words, modern Wahhabism is no longer considered militant which seeks to declare jihad on all who are not and who are fathers. This conclusion contradicts the claims which has even recently been voiced against the Wahhabis as someone who "exports Islamic fundamentalism." Indeed, radicalism and the father can still be found inside and outside Saudi Arabia in the form of organizations such as Ahl al-Sunna and al-Tawhid in Sudan, elements and foes of the al-Qaeda organization headed by Osama bin Laden in Afghanistan and Yemen and other neo-Wahhabi organizations throughout the Muslim world.

However, these organizations should not be regarded as representing the Wahhabist ideology, so that their law is no different from other marginal radical movements, such as Al-Takfir and Al-Hijra, who were educated on the knees of the Muslim Brotherhood.

References:

Al-Sadhan, M. A. (1980). The Modernization of the Saudi Bureaucracy. In: Willard. A. Beling., ed., King Faisal and the Modernization of Saudi Arabi., London.

Al-Yassini, A. (1985). Religion and state in the Kingdom of Saudi Arabi. Boulder & London.

Armstrong, K. (1988). Holy War. London: Macmillan.

Bligh, A. (1985). The Saudi Religious Elite ('Ulamā') as Participant in the Political System of the Kingdom. In: International Journal of Middle East. Studies 17 (1985), pp. 37-50

Donner, M. F. (1999). Sources of Islamic Conceptions of War. In: John Kelsey and James Turner Johnson, eds., Just War and Jihad: Historical and Theoretical Perspectives on War and Peace in Western and Islamic Traditions. New York.

Faksh, A. M. (1997). The Future of Islam in Middle East, Algeria and Saudi Arabia. New York.

Fandy, M. (1999). Saudi Arabia and The Politics of Dissent. New York. pp. 1-20.

Goldberg, Y. (1981). Abd al-'Aziz Ibn Saud and the Wahhabite Doctrine: Reflections of a Paradox. In: The New East, Volume I

Khadduri, M. (1955). *War and Peace in the Law of Islam*, Baltimore and London.

Layish, A. (1984). *Ulamā' and Politics in Saudi Arabia*. In: Heper, M., Israeli, R. eds. *Islam and Politics in the Modern Middle East*, London & Sydney 1984, pp. 29-63.

Lewis, B. (2001). *Jihad vs. Crusade*. In: *Wall Street Journal*, September 27, 2001.

Lish, A. (1996). *The Legal Reform in Saudi Arabia as a Mechanic for the Hohebia Recession*. In: *The New East*, Volume I.

Rentz, G. (1982). *Wahhabism and Saudi Arabia*. In: Hopwood, Derek (ed.). *The Arabian Peninsula: society and politics*. London.

Schleifer, S. A. (1991). *Jihad and Traditional Islamic Consciousness*. In: *The Islamic Quarterly XXVII: 3-4 (1983)*. Greenwood Press.

Vogel, F. (1996). *The Complementarity of Ifṭā' and Qa ā': Three Sa'ūdī Fatwās on Divorce*," in: *Islamic Legal Interpretation, Muftis and their Fatwās*. Ed. Mu ammad K. Mas'ūd, Brinkley Messick and David. S. Powers. Cambridge, Mass.

Vogel, F. (2000). *Islamic law and legal system: Studies in Saudi Arabia*, Leiden & Boston.

ISRAELI PRIME MINISTERS 1948-2019

Yaniv Shenhav, PhD student, SWU "Neofit Rilski",
Yanivshenhav@gmail.com

***Abstract:** In Israel, a parliamentary democracy is practiced, the task of establishing the government is entrusted by the president to one of the Knesset Members, most often the chairman of the largest party, as shown in the "Basic Law: the Government" in 1968 [34a]. The Prime Minister's status and method of administration in Israel underwent an attempt for change in 1992 (**Hazan 1998**), So that the Israeli voter was required to choose both a list for the Knesset and to directly Elect a prime minister, except that this attempt was unsuccessful and in March 2001 the change was canceled and the law returned to its original form. From the state's establishment to date, there have been 12 prime ministers, some of whom have served in several governments. The prime minister who served for the longest time is Benjamin Netanyahu, who is also currently the prime minister at the time this article has been written. All of Israel's prime ministers have, under their leadership, faced very great security, economic and social challenges, and they all have a personal story and ideology that has brought them to this position. This article will cover the history and background of all Israeli Prime Ministers from 1948-2020.*

Key words: Israeli politics, leadership, political science, Israeli Politics, Israeli prime ministers, Israel history

Since the establishment of the State of Israel in 1948, there has been in Israel a parliamentary democracy based on a national vote for the Israeli parliament, also called the "Knesset", which consists of 120 Knesset members and the government is formed by a coalition of at least 61 government members. The task of establishing a government was entrusted by the President to one of the Knesset Members, most often the chairman of the largest party, and these were joined into the "Basic Law: the Government" in 1968 (**Knesset Website**).

Against the backdrop of coalition crises and the desire to mitigate the great power that lay in the hands of small parties in the Knesset who managed to extort fundings and power in attempts to establish a coalition government,

in March 1992 the "Basic Law: the Government" was altered so that the Israeli voter would be required to vote for both a list for Knesset and a direct vote for prime minister (**Hazan 1998, Hazan 2000**).

The Direct Election Law reflected an attempt to create a stable and effective government by transferring the election of the executive authority to the public, strengthening the prime minister's mandate, encouraging moderate candidates for premiership, moderating the multi-party nature and reducing the political power of relatively small parties, which in the former system had greater power (**Hazan 1998**). However, the actual results were opposite (**Hyman-Reish 2009**):

- Voters soon realized that they had the opportunity to split their votes and vote differently for the party leader and the Knesset and strengthened small and sectoral parties.

- The parties changed their election strategy - the two major parties only competed for the prime ministry and abandoned the race for Knesset seats, while the smaller parties directed their voters to vote for one of the premier candidates.

- These two elements strengthened the sectoral parties and gave them bargaining options at the election stage, as they supported one of the prime ministerial candidates, as well as at the coalition stage, as the limited number of mandates of the governing party, resulting from the split, left it no room for maneuvering.

The direct voting method allowed voters to cast an honest vote for the party, assuming their preferred political bloc is likely to form the government, since the prime minister is already elected directly. This move led to a great deal of fragmentation in the party system and to the strengthening of small parties (Kenig, Rahat and Hazan, 2004). The results of the election campaigns conducted in the era of direct elections indicated a decline in the joint power of the two major parties (from 76 seats in 1992 to 66 in 1996), and a particularly sharp decline was recorded in the 1999 elections (to a 45-seat low). After the voters internalized the method and the split options (**Hyman-Reish 2009**). Indeed, after two rounds of direct election, in the 15th Knesset, March 2001, the change was repealed, and the law was returned to its original version. The prime minister of Israel has much responsibility in a country saturated with wars and security concerns, as well as political and economic challenges. According to the "Basic Law: the Government," the prime minister

manages government meetings and government work in general. He takes the place of ministers who have resigned or who have been barred from fulfilling their duties, he determines the matters to be addressed by the government, and he is primarily responsible for the results of government policy. To successfully fulfill the role of prime minister, he requires a variety of personal and functional qualities. Among other things, the prime minister of Israel must have the ability to present a vision, a personal example, he must have the ability to balance thought and emotion, to lead changes, to lead people and understand people, he must possess organizational capabilities and the ability to delegate powers. The prime minister of Israel must possess "courageous" attributes to fulfill his role successfully (Eckstein 2012).

History of Israeli Prime Ministers:

David Ben Gurion, (1886-1973)

First term: 5 years and 256 days

Second term: 7 years and 235 days

Ben-Gurion was part of the second ascent to Israel and was one of the Labor Movement's leaders, a Member of "Poalei Zion" And "United Labor" parties, the first Secretary General of the General Histadrut for the Workers of Israel and Mapai's first leader.

In his role as chairman of the Jewish Agency management, even before the establishment of the State of Israel, he was the leader of the Jewish Settlement in the Land of Israel during the British Mandate and also acted in Europe after World War II with the survivors (Shapira 2014). In his role as chairman of the People's Administration, he declared in 1948 the establishment of the State of Israel. With the establishment of the state, he began to work for statehood, and during the War of Independence decided to dismantle the Jewish underground movements and signed an order to form IDF. In order to maintain a one-army state, he ordered to bomb the Altalena ship and dismantled the Palmach movement and its headquarters.

He led the State of Israel as prime minister and defense minister for about 15 years, until 1963, apart from a two-year timeout, (in the years 1953 - 1955). During his tenure as prime minister, the reparation agreement with Germany was signed, the Sinai Operation was held, the

nuclear reactor was built in Dimona and hundreds of thousands of immigrants were absorbed by the state. After his resignation from the premiership and his resignation from Mapai, he founded the Rafi party in 1965 . In 1970, he retired from political life.

On May 14, 1948, Ben-Gurion read the "Declaration of Independence" which he drafted in its final version, at the ceremony of the declaration of the establishment of the State of Israel in Tel Aviv. Ben-Gurion was the first to sign the declaration and the next day, together with Pinchas Rosen, initiated the election of Haim Weizman as the first president of the State of Israel (**Bar-Zohar 1978**). He was appointed prime minister and defense minister in the provisional government of the new state. He received charters from the first diplomatic representatives who were sent to Israel, and became part of Israeli heritage and Israeli history.

After Ben-Gurion resigned from the Knesset in 1970, he devoted the rest of his life to writing, mainly his memoirs . On his 85th birthday in 1971, the government, led by Golda Meir, visited Sde Boker and the Knesset passed a special law so that he could address them. He spoke about the future of the nation of Israel in its country and received a standing ovation by all the parties in attendance. That year he made his last trip abroad, to a conference in Brussels for the Jews of the Soviet Union. That year, too, he stopped writing in his journal.

During the Yom Kippur War in 1973 Ben-Gurion was alone at his home in Tel Aviv. A few weeks later, he suffered a hemorrhage in the brain. His hemorrhage caused partial paralysis and, despite being fully conscious, could not speak. For two weeks he fought for his life in the hospital, until passing away on December 1, 1973 at the age of 87. During and after his term, Ben-Gurion was considered the "Father of the Nation" of Israel.

Moshe Sharett, (1894-1965)

One term: 1 year and 281 days

Moshe Sharett was the second prime minister of the State of Israel and served alternately between 1954-1955 and between the two periods of David Ben-Gurion's terms. Additionally, he was also the first foreign minister of the State of Israel and was one of the leaders of the settlement in Israel.

After Ben-Gurion's retirement from the premiership on December 7, 1953, Sharett was appointed to the position, despite Ben-Gurion's desire to

promote Levi Eshkol, as the second prime minister of Israel, and his government received the Knesset's vote of confidence on January 26th 1954. In addition to this position, Sharett continued to serve as foreign minister.

On March 17, 1954, the massacre of Maale Akrabim occurred in Israel. Eleven bus passengers were murdered while making their way from Eilat to Tel Aviv. This terrorist act caused a deep shock and great outrage among the Israeli public, but Sharett objected to reprisals and wrote about the subject in his diary: "A reaction to this bloodshed would only obscure its appalling impression, and put us in equal rank with the murderers from the opposite side. It is better for us to make use of the Maale Akrabim situation as a lever for a political attack on the main world powers, for the sake of exerting pressure on Jordan, in such a way that has not yet been seen."

During Sharett's tenure as prime minister, he conducted careful relations, through mediators, with Egypt's president, Gamal abd El Nasser (**Love 1969**). However, his brief tenure as prime minister was characterized by his weakness. Ben-Gurion's influence, which remained even after he resigned from being prime minister and resided in Sde Boker, made things difficult for Sharett. Sharett failed to take control of the security forces, as defense minister Pinchas Levon and IDF chief of staff Moshe Dayan did not cooperate. Furthermore, while his political belief was conciliatory and moderate, behind his back a military sabotage operation occurred in Egypt in July 1954, which led to a worsening of relations with Egypt and put an end to the clandestine contacts between Sharett and the Egyptian leader (**Sharett 1969**).

During Sharett's term as prime minister, on May 29, 1955, the Burmese prime minister arrived in Israel for an eight day visit, becoming the first foreign state leader to make an official visit to independent Israel. Later, Sharett conducted a reciprocal visit to Burma.

When at the vote of no confidence in government (that was rejected), following Kastner's trial, ministers of the General Zionist party abstained from the vote, Sharett resigned (because at the time the law did not allow for the dismissal of ministers) and formed a new government on that same day that served for a short period until the third Knesset elections on July 26, 1955. Sharett's term as prime minister ended on November 3, 1955 (**Knesset Website**).

Levi Eshkol, (1895-1969)

One term: 5 years and 245 days

Levi Eshkol was the third prime minister of the State of Israel (1963–1969) as well as a senior minister in the Israeli Government.

Even before he became Prime Minister, Eshkol was a key figure in the Israeli economy for many years, for the duration of 11 years he served as minister of finance - the longest term for this position in the history of the state. His job as a senior minister brought him closer to Prime Minister David Ben-Gurion, and he later became his intended heir. With the resignation of Ben-Gurion as prime minister in 1963, the veteran Israeli leader led Eshkol to become prime minister in his stead.

In 1964, an open conflict arose between the two men against the background of Ben-Gurion's demand to establish a legal investigation committee to probe an intelligence operation that became complicated and later became known as "the shameful business". The conflict led to Ben-Gurion's retirement from Mapai and the establishment of the Rafi political party. The elections for the Sixth Knesset saw a great victory for Eshkol over Ben-Gurion and the members of his faction: Rafi won only 10 seats, and Eshkol continued to serve, as Mapai leader, in the prime minister's office, through difficult times of security tensions and economic recession.

During his time as prime minister, the State of Israel underwent many social, economic and political changes. Eshkol canceled the military administration on Israeli Arabs and instituted a conciliatory policy towards rival parties. Among other things, he led to the creation of the First Alignment party which was considered an important instance of political alliance in Israeli politics. In 1968 He conducted the multi-party unification that was the basis for what later became the Israeli Labor Party. During what was known as the waiting period before the Six Day War, a leadership crisis broke out, and Eshkol was forced to appoint Moshe Dayan as defense minister and to establish a united national government alongside the Herut movement. This partnership was preceded by his decision from 1964 to bring the bones of revisionist Zionist leader Ze'ev Jabotinsky for burial in Israel.

After the Six Day War, he continued to hold the position of prime minister until his death from a heart attack on February 26, 1969.

Yigal Alon (1918-1980)

One term: 19 days

Yigal Alon was an Israeli military leader and politician who was previously the commander of the Palmach, one of the IDF leaders during the War of Independence in the rank of general, was a leader of the Labor Party, Israel's prime minister in practice for 19 days, a member of the Knesset, deputy prime minister and a minister in the government of Israel. Alon, born in Israel and in the settlement had protected the fields of his home settlement from his youth. In adulthood he joined the Ginosar Kibbutz and the Labor Movement, which was an ideological shift from his earlier environment.

During the Arab revolt he enlisted in the "Haggana" as a notary and a combatant. Then, in the Palmach, he stood out as a company commander and undercover unit commander in Syria, and came to command the Palmach as a student of Isaac Sadeh while fulfilling the latter's vision. As commander of the Palmach, he was involved in growing the organization and organizing its battalions, and encouraging its members during a difficult time for the organization in the face of recruitment to the British army during World War II. As part of the Jewish Rebellion Movement after the war, he designed and implemented bold operations such as the Bridges Night as well as actions against the blocking of immigration routes to the country. During the Israeli War of Independence, Alon commanded the operations aimed at conquering the Galilee, Lod and Ramla, headed the Southern Front and commanded the conquest of the entire Negev up until Eilat. He was discovered to be a talented tactician, he exploited enemy surprise in indirect and unexpected ways, and was willing to take risks to do so.

After his forced discharge from the IDF by prime minister Ben-Gurion, and after garnering the glory of war and being seen as the most prominent representative of the 1948 generation, he joined politics – to the United Labor movement - and later pushed for its unification with Mapai and the creation of the Labor Party (**Knesset Website**). Although he held senior positions over the years as deputy prime minister, minister of education and foreign minister, introduced the first political plan for the future of the West Bank settlements called the "Alon plan" and was a partner in contacts leading to an interim peace agreement with Egypt, Alon is considered to have missed the higher positions. A prime example of this was his failure to be appointed as defense minister before the Six Day War, despite

the wishes of the heads of state, in favor of his political rival Moshe Dayan. After political upheaval, when he began running with the Labor Party, he died suddenly at the age of 61.

Alon served as acting prime minister for 19 days, from the death of the previous prime minister, Levi Eshkol until the choosing of his successor - Golda Meir. He is considered to be the great "miss" of Israeli politics (**Bashan 2013**).

Golda Meir, (1896-1978)

One term: 5 years and 78 days

Golda Meir - Zionist leader and a workers' leader, diplomat and Israel's fourth prime minister - was born as Golda Mevovich in Kiev, Ukraine in 1896. When she was eight, her family relocated to the United States. Golda Mevovich grew up in Milwaukee, Wisconsin, where she joined a Zionist youth movement and married Moris Myerson. The couple immigrated to Palestine in 1921 and joined Kibbutz Merhavia.

In 1924, the Meyerson couple moved to Jerusalem and Golda took on a series of positions in the Histadrut, including secretary of the Council of Workers, and became a member of the 'Inner Circle'. For the next three decades, Golda Meir worked in the Histadrut, first in professional and social welfare programs and then in the Zionist Labor Movement, collecting donations and raising money abroad. Later, she also held political positions. She was appointed as chairwomen of the Histadrut Executive Committee with the aim of utilizing the Histadrut's growing power to advance Zionist goals, such as Jewish immigration without restrictions. When most of the senior leaders of the Jewish Settlement were arrested by the British Mandate authorities in 1946 as part of the "Black Sabbath," Golda Meir replaced Moshe Sarit as head of the Jewish Agency's political department, until the establishment of the state in 1948. From the establishment of the state onwards, she played both in the internal politics of the Zionist Labor movement and in diplomatic efforts, including the secret meetings which failed, that Meir held with the King of Jordan, Abdullah, on the eve of the 1948 invasion of the Arab states into Israel, in an attempt to reach an agreement and avoid a war.

In June 1948, Golda Meir was appointed Israel's first ambassador to the Soviet Union, a position she held for less than a year. She was elected to the

Knesset in the 1949 elections and served as minister of labor and social security from 1949 to 1956, years characterized by social tensions and high unemployment rates as a result of the mass immigration to Israel. Ms. Meir advanced social welfare policies, provided subsidized housing for new immigrants and worked for their absorption and integration into the workforce.

In the decade between 1956 and 1966, Golda Meir served as Israel's foreign minister. she initiated Israel's cooperation policy with the new countries, which in those years gained independence from the colonial forces in Africa and launched a cooperation program based on Israel's experience in development. This program continues to this day. At the same time, she strived to establish relations with the United States and establish broad bilateral relations with Latin American countries. From 1966 to 1968, she served as Mapai's Secretary General and then headed the "Ma'arach", consisting of the three Labor factions.

With the passing of prime minister Levi Eshkol in 1969, Golda Meir, who was a compromise candidate, was elected to replace him in this position. In the October 1969 election she led her party to victory.

Shortly after taking office, the War of Attrition, which included Egyptian shooting incidents began along the Suez Canal and eventually developed into a full-scale war. This war ended with a ceasefire agreement with Egypt. Although the ceasefire was repeatedly violated, in part by the moving advanced missiles by Egypt to the front along the Suez Canal, it nevertheless brought a three-year period of calm, which ended only in October 1973, when the Yom Kippur War broke out.

As prime minister, Golda Meyer focused most of her efforts on the diplomatic front and combined between her talent for personal diplomacy and skillful use of the media. Equipped with a steadfast mind, a warm personality and the image of a lovable grandmother, her simple yet effective rhetoric, and a detailed 'shopping list', Golda Meir managed to garner unprecedented financial and military aid.

Golda Meir showed strong leadership during the surprise attack that started the Yom Kippur War and secured an air transport of weapons and ammunition from America to Israel. She was adamant about her terms for a ceasefire between the warring parties, and during the negotiations insisted on a quick return of Israeli prisoners. Although the Agranat Committee for the Investigation of the Yom Kippur War exempted her from direct responsibility

for Israel's unpreparedness for War, and although she led her party to victory in the December 1973 elections, Golda Meir succumbed to what she felt was "the will of the people" and resigned in mid-1974. She retired from public life and began writing her memoirs, but was present at the Knesset to welcome Egyptian President Anwar Sadat, during his historic visit to Jerusalem, in November 1977 (**Foreign Ministry Website**).

Golda Meir died in December 1978 at the age of 80.

Yitzhak Rabin, 1922-1995

First term: 3 years and 17 days
Second term: 3 years and 113 days

Yitzhak Rabin was the seventh chief of staff of the IDF and the fifth Israeli prime minister.

Yitzhak Rabin was born on March 1, 1922 in Jerusalem (the first prime minister born in Israel). His parents, Rosa and Nehemiah Rabin, were among the pioneers of the Third Aliyah. In 1928, Rosa Cohen placed her son Yitzhak to study in the "Workers' Children Education House" which opened in 1924 in Tel Aviv as an experimental school aimed at integrating socialism and Hebrew education. At the age of 15, Rabin transferred to study at Kibbutz Givat HaShlosha, in a new school built in the same format of the children's education house. Yitzhak Rabin was a member of the fourth class at the Kaduri Agricultural School, and his studies included mainly agriculture and bookkeeping. In the summer of 1938, due to the events of the Arab uprising, the school was temporarily closed, and Rabin, who did not want to return to his busy father's house (his mother passed away from cancer during his freshman year at Kaduri), was hosted at Ginosar by Yigal Alon, a first class graduate of "Kaduri." In the meantime, Rabin learned to operate firearms, in a 10-day course on behalf of the Haggana. During that time he joined Yigal Alon, who later became commander of the Palmach. Rabin returned to school and graduated with honors in 1940. In his youth, Yitzhak Rabin joined the Haggana. When he was 19, he was one of the first to join the Palmach. In 1945, he was appointed Deputy Commander of the First Palmach Battalion. On what was known as the "Black Sabbath" (June 29, 1946) he was arrested by British forces and sent to a detention camp. He was released five months later. He later applied to study water engineering at UC Berkeley, but Yigal Alon, commander of the Palmach, persuaded him to abandon the plan

and appointed him commander of the 2nd Battalion of the Palmach in late 1946.

In October 1947, Alon transferred Rabin to the position of Palmach operations officer and he was involved in ensuring that weapons convoys be sent to Jerusalem. In April 1948, during the War of Independence, he was appointed commander of the Harel Brigade, and he participated in fierce battles on the way to Jerusalem and within the city. Rabin participated in the bombing of the Etzel's weapon ship, the "Altalena," when it is alleged that he even fired or commanded the fire of the cannon that sunk the ship. Later in the war he served as the operations officer of the Central Front, and afterwards as the operations officer of the Southern Front. At the end of the war, he participated in the Rhodes Talks, which discussed the armistice agreements between Israel and Egypt and, finally, was promoted to the role of IDF chief of staff.

After his release from the IDF, Rabin became the Israeli ambassador to the US until 1973, when he joined the Labor Party. After Golda Meir's resignation as prime minister, Rabin was elected as the Labor Party's leader and served as prime minister. During his tenure, the Entebbe Operation was conducted, a feat that is considered to be a great achievement in the fight against terrorism. His term ended when Dan Margalit published that his wife, Leah Rabin, had an illegal bank account under US foreign currency laws - since Aaron Barak, the attorney general, refused to dismiss the charges Rabin resigned.

During the Peres government, followed by Shamir's unity government, he served as defense minister. In 1992 he was re-elected prime minister, during which time he signed a peace agreement with Jordan and the Oslo A and B Accords for which he also won the Nobel Peace Prize. These agreements sparked opposition on the right and the extreme right called for Rabin's murder. On November 4, 1995, at the "Yes to Peace No to Violence" rally, Yigal Amir cold-bloodedly murdered prime minister Yitzhak Rabin. Rabin will always be remembered as a man who never lost hope for peace and knew that in order to achieve it, he sometimes had to make sacrifices. The legacy he left is a significant part of Israeli society (**Sikumon Website**).

Menachem Begin 1913-1992

One term: 6 years and 112 days

Menachem Begin was the sixth prime minister of the State of Israel, chairman of the Herut Movement and the Likud party, a minister in the governments of Israel, the commander of the Etzel during the resistance against the British Mandate, signed the peace agreement between Israel and Egypt and a Nobel Peace Prize laureate in 1978.

Begin began his political career as a Zionist leader in the Betar movement in Belarus and in Eastern Europe. In World War II, he was arrested by the Soviet secret police, and sent to the Gulag. After his release, together with other Polish civilians, he joined the Polish army. During his service in the Polish army he came to Israel, made contacts with the Etzel, and became the commander of the organization at the end of the year 1943. In the four years Begin commanded the Etzel, the organization carried out close to 300 operations (**Knesset Website**).

After breaking up the Etzel in the summer of 1948, Begin established the Herut Movement and for years served as its undisputed leader. Begin strongly opposed Israel's reparations agreement with West Germany, and supported the government during Israel's wars. After the Likud came to power in the "revolution" of 1977, Begin, as prime minister, signed the peace agreement with Egypt and in 1982 embarked on the "Operation Peace for the Galilee" that developed into the First Lebanon War. In 1983, Begin resigned from office and secluded himself at his home. He refused to elaborate on the motives that made him resign.

Yitzhak Shamir, 1915-2012

First term: 339 days

Second term: 5 years and 267 days

Yitzhak Shamir was Israel's seventh Prime Minister and a minister in its governments, chairman of the Knesset, the head of the opposition, a senior member of "The Mosad" and one of the Lehi movement's commanders.

On October 10, 1983, Shamir was first appointed as prime minister, following Prime Minister Menachem Begin's retirement announcement. Shamir received a polarized society after "Operation Peace for the Galilee," the violent attacks on IDF soldiers in Lebanon, and the economic crisis that the Israeli economy had suffered. Despite his activity to lower inflation, to curb the price index rise and take measures for recovery of the economy, the economic situation continued to be extremely difficult.

Following the 1984 elections, Shamir and Shimon Peres formed the united national government, where he served as foreign minister for the first two years and prime minister for the last two years (1988-1986). The joint government was successful in stabilizing the Israeli economy, lowering inflation, and IDF forces were even withdrawn from most of Lebanon, despite Shamir's resistance.

During the years 1988-1992, Shamir served for another four years as Israeli Prime Minister. During these years he was confronted with the first intifada in the West Bank, with the Gulf War (1991) and with numerous attempts to conduct a political peace process with the Palestinians and the Arab states. In all these attempts, Shamir stood firm as a rock, resisting Israeli withdrawal and compromise, despite heavy American pressure.

Shamir was a representative of the rigid political line and a devotee for the Whole Land of Israel Doctrine. Nevertheless, he participated during his tenure at the Madrid Conference, that some saw as a danger to the preservation of the Whole Land of Israel Doctrine. As prime minister, Shamir dealt with rocket attacks on Israeli cities during the Gulf War, and restrained from responding to the attacks so not to jeopardize the integrity of the 34-member coalition headed by the United States and the participating Arab countries fighting Saddam Hussein.

In the year 2001 Shamir was awarded the Israel Prize for Lifetime Achievements, for a special contribution to the society and the state.

Shimon Peres, 1923-2016

First term: 2 years and 36 days

Second term: 226 days

Shimon Peres - the public minister, parliamentarian and eighth prime minister of Israel - was elected by the Knesset on June 13, 2007 to the position of the ninth president of the State of Israel. He was sworn in to this position on July 15, 2007.

Shimon Peres was born in Belorussia in 1923 and immigrated to Palestine with his family at the age of eleven. He grew up in Tel Aviv and attended the Ben Shemen Agricultural School. He spent several years at Kibbutz Geva and Kibbutz Alumot, and was one of its founders, and in 1943 was elected secretary of the Working Youth Movement.

Shimon Peres is closely associated with the development of Israel's defense capabilities. In the late 1940s he joined the Haggana and was assigned the responsibility for manpower and armament. During and after the War of Independence, he served as head of the Naval Services and later headed the Defense Ministry's delegation to the United States. In 1952, he joined the Defense Ministry and after a year, at age 29, was appointed Director of the Ministry, a position he held until 1959 (**Prime Minister's Office Website**)

In 1959, Peres was elected to the Knesset as a member of Mapai and has served in all Israeli Knessets until he was elected President of the State in June 2007. From 1959 to 1965 he served as deputy minister of defense. Among Mr. Peres's achievements are the establishment of military and aerial industry and the promotion of strategic ties with France - a special connection that culminated in the strategic cooperation during the Sinai Operation, which Peres was one of its planners, Mr. Peres was also responsible for Israel's nuclear program.

Mr. Peres served as acting prime minister for a short time, following the resignation of prime minister Yitzhak Rabin in 1977. Following the Labor Party's loss in the 1977 general elections, after thirty years of political rule, Shimon Peres was elected party chairman, a position he held until 1992. He was also elected vice president of the Socialist International.

Shimon Peres served as prime minister for two consecutive terms. His first term began in 1984 and ended in 1986, as part of the national unity government, which was based on the rotation arrangement with Likud leader Yitzhak Shamir. From 1986 to 1988 he served as deputy prime minister and foreign minister from November 1988 and until the dissolution of the national unity government in 1990, he served as deputy prime minister and minister of finance.

After the Labor Party returned to power following the 1992 elections, Shimon Peres was again appointed foreign minister. He initiated and conducted the negotiations that led to the signing of the declaration of principles with the PLO in September 1993, which led to him winning the Nobel Peace Prize alongside Rabin and Arafat. Continuing negotiations with the Palestinians led to the withdrawal of Israel from the Gaza Strip and certain areas of the West Bank and the establishment of the Palestinian Authority. The peace agreement with Jordan was signed in October 1994, and Mr. Peres then

sought to advance relations with other Arab states, in North Africa and the Persian Gulf, as part of the "New Middle East" vision that he formulated.

Following the assassination of Yitzhak Rabin on November 4, , Shimon Peres was appointed a second term as Israeli Prime Minister. The Labor Party chose Peres as Rabin's successor and the Knesset approved the resolution by a vote of confidence, supported by the coalition and the opposition alike.

Peres served as prime minister for seven months, until the May 1996 general elections. During this period, Mr. Peres sought to maintain momentum in the peace process, despite the wave of terrorist attacks by Palestinian suicide bombers on Israeli civilians. In June 1997, Ehud Barak, Knesset Member from the Labor party and former Chief of Staff, was elected Chairman of the Labor Party.

Benjamin Netanyahu, 1949 --

First term: 3 years and 17 days

Second term: 10 years and 130 days, still serving.

Born October 21 1949.

Between 1984 and 1988, before joining the Likud party and being elected as a member of the Twelfth Knesset, Netanyahu served as the Israeli ambassador to the United Nations. He then served as prime minister for four terms, divided into two periods: The first, while headed twenty-seventh Israeli government , from 1996 to 1999; and the second, which began in 2009, starting with the thirty-second Israeli government, and continuing to this day (2019) . He is the Israeli prime minister who served for the longest time in this position. He also served as finance minister and foreign minister, and as head of the opposition. From 1993 to 1999 he served as chairman of the Likud party, a position he returned to fill as of December 2005.

During his presidency, Israel embarked on operations "Pillar of Defense", "Cast Lead" and "Protective Edge" in the Gaza Strip, and dealt with the wave of Palestinian terror in 2015–2016. However, the number of those killed in terrorist attacks during his terms is low compared to previous prime ministers.^[1] . Israel, and Netanyahu personally, have put a lot of effort into thwarting the Iranian nuclear program. Many attacks were carried out, mainly by the Israeli Air Force, as part of the Israel-Iran-Hezbollah conflict in Syria. During his terms, the United States recognized Jerusalem as the capital

of Israel and Israeli sovereignty over the Golan Heights, and moved its embassy to Jerusalem.

Ehud Barak, 1942 --

One term: 1 year and 244 days

Ehud Barak served as the tenth prime minister of the State of Israel (From 1999-2001), as defense minister (From 2007-2013) and as the 14th IDF chief of staff (from 1991 to 1995). (Barak was a member of the Knesset on behalf of the Labor Party and the Independence Party. preceding the twenty-second Knesset elections, he established the Democratic Party of Israel .

During his tenure in the twenty-eighth Israeli government , the IDF withdrew from southern Lebanon, the Second Intifada broke out following the failure of the political negotiations with the Palestinian Authority at the Camp David Summit and at the Taba Summit, and Israel conducted peace talks with Syria at the Shepherdstown Summit. During his tenure as defense minister, the Air Force attacked the nuclear reactor in Syria, and carried out Operation Hot Winter, Operation Cast Lead And Operation Pillar of Defense.

Preceding the twenty-second Knesset elections in 2019, Barak announced his intention to form a party called Democratic Israel. Before the closing of the election lists, Barak joined a joint list called the Democratic Camp together with Meretz And the Green Movement. According to the agreement, he will be placed in the list's tenth slot (**Levinson 2019**).

Ariel Sharon (1928-2014)

One term: 5 years and 38 days

Ariel Sharon Was the eleventh prime minister of the State of Israel during the years 2001-2006 , a minister in the Israeli Government, a Member of the Knesset On behalf of the Likud party, founder and chairman of the Kadima Party. Prior to entering political life, Sharon was commander of the Paratroop Brigade, he established Unit 101 and was known for the retaliation operations over which he commanded. Sharon is also known as the person who overcame terrorism in the Gaza Strip in the early 1970s as Commander of the Southern Command. In the Yom Kippur War,

he crossed the Suez Canal with his division and brought about the main turning point in the war (**Knesset Website**)

Sharon was one of the founders of the Likud party, which embraced the vision of the Whole Land of Israel. During his thirty years of political activity, his aggressive approach to the war on terror stood out, as well as his support for the West Bank and Gaza Strip settlement enterprise, and was even called the "father of the settlements." As defense minister He led the IDF to the First Lebanon War, and as prime minister he led Israel in March 2002 to Operation Defensive Shield. in the year 2003 , After being re-elected prime minister, a sharp turning point occurred in his positions: He announced the Disengagement Plan from the Gaza Strip, and in August 2005 evacuated all the settlements in the Gaza Strip as well as four settlements in northern Samaria. In November of that year, he left the Likud and formed the Kadima party .

on January 4, 2006 he suffered a serious brain injury that led to the transfer of his powers as prime minister and chairman of the Kadima Party to Ehud Olmert. He Died on January 11, 2014 , After eight years in a coma (**Druckman 2014**).

Ehud Olmert, 1945 --

One term: 2 years and 351 days

Ehud Olmert is an Israeli politician who served as the 12th prime minister of the State of Israel on behalf of the Kadima Party, between the years 2006-2009 . He used to be a minister in the governments of Israel on behalf of the Kadima and Likud parties and the mayor of Jerusalem (1993-2003). The main security incidents during Olmert's premiership while leading the thirty-first government were the Second Lebanon War, the attack on Syria's nuclear reactor, Operation Summer Rains and Operation Cast Lead. His performance in the war was criticized by the state comptroller and the "Vinograd Commission."

Following early testimony collected in the case of corruption known as "Cash Envelopes," the Labor Party, his main partner in the coalition, demanded his resignation and he indeed resigned as prime minister. In March 2015, he was convicted of fraud, breach of trust, and tax evasion, and was subsequently sentenced to eight months in prison and a fine (Gurley 2015). In another trial, he was convicted of receiving bribes in "the Company

Affair" and was sentenced to an 18-month prison sentence (Yahav and Friedson 2015). He was also sentenced to another month in prison for disrupting court proceedings. on July 2 2017 he finished serving the sentence of imprisonment after a third of the sentence was deducted. Olmert is the only Israeli prime minister convicted of a criminal offense.

In conclusion,

In Israel, a parliamentary democracy is practiced, the task of establishing the government is entrusted by the president to one of the Knesset Members, most often the chairman of the largest party, as shown in the "Basic Law: the Government" in 1968 [34a]. The Prime Minister's status and method of administration in Israel underwent an attempt for change in 1992 (Hazan 1998), So that the Israeli voter was required to choose both a list for the Knesset and to directly Elect a prime minister, except that this attempt was unsuccessful and in March 2001 the change was canceled and the law returned to its original form.

From the state's establishment to date, there have been 12 prime ministers, some of whom have served in several governments. The prime minister who served for the longest time is Benjamin Netanyahu, who is also currently the prime minister at the time this article has been written. All of Israel's prime ministers have, under their leadership, faced very great security, economic and social challenges, and they all have a personal story and ideology that has brought them to this position.

Appendix A: List of Prime Ministers from Wikipedia

Bibliographical List:

1. Basic Law: the Government on the Knesset Website <https://main.knesset.gov.il/Activity/Legislation/Documents/yesod14.pdf> [HEB]
2. Hazan, R. (1998). Neither Parliamentary nor Presidential, *Politics*, 2: 97-111.

3. Hazan, R. (2000). The Unintended Consequences of Extemporaneous Electoral Reform: The 1999 Elections in Israel, *Representation*, 37 (1): 39-47.
4. Hyman-Reish N. (2009). [The Return of the Direct Choice?](#), *Parliament 61*, the Israel Democracy Institute
5. Koenig, O., Rahat G., and Hazan, R. (2004). The Adoption and Abolition of the Direct Election to the Prime Minister and Their Political Outcomes, *Asher Arian and Michal Shamir (eds), The Israeli Elections: 2003, Jerusalem: The Israel Democracy Institute: 53-90.*
6. Eckstein, G. (2012). What is required by a government in Israel? *News 1 Website* (<https://www.news1.co.il/Archive/003-D-79384-00.html>)
7. Shapira, A. (2014). *Ben-Gurion: Father of Modern Israel*
8. Bar-Zohar, M. (1978). *Ben Gurion*, Vol. 2, Chap. 4
9. Love, K. (1969). *Moshe Sharett, Gamal Abdul Nasser and David Ben-Gurion*, Inside: Ish Shalom, P. 349.
10. Sharett, V., (eds) (1969). *Landmarks in the Life of Moshe Sharett*, Inside: Ish Shalom, P. 9–11
11. [Moshe Sharett](#) on the Knesset Website
12. [Yigal Alon](#) on the Knesset Website
13. Bashan, T. (2013). [Yigal Alon: The Great Miss of Israeli Politics](#), *Maariv* [HEB]
14. [Golda Meir](#) on the Foreign Ministry Website
15. [Yitzhak Rabin](#) on the Sikumon Website
16. [Menachem Begin](#) on the Knesset Website
17. [Shimon Peres](#) on the Prime Minister's Office Website
18. Levinson, H. (2019). [Meretz and Ehud Barak's Party Unite; Stav Shaffir will be Placed Second](#), *Haaretz*
19. [Ariel Sharon](#) on the Knesset Website
20. Druckman, I. (2014). [Ariel Sharon Passes Away at age 85](#), *Ynet* [HEB]
21. Gurley, M. (2016). [Olmert's Appeals Rejected: Imprisonment will be Increased to 8 Months](#), *Calcalist* [HEB]
22. Yahav, T. and Friedson Y. (2015), [Olmert's Appeal Partially Accepted, Seeks a Year and a Half in Prison](#), *Ynet* [HEB]

THE LIKUD PARTY - 30 YEARS OF RULE IN IZRAEL

Yaniv Shenhav, PhD student, SWU "Neofit Rilski",
Yanivshenhav@gmail.com

Abstract: *The Likud party has led the State of Israel throughout most of the political movement's existence, and as of the date of the writing of this article, Netanyahu who is the elected leader of the Likud party, is the longest serving prime minister in Israel's history. The Likud party has shaped the face of the State of Israel in the economic, political, social and security spheres, and any discussion regarding Israeli politics will be incredibly lacking without understanding the party, its history and the story of its establishment.*

The Likud Party's history begins in 1973, when the Herut Party, the Liberal Party, the Free Center, the State List and the Labor Movement for the Land of Israel joined to form the Likud Union ahead of the elections that year (Israel Democracy Institute Website). The name of the party reflected the unification, or Likud, of all the active political factions that shared the ideology of Jabotinski, and the Likud Charter was signed on September 13, 1973 (Davar 1973). This article will cover the Likud movement history, contribution to the Israeli politics and brief view of its ideology.

Keywords: *the likud party, Benyamin Netanyahu, Benjamin Netanyahu, Israeli politics, political leadership, political science, Israeli Politics, Israeli prime minsters, Israel history.*

The Likud Party's history begins in 1973, when the Herut Party, the Liberal Party, the Free Center, the State List and the Labor Movement for the Land of Israel joined to form the Likud Union ahead of the elections that year (Israel Democracy Institute Website). The name of the party reflected the unification, or Likud, of all the active political factions that shared the ideology of Jabotinski, and the Likud Charter was signed on September 13, 1973 (Davar 1973). In 1988, the united factions all officially merged into one party called the Likud (Likud Party Website).

The members of the Likud Party elected Herut Party veteran leader and former Irgun commander MK Knesset Menachem Begin to head the newly formed political organization. Begin, who until the establishment of the Likud headed the Herut Party - a movement known for its hard-line, hawkish right-

wing views - chose to lead the new party in a more moderate fashion. From the time of its establishment, the Likud Party aimed to promote social equality, free market values, and the preservation of Jewish tradition and culture - values that were largely based on the teachings of Ze'ev Jabotinsky (Likud Party Website)

The Likud has been considered to be a moderate right-wing party for the most part and has contended to be Israel's ruling faction ever since being established. The Likud, headed by Menachem Begin, first took power in 1977 in what was colloquially referred to as the "revolution," and remained at Israel's helm until 1984. As prime minister, Begin led the State of Israel through its signing of the historic peace agreement with Egypt, the bombing of the nuclear reactor in Iraq and Operation Peace for Galilee against Palestinian terror groups in Lebanon. Begin's Likud also spearheaded Jewish settlement efforts in Judea, Samaria and the Galilee and led to the enactment of the "Jerusalem Law," which anchored unified Jerusalem's status as the capital of the State of Israel (Likud Party Website). In September 2018, the party joined the International Democratic Union, an umbrella organization of conservative parties (Israel Hayom 2018).

From 1984 to 1990, the party was a member in three unity governments. Yitzhak Shamir served as prime minister on behalf of the Likud from 1986 to 1992. Following that period, after more than fifteen years in power, the Likud did not form a government and instead headed the opposition. Under the leadership of Benjamin Netanyahu, the Likud returned to power in 1996 until 1999. In 2001 the Likud headed by Ariel Sharon became the ruling party once again and retained power until 2005. The party split in 2005 when Ariel Sharon and a number of other Knesset members left the Likud in order to form the Kadima party. After three years in opposition, the Likud gained power once again with the formation of the second Netanyahu government on March 31, 2009. The Likud has remained in power ever since (Israel Democracy Institute Website).

Save for a number of short breaks, the party has almost continuously been headed by current Prime Minister Benjamin Netanyahu since 1993. Over the past decade, Netanyahu's position as Likud leader and head of state has become a seemingly undisputed reality. Netanyahu defeated Blue and White Chairman Benny Gantz in the 2019 election, but following the breakdown of Knesset coalition negotiations, it was decided to hold another round of

elections on September 17, 2019. The Kulanu Party merged with Likud on May 28, and the factions will run on a joint ticket in the upcoming elections (Maariv Newspaper).

The Likud platform states the party's support for the idea of a Greater Israel, even if the state's exact borders haven't been explicitly defined in the document. For years, the party dismissed Palestinian claims for sovereignty and self-rule, but over the years its positions on the matter have softened, leading in effect to concessions in the Camp David Accords (1979), negotiations at the Madrid Conference (1991), the continuation of the Oslo Accords and the unilateral Disengagement Plan that included the 2005 evacuation of Jewish settlements in the Gaza Strip (Israel Democracy Institute Website).

In terms of socio-economic stances, the Likud Party promotes right-wing, conservative positions advocating a free market. Paradoxically, however, the Likud enjoys wide support among economically disadvantaged populations. The party has worked to privatize the Israeli economy alongside setting a minimum wage, establishing the state pension law and more. The party has nevertheless supported raising taxes in Israel in order to finance coalition expenses pledged by the government (Zerahaia, The Marker 2009).

On matters regarding religion and state, the Likud holds centrist positions and defines itself as a secular party, though it is still considered by the religious parties, which are part of the current coalition, to be a more comfortable political ally than Labor or other secular parties (Israel Democracy Institute Website).

Although most of the spirit of the Likud's platform is relatively clear, the party has not always presented a written platform document to the electorate over the years. Throughout the 14 elections during which the Likud ran for Knesset, the party failed to present a written platform in no less than 5 cases!(Israel Democracy Institute Website). The lack of an official platform has been particularly noticeable during Netanyahu's reign, as no written platform has been offered to the public since 2013. When asked about the failure to produce a written platform ahead of the 2013 elections, Likud headquarters replied that: "In recent weeks, teams from Likud and Yisrael Beiteinu have been working on a common platform, but have yet to reach a consensus (Karni, Ynet 2013). According to a source at election headquarters, the parties mostly disagreed on security and policy issues. No platform was

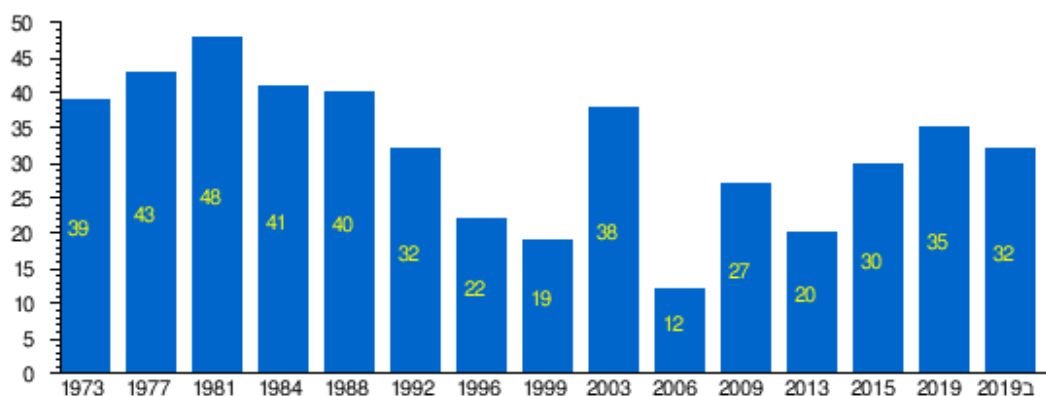
presented ahead of the 2015 elections as well. In an article by Tal Schneider, a source close to Netanyahu was quoted as saying: "According to the Prime Minister, the Likud's performance is the determining platform. However, a group of Likud activists, academics and right-wing researchers were not satisfied with this and drafted a platform, and even presented it to Netanyahu. But that is where things got stuck. What is the reason? The prime minister fears that a written and detailed platform will be used by the media as a means of scrutiny" (Schneider, Mako 2015). In 2019 as well, no document detailing the party platform was produced by the party.

In coverage of the matter by The Marker magazine, reporter Haggai Amit wrote: "In the recent election campaigns, when analysing the platforms of the parties contending for the public's votes, we encounter a fundamental problem. The ruling party, Likud, has in principle avoided presenting Israeli citizens with a platform: Neither at the political or the economic-social level" (Amit, The Marker 2019).

Likud Party leaders over the years:

	Leader	Took office	Left office	Prime Ministerial tenure
1	 Menachem Begin	1973	1983	1977–1983
2	 Yitzhak Shamir	1983	1993	1983–1984, 1986–1992
3	 Benjamin Netanyahu	1993	1999	1996–1999
4	 Ariel Sharon	1999	2005	2001–2006
(3)	 Benjamin Netanyahu	2005	Incumbent	2009–present

Number of Likud Party Knesset Members by Year (Knesset):

The Likud's Knesset list is determined via primary elections by the Likud Central Committee (Likud Party Website). The primaries are the initial stage in which the party's future Knesset list is determined, making the Likud Central Committee, which has only about 3,000 members, a highly influential factor in the makeup of the party's Knesset list (The Public Knowledge Workshop).

One of the most problematic aspects of the primary election method is the way in which it can breed government corruption and unholy alliances between party officials and the members of the Likud Central Committee who vote for them. Reporter Daniel Ben Simon discussed the problem in an article in the Haaretz newspaper: "Scholars wishing to pinpoint the period in which public corruption reached a level endangering the country - the involvement of Likud Central Committee members in the bribery case relating to the Tax Authority being the latest on the list of such cases - will have to revisit the entry on the Likud Central Committee. To be exact, [they must revisit] the devastating process that led a 100-member political body in the late 1970s to morph into a body boasting more than 3,000 people in the late 90s" (Ben Simon, Haaretz 2007).

Media reports on the Likud Central Committee have raised allegations regarding tender arrangements for Committee members and numerous political appointments in government offices controlled by the party, as well as more esoteric phenomena such as the widespread presence of Likud MKs at Committee members' family events in order to maintain good relations with them. The distancing of professional bodies from actual decision-making sites,

a practice frequently adopted at Prime Minister Ariel Sharon's "Hava (Farm) Forum," and the sense among parts of the public that Sharon's surprising political concessions were a result of his wish to avoid prosecution for alleged criminal acts, led to accusations that the Likud was contributing to the corrupting of public norms (Inyan Merkazi 2007, Ynet 2004).

Nevertheless, Likud's rule over Israel has remained firm, with Prime Minister Netanyahu only just recently becoming the longest serving premier since the establishment of the State of Israel as he reigned for almost 10.5 years (Drukman, Ynet 2019).

Dozens of articles and lectures have attempted to uncover the secret to Netanyahu and the Likud's success (see Funzing, for example). Numerous theories on the matter were raised in an article in which several key figures who accompanied the prime minister over the years were interviewed: Yossi Levy, Netanyahu's strategic adviser in 2009-2008, argues that the prime minister's success lies with his ability to evoke a feeling that he is an underdog - a sense of persecution with which many Israelis can identify. For the last ten years he has in essence been saying: "The elites are against us." The cultural elite, the legal elite, the media elite are all against us. He plays this card which appeals to a very wide range of the public, though this message seems particularly appealing to members of Israel's Sephardic community. Attorney Zvi Hauser, Netanyahu's Cabinet Secretary in 2009-2013, claims that Netanyahu presents the most reality-based analysis and sober risk management model in the Israeli political system. This has helped create a significant advantage over the alternative parties on the left.

Mitchell Barak, Netanyahu's aide when he served as deputy foreign minister from '91 to '95, claims that Netanyahu is an exceptionally charismatic and confident leader: "He can come into the room and everybody's eyes will be on him and people will say to themselves, 'he is a leader'. There is no charismatic person in the State of Israel who can compete with Netanyahu in this regard, both in the Israeli and international arenas." Yoaz Handel, who served as The head of the National Public Information Office under Netanyahu in his second term as prime minister argues that Netanyahu manages to rally masses of people behind him due to his ability to be a rational-minded leader who takes no unnecessary risks (Yarkzi, Tibon and Ginat, Walla 2015).

In conclusion, the Likud party has led the State of Israel throughout most of the political movement's existence, and as of the date of the writing of

this article, Netanyahu is the longest serving prime minister in Israel's history. The Likud party has shaped the face of the State of Israel in the economic, political, social and security spheres, and any discussion regarding Israeli politics will be incredibly lacking without understanding the party, its history and the story of its establishment.

Bibliography:

1. Israel Democracy Institute Website:
<https://www.idi.org.il/policy/parties-and-elections/parties/likud/>
2. Davar, Historical Jewish Press - *Likud Charter Finally Signed*, September 14, 1973
3. Likud Party Website:
<https://www.likud.org.il/%D7%A2%D7%9C-%D7%94%D7%9C%D7%99%D7%9B%D7%95%D7%93/%D7%94%D7%94%D7%99%D7%A1%D7%98%D7%95%D7%A8%D7%99%D7%94-%D7%A9%D7%9C-%D7%94%D7%AA%D7%A0%D7%95%D7%A2%D7%94>
4. Israel Hayom, Ariel Kahana - *Likud Joins Conservative Party Umbrella Organization*, September 22, 2018
5. Maariv Website:
<https://www.maariv.co.il/elections2019/parties/Halikud>
6. Ynet, Yuval Karni - *The Fog Has Not Dispersed: Likud Goes to Elections Without Platform*, January 2013:
<https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4334528,00.html>
7. Mako, Tal Schneider - *Likud Wants Platform - Netanyahu Opposes*, February 2015:
<https://www.mako.co.il/news-israel-elections/elections-2015-commentators/tal-schneider/Article-04e4f88a5456b41006.htm>
8. The Marker, Haggai Amit - *Thanks to Feiglien, Likud Finally has Party Platform*, August 2019:
<https://www.themarker.com/news/politics/1.7767109>
9. <https://www.hasadna.org.il/2012/10/%D7%A4%D7%A8%D7%99%D7%99%D7%9E%D7%A8%D7%99%D7%A1/>
10. Haaretz, Daniel Ben Simon - *See Likud Central Committee*, January 7, 2007

11. Inyan Merkazi - *Boogie: Dan Halutz Corrupted the IDF*, July 6, 2007
12. Ynet, Deputy Minister Hendel in Response to the Sharon Plan: "*The Depth of the Displacement is as the Depth of the Investigation*", February 2, 2004
13. Ynet, Yaron Drukman - *Netanyahu Passes Ben Gurion*, July 2019: <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5553009,00.html>
14. Funzing Website:
<https://il.funzing.com/funz/%D7%A1%D7%95%D7%93-%D7%94%D7%A7%D7%A1%D7%9D-%D7%A9%D7%9C-%D7%A0%D7%AA%D7%A0%D7%99%D7%94%D7%95-%D7%9E%D7%94-%D7%90%D7%95%D7%9E%D7%A8-%D7%A8%D7%95%D7%94-%D7%9E-%D7%A9%D7%A9%D7%9C%D7%9C%D7%90-%D7%9E%D7%99%D7%9C%D7%99%D7%9D-17566>
15. Walla Website:
<https://elections.walla.co.il/item/2839234>

НЕЗАКОННИ „ТЕХНИКИ И ТЕХНОЛОГИИ“ В ИЗБОРНИЯ ПРОЦЕС

Райчо Цветин, докторант, ЮЗУ „Неофит Рилски“

ILLEGAL “TECHNIQUES AND TECHNOLOGIES” IN ELECTION PROCESS

Raicho Tzvetin, PhD student, SWU "Neofit Rilski"

Summary: The article analyzes basic illegal techniques and technologies applied by participants in election campaigns in Bulgaria in recent years. A parallel was made with similar techniques and technologies in the country between 1878 and 1944.

Keywords: elections, manipulation, election techniques, democracy.

Отминалите местни избори от 2019 г. и 30-годишния немалък отрязък от човешки живот от началото на прехода ни подсети да се замислим, какво се случи с нашите животи и как се случи. В интересно време живеем, време на преход от един политически режим в друг. Един от уникалните моменти в човешката история – преходите, преломен момент между две състояния на обществото. Повечето са извършвани с проливането на огромни количества кръв, унищожаването на огромни маси от човеци и инфраструктура. Извършвани са чрез разрушаване на морал, традиции, ред и порядък, правни норми и светоглед. Всичко старо се отрича и разрушава преди да има въобще избистрена идея за новото. През 1989 година бе поставено противоречивото начало на промяната на политическата система в нашата страна - от тоталитарен политически режим към демократичен.

В демократичната държава част от органите на властта в държавното и местно управление се формират посредством избори чрез свободно и пряко волеизявление на гражданите. Чрез изборите гражданите с избирателни права се отказват от властнически права и ги делегират на упълномощени свои представители в органите за управление.

Избирателните системи са: 1. Пропорционална – понякога с фиксиран избран праг според количеството получени гласове. Тази система може да бъде обогатена с преференциален момент – броят се и предпочитанията за кандидат освен пропорционално получените гласове за политическата сила; 2. Мажоритарна – има два вида: абсолютна – избран е кандидатът, получил 50% плюс 1 и относителна система – за избран се счита кандидатът получил най-голям брой гласове; 4. Смесена - част от кандидатите се избират чрез мажоритарната, а други с пропорционалната или пропорционално-преференциалната изборна система.

Въпреки декларираните откритост и борба с дискриминацията и за да се защити демократизацията съществуват изборни ограничения /цензове/ като например: 1. Възрастов; 2. По гражданство; 3. По уседналост; 4. По лишаване от граждански права и др. и всичко това чрез таен вот. Определяне на дата за избор, на районите, на избирателните органи, преглед и извършване на регистрацията на избиратели, регистриране на кандидатите за определени видове избор, проверки за законосъобразност на кандидатите, агитация, гласуване, броене на гласовете и обявяване на окончателните резултати, това е съвременният изборен процес. В съвременното изборите се осъществяват чрез хартиена бюлетина и посредством електронно и машинно гласуване.

Съществуват 4 вида избори относно срока: редовни – поради изтичане мандата за длъжността, предсрочни – преди крайния срок на мандата, извънредни – принудителни и повторни – когато не може да се обяви победител.

Незаконната намеса в изборния процес е изборна измама. В целия правен мир във всички страни на Земята изборната измама е престъпление, което се преследва и наказва. Чрез изборната измама се цели да се увеличи изборния резултат на определен кандидат или политическа организация и да се намали резултата на опонентите. Но откакто са създадени и практикувани изборните процеси, от тогава датират и опитите за тяхното нарушаване.

Нашата страна не прави изключение от тези тенденции. Още преди Освобождението, когато в Българските общини са започнали да избират чорбаджията, който се явява прототип на кмета в освободена България, те са водели битки помежду си, включително и чрез убийство.

Със създаването на българската държавност след Руско-турската война от 1877-78 г. започват опитите за съвременен изборен процес. Според Михаил Груев, председател на Държавна агенция „Архиви“ първите избори „... се провеждат по едни временни правила, които временното руско управление приема и утвърждава. На следващата година – през 1879 година с един указ на княз Батенберг се въвеждат нови правила... според указа на княза, българският кмет трябва да бъде над 30-годишен, женен и със собствен имот. И, разбира се грамотен. Грамотността в страната е около 3%. Организацията на тези избори е задача на малобройния градски елит. По селата, разбира се, тези избори са провеждани... с бобчета – бял или черен боб за двамата кандидати... Бюлетини, урни и протоколи имало само в големите градове... Въобще първите избори са една смесица от наивност, побългаряване и една огромна доза импровизация“⁸⁷.

В различните етапи от развитието на България са съществували различни видове ограничения на изборното право: по гражданство, възраст, пол, имуществено положение, образователно равнище, професия и др.

В статията „С боб и царевица са гласували дупничани на първите избори преди 140 години“ се цитира дупнишкият краевед Никола Лазарков: „...Първите избори, проведени в Дупница след Освобождението, са били за представители в първото учредително Народно събрание в Търново за изработването на основния закон – Конституцията на новото българско княжество и за избиране на държавен глава на същото... Тогава все още не се е гласувало с хартиени бюлетини, а вместо тях, дупничани са давали гласа си със зърна от боб и царевица. Царевичните зърна са били за кандидата, а бобените – против, като са били пускани в калени кюпове, а по селата и в шапки-гугли на някой от избирателите. Причината да се гласува по този начин е била, че повечето мъже са били неграмотни, а жените и младежите до 21 години не са имали право на глас. .... Вотът се е произвел от изборно бюро, за което как е създадено и кои са били членовете му няма информация. За изборно помещение е използвана дълга маса с наредени на нея калени кюпове, а до всеки кюп е имало лист хартия с името на избираемото

---

⁸⁷ С боб и царевица са гласували дупничани на първите избори преди 140 години, в „Камертон“, 27.10.2019, <http://kamerton.news/content/content/details/1701/lang/1/>

лице. На специално обособено място са стояли две големи метални панери, пълни със зърна от боб и царевича. Гласуването е започнало сутринта в 6.00 часа.

Никола Лазарков разказва и една комична случка от изборния ден тогава. Съгражданинът му Никола Цифкин, 60-годишен прост работник с поувреден слух, отишъл да гласува. Обяснили му как се гласува – че царевичните зърна печелят, бобовите – губят. Той, замаян, гледайки в очите председателя, изслуша що му се казва, след това като постоя и малко помисли, току отведнъж бръкна в панерката с царевичните зърна и вместо да вземе колкото трябваше, той сграбчи пълна шепа и в миг ги пусна в близкия току пред него кален кюп. „Това е, рече той, за Панчо Табака, защото ми даде на вересия вълна за дома“. Избирателите, които се намираха в салона, всички се разсмяха. А бюрото се слиса. Председателят стана на крака и почна да го гълчи.

Скоро след първите избори в Дупница при гласоподаването са въведени и бюлетините... Изначално, както казах, изборите, които станаха, се извършиха мирно и тихо, без каквито и да е нежелани инциденти. Но с течение на времето, с нарастването на амбицията на хората за власт и служби, агитацията в предизборната борба започна да става с повече демагогия, а същевременно и по-злостна..., вследствие на което не бе вече рядкост изборният ден да се ознаменува с някакъв нежелателен инцидент...⁸⁸, пише още в спомените си Никола Лазарков.

Парламентарните избори в България през 1879 година са редовни, проведени на 30 септември и 7 октомври 1879 г. в Княжество България⁸⁹. В тях участват двете водещи политически сили в България – либералната и консервативната партии⁹⁰. Княз Александър I Батенберг на 29 август 1879 г. подписва Указ № 126⁹¹, с който насрочва избори на 30 септември същата година. При избирателна активност от 32,0% либералната партия печели. 1-во Обикновено народно събрание /ОНС/ се свиква в София. **Има голям брой нередности, които водят съответно и**

---

⁸⁸ С боб и царевича са гласували дупничани на първите избори преди 140 години, в „Камертон“, 27.10.2019, <http://kamerton.news/content/content/details/1701/lang/1/>

⁸⁹ Цураков, Ангел. Енциклопедия на правителствата, народните събрания и атенатите в България. София, Изд. „Труд“, 2008. с. 422

⁹⁰ Nohlen, D & Stöver, P. Избори в Европа: Наръчник, 2010 г., с. 368 – 369

⁹¹ Държавен вестник, бр. 6, 29.08.1879 г.

до нередовното представителство на българския избирател като например:

- неточното определяне на общия брой на населението води до неправилното определяне на броя на народните представители, които трябва да бъдат избрани в първото ОНС. Това нарушава чл. 86, ал. 1 от Търновската конституция и 1/8 от българските граждани не са представлявани в националния парламент, с което се погазват конституционните им избирателни права⁹²;

- проблемът за възрастта на представителите в първото ОНС - има такива, които не отговарят на конституционното изискване за притежаване на пасивно избирателно право, обвързано с „възраст по-горе от 30 години“. Най-яръстният иначе привърженик на конституционализма Стефан Стамболов опонира, поради липсата му на пасивно избирателно право⁹³;

- условието за книжовност или грамотност във връзка с упражняването на пасивното избирателно право във връзка с нормалното функциониране на Народното събрание⁹⁴. Повечето от турскоговорещите представители, избрани в първото ОНС, не отговарят на изискването за книжовност както на Конституцията, така и на Привременните правила и не представляват ефективно избирателите си и се създават допълнителни усложнения във функционирането на Народното събрание⁹⁵.

При откриването му в Народното събрание са били представени само 1/5 от протоколите. Поради това 4/5 от представителите са нелегитимни, защото липсва информация на какво основание са избрани, от кой район, отговарят ли на конституционните изисквания за пасивно избирателно право. Голямата част са били

---

⁹² Статистика на Княжество България, Resultats preliminaires du recensement de la population du 1/13 Janvier 1881/Bureau de statistique. С., 1881 г., с. 8 – 10/

⁹³ Трето Българско царство 1879 – 1946. С., Книгоиздателска къща „Труд“, Историческа енциклопедия, 2009 г., с. 341

⁹⁴ Галунов, Т. Началото на изборното ни законодателство и проблемът за грамотността – достъпно на 28 март 2010 г., както и Галунов, Т. Опитът за избирателна реформа от 1880 г. Българистични проучвания. Т. 9. В. Т., 2007 г., с.148–168; Палангурски, М. Избирателната система в България (1879 – 1911). В.Т., 2007 г., с. 73–74

⁹⁵ Айтова, А. Избирателни права на българските граждани при провеждането на обикновено народно събрание (1879). София, Юридическо списание на НБУ, 2013 г., брой 1

известени с телеграма, че са избрани, но не притежават законоизискуемите свидетелства от околииите, че са избрани⁹⁶.

С нарушението на чл. 19 от Временните правила, при липса на точен брой на избирателите не може да се обяви дали изборите са произведени законно или се налага повторно гласуване. Чрез **„колективно“ поднасяне на бюлетините в избирателното бюро се нарушава принципа за проверка за наличието на даден гражданин в избирателния списък** – чл. 11 на Временните правила. Невъзможно е да се установи броят гласувания на дадено лице, както и да се отбележи всяко гласувало лице и дали тези бюлетини са ползвани по престъпен начин /Рапорт: Покорният Ви, понеже се избрах за председател на бюрото в селото Сухиндол за бившия избор, относително за представителите от няколко околни села, пренесоха ми скупом билетите на съжителите на селата си за тяхно улеснение, защото народа насили да си отива. Освен това истина е, че и от частни лица се прибраха особено много билети, но защото стана забележка от някои си лица върху реченото бюро за приемането на тия ни приети скупщина билети, известявам Ви с право за Ваше известие и за защитата ни във всякакъв случай на обвинение. 4 ноември 1879 г. в Търново, от Георги П. Иванов/97..

Администрацията не само не улеснява изборите, но създава пречки за упражняването на активно избирателно право от страна на жителите. Например в Габровския окръг **преместването на изборните бюра от центъра на града в покрайнините е подействало демотивиращо на избирателите**, както и подвеждането под съдебна отговорност и осъждането без законово основание на членовете на бюрото, защото са критикували разделянето на окръга на околии. Много кандидати за представители са задържани в затвора без присъди или посредством измама са обявявани за неграмотни за да не могат да участват в изборите⁹⁸.

Според Временните правила за избирането на представителите /чл. 13/ **времетраенето на изборния ден** трае от 7 часа сутринта до 15 часа следобед, но не навсякъде това се спазва, което не позволява на

---

⁹⁶ Дневници на I ОНС..., с. 101

⁹⁷ Дневници на I ОНС..., с. 158

⁹⁸ Дневници на I ОНС..., с. 158

някои избиратели да гласуват /Софийска губерния, гр. София има постъпил протест от Еврейската община/.

Някъде **подписването на протоколите ставало десетина дни след изборите**⁹⁹. Въпреки тази и много други незаконности на тези избори Народното събрание ги приема за законни и редовни.

Най-фрапиращото е, че **кандидати за представители са и членове на изборните бюра и печелят изборите с мнозинство** /Провадийски окръг, Никополски окръг – Брестенска околия¹⁰⁰/. Текстът от временните правила /чл. 8/ не е съставен така, че да изключва конфликт на интереси, затова законът не е нарушен и дава възможност за злоупотреби.

Другаде /Русенски окръг/ на проведени втори избори /след „единствените касирани избори“, по протест/ **жандарми и кметове раздавали готови бюлетини и заповядвали непременно да се избират лицата, записани на тези бюлетини**¹⁰¹.

В тази обстановка опозицията /актуалните тогава либерали/ печели първите парламентарни избори с подавяващо мнозинство от 82,28 %.

Росен Тахов в публикацията си „Фасул и царица са първите български изборни бюлетини“ разказва: „В началото е било „сопаджийството“... Когато се правят изборите за Третото Велико народно събрание, се разхождат едни мъжаги с едни тояги, на които пише КОНСТИТУЦИЯ. То се провежда в Свищов и гласува извънредни пълномощия на княз Александър Батенберг, който суспендира Конституцията. Сопаджийството е отживелица, вече никой не бие по изборите. Другият инструмент, който е преживял превратностите на времето това е демагогията, за която говорих. Тя е вечна. Третият е циганският вот. Той се използва от край време. За първи път го използва Никола Сукнаров, депутат от Либералната партия. Оттам нататък може да се сетим за великолепия феълетонист от миналото Алеко Константинов, който пише „Угасете свещите“. Той е вдъхновен от основателя на Народната партия Константин Стоилов, два пъти министър-председател на България. Тъй като неговият противник Драган

---

⁹⁹ Дневници на I ОНС..., с. 165/

¹⁰⁰ Дневници на I ОНС..., с. 177

¹⁰¹ Дневници на I ОНС..., с. 205

Цанков има опасност да спечели, Стоилов изпраща телеграма до Бяла Слатина: „*В краен случай угасете свеците и оправете урните*”. Това е така нареченото „морално влияние”. Константин Стоилов казва: „Правителството, което е на власт, има права да упражнява морално влияние върху своите избиратели“¹⁰². **Което е пример за възможността на управляващите да фалшифицират изборните документи и от там резултата от гласуването.**

В електронното издание „Българска история“ в статията „Управлението на БЗНС или за силата на цепеницата“ има текст, описващ парламентарните избори на 22 април 1923 г.: „С цел да закрепи властта си още повече, БЗНС организира нови парламентарни избори, които се състоят на 22 април. **Земеделците печелят 52,7% от гласовете, но чрез поправка в избирателния закон печелят 86,5% от местата в парламента.** Изборите са съпътствани с брутално насилие, което широкият социалист Димо Казасов описва така: „Станалото на 22 април бе всичко друго, но не и избори. На едни места изборите се проведеха без тъмни стаи, на други избирателите се обискираха, а на трети места опозиционерите се изгонваха от правителствените шайки силом от селата. **За заплашванията, за фалшификациите, за терора и побоищата да не говорим. Те надминаха очакванията дори на инспираторите им**“¹⁰³.

Поредна българска партия се стреми да въведе диктатура, характеризиращо се с думите на Александър Стамболийски пред негови симпатизанти: „Не мислете, че правителството ще падне, а вярвайте, че земеделската власт ще продължи 25 години. Кой ще ни свали?“

Със създаването на партийната, паравоенна „Оранжева гвардия“, която пази БЗНС във властта Стамболийски готви нова конституция, при която монархията е замислена с представителни функции. Чрез терор на мнозинството над инакомислещото малцинство БЗНС се довежда до отстраняване от власт чрез преврат.

---

¹⁰² Тахов, Росен, Фасул и царевица са първите български изборни бюлетини, БНР, публикувано на 04.10.1914, <https://bnr.bg/radiobulgaria/post/100466839>

¹⁰³ Управлението на БЗНС или за силата на цепеницата, <https://bulgarianhistory.org/upravlenieto-na-bzns/>

Деветоюнския преврат 1923 г. сваля правителството на БЗНС, професор Александър Цанков - водач на Народния сговор, оглавява новото коалиционно правителство и Демократическия сговор. Андрей Ляпчев създава програма на Демократическия сговор за чието основаване е имал решаващо значение, но първоначално не влиза в неговото ръководство. През ноември 1923 г. коалицията Демократическия сговор и БРСДП печели мнозинство в XXI Обикновено Народно събрание след **правителствен натиск**. При 56 депутати на Демократическата партия от 173 на Сговора, Ляпчев става председател на общата парламентарна група.

Значи не е от вчера властимащата сила да манипулира изборите в своя полза с цел да задържи властова позиция.

Цанков подава оставката си като лидер на партията и правителството след оказан му натиск, а от 4 януари 1926 Андрей Ляпчев¹⁰⁴ заема постове на министър-председател и министър на вътрешните работи и народното здраве до 21 юни 1931 г.¹⁰⁵. **Въпреки инцидентните арести на политически опоненти и обичайните за довоенния период манипулации при изборите**, политическата атмосфера в страната лека-полека се успокоява. Както казва Росен Петров „...Всъщност връх на българската демократична мисъл е изразът, приписван на премиера Андрей Ляпчев от края на 20-те години на ХХ век, че ще управлява „Со кротце, со благо и со малце кьотек“. **Толкова мъка и кръв е имало, „че со малце кьотек“ си е звучало направо хуманистично**“¹⁰⁶.

xxx

В света най-известни са **няколко технологии за изборна измама:**

Индианска нишка - произлиза от името на индианския език «сенека» на едноименното племе сенека от американския щат Ню Йорк. Племето е част от Ирокезка конфедерация, в която според т.нар. Ирокезка конституция е легализирано купуването на гласове на изборите **(всеки индианец може да продаде „избора си“, което е вид избор) в рамките на федералната територия на САЩ**²¹.

¹⁰⁴ Цветков, Жоро. Атанас Буров. Живот за България, Изд. на БАН, София, 1992, стр. 97

¹⁰⁵ Тошкин, Ат., Ан. Рабаджийска, М. Куманов. Третото българско царство. 1879 – 1946, Труд, София, 2003

¹⁰⁶ Петров, Росен, Со кротце, со благо и со малце кьотек, 19.05.2017 <https://www.24chasa.bg/ojivlenie/article/6229988/>

Този способ в Република Северна Македония и в Република Сърбия е известен като „български влак“ заради своеобразното композиране на продаващи избора си избиратели²². На избирателя се дава **извън изборното помещение предварително попълнена бюлетина, той я пуска в урната и след това изнася и предава празна бюлетина.** Изнесената бюлетина се попълва и се предоставя на следващия „купен“ избирател. **По този начин се контролира упражняването на вота от поръчителя и „не се губи“** предоставената от секционната избирателна комисия /СИК/ на избирателя бюлетина, а се подменя с друга. **Мобилните телефони, чрез които се заснема извършването на „поръчката“** за поръчителя, осъвремениха технологичния процес.

Гнили и джобни райони е избирателен район, в който **има съвсем малко, лесни за контролиране избиратели.** „Гнилите райони“ са пример за корупция и са характерни за демографски и материален упадък на конкретния район.

Малко по-големия криминално контролиран район е джобен район. **Избирателите са достатъчно малко, за да бъдат под контрола („по джоба“) на един основен поръчител.** На общите избори в Обединеното кралство през 1831 г. **от 406 депутати, 152 са избрани от по-малко от 100 гласоподаватели всеки, а 88 от по-малко от петдесет.** Според Закона за реформата 1867 г. всяка област има почти еднакъв брой гласоподаватели. **От 1872 г. избирателният подкуп е незаконен, изборите са тайни за да не се знае за кого гласува избирателя¹⁰⁷.**

Джеримандъринг означава **целенасочено оформяне границите на избирателните райони за политическо предимство.** Има две основни тактики: „раздробяване“ - ядрото поддръжници на противниковата партия са разпръсвани в много избирателни райони, и „окупняване“ - противниците са концентрирани в един район с цел в останалите райони да нямат влияние²⁵ /The ReDistricting Game. // www.reistrictinggame.org. USCAnnenbergCenter./ е уебсайт, даващ повече информация по отношение на известният случай от 1812 година в щата Масачузетс, който дал наименованието „gerrymandering“ на редица други подобни злоупотреби. **На база демографията може да се формира или спре**

---

¹⁰⁷ Уилям Карпентър, (1831). The People's Book; Comprising their Chartered Rights and Practical Wrongs. London: W. Strange. p. 406

създаването на мощни ядра от избиратели с определен профил, т.е. да се получат „мнозинствено-малцинствени райони“. Джеримандъринг се практикува главно от властващите с цел запазване властовите позиции¹⁰⁸.

Техниката е особено ефективна в непропорционалните избирателни системи, при които има тенденция за по-малко партии, например **системата с относително мнозинство.** В пропорционалните избирателни системи, **където се следи за съотношението от общия брой получени гласове, джеримандърингът има малко значение.** В някои държави като Австралия, Канада и Великобритания границите на избирателните райони се определят само от независими организации и джеримандърингът не може да функционира.

Сега в Република България според органите на управление биват и съответните избори: президентски, парламентарни, европарламентарни и избори за местна власт. Всеки от тези избори си има своя характеристика и своите специфични изборни измамни технологии. За всички видове избор са необходими субекти, които участват, а именно партиите или отделни кандидати за определени изборни длъжности. Откакто е започнал демократичния преход след 1989 г. в България се обсъжда темата за нерегламентираното финансиране на тези субекти и санкционирането им, като например да губят държавната си субсидия и възможността да участват в следващите избори¹⁰⁹.

След демократичните промени от 1989г., когато се възстановява многопартийността, **бюлетините са цялостно оцветени – едноцветни, в различни цветове за различните партии, а когато партиите стават толкова много, че не стигат цветовете, се добавят и шарени** и за всяка политическа сила има различна на цвят или шарка бюлетина¹¹⁰. В така наречената „тъмна стая“ са наредени на купчини за всеки вид избор

---

¹⁰⁸ Michel Balinski, Fair Majority Voting (or How to Eliminate Gerrymandering), Amer. Math. Monthly, 115 2 (2008): 97.

¹⁰⁹ Николай Киров, “ Пред урната с бележка за платени данъца“, София, PARITENI, 2011, <https://www.pariteni.bg/novini/novini/pred-urnata-s-belezhka-za-plateni-danyci-163081/>

¹¹⁰ Иванова, Анисия, Как се е променяла бюлетината през годините?, 13 ноември 2016, <https://www.dnes.bg/izbori-17/2016/11/12/kak-se-e-promeniala-biuletinata-prez-godinite.322006>

Прочети още на: <https://www.dnes.bg/izbori-17/2016/11/12/kak-se-e-promeniala-biuletinata-prez-godinite.322006>

и за всяка политическа сила цветните бюлетини. Тогава измамните са в посока **да се изнесат всички бюлетини на опонента, за да се унищожат**, тогава избирателите му остават в неудобното положение да искат съответните бюлетини от членовете на секционната избирателна комисия /СИК/, а които не желаят да им се разкрие вота мълчаливо напускат „тъмната стая“. Стига се до там да не стигат бюлетини за гласуване. В същото време **симпатизант на определена политическа сила изнася нейни бюлетини и ги раздава извън помещението на секционната комисия на избиратели.**

През 2005 г. се появяват след ожесточени спорове интегралните бюлетини - **бели бюлетини с цифри и имена на политически сили и лица. За неграмотните си избиратели партийните функционери създават макети, които се налагат върху бюлетината в „тъмната стая“ за да може през отвора да се постави отметка върху желаната цифра. До същия избор се стига и чрез пръчка на върха, на която се слага отметка върху желаното място.**

Както казва Любен Корнезов „...преди години едни и същи лица гласуваха на различни места - **в единия момент бяха цял автобус на екскурзия в София, снабдени с уверения, вечерта се явиха по друга телевизия на друго място - пак гласуваха екскурзионно.** ...Гласуването два пъти на едни и същи избори е престъпление по Наказателния кодекс. Носи се наказателна отговорност - включително и лишаване от свобода. За съжаление, досега не ми е известно някой да е бил осъден за това. В Сандански имаше случай, двама бяха осъдени, но само на глоба. Трябва да има по-голяма строгост и на прокуратурата, и на съда. Когато бъдат заловени лица, гласували два или повече пъти - здраво да се опарят и да бъде обеща на ухото - не само на тези, които гласуват, а и на останалите, които смятат да поприпечелят някой друг лев покрай двойното и тройно гласуване“¹¹¹.

Освен професията „избирател“, се появи и **професията „драскач“, това е специално „наето“ лице, част от изборната комисия, което посредством различни способности /чрез писец в нокътя, чрез мастило или лак върху ноктите, чрез писалка, прикрепена от вътрешната**

---

¹¹¹ Корнезов, Любен, Професията „избирател“ е престъпление, в. «Дума», бр. 105, 2011г., <https://duma.bg/profesiyata-izbiratel-e-prestaplenie-n14487?h=pdfarchive&pdfarchiveId=2887>

страна на китката и т.н./ трябва да драска по бюлетините. Целта е да се задраска нужния номер в бюлетината и ако тя е празна, то става действителна, за когото е нужно, ако вече е гласувано с нея, става недействителна, защото не е ясен вот.

Появиха се и гласувания с т.н. **симпатично мастило.** За целта се следи изборния поток и **когато се появят избиратели на опонентите влиза човек от противниковия лагер и подменя поставения от комисията /СИК/ химикал с такъв със симпатично мастило, което след време изчезва от бюлетината заедно с избора.** Такива сигнали има от местни избори 2019 г. във варненското село Бозвелийско¹¹², в благоевградските села Копривлен, Хаджидимово и Абланица.

Възниквали са съмнения за честността на избора в определени общински избирателни комисии и секционни такива поради **повредено, намалено или спряно осветление при броене на бюлетини, включително и в момент на гласуване.**

Специално за местните избори е създадена технологията „изборни регистрации“, тъй като населението в малките селища и общини е съответно малко на брой и с 10–20 дописани избиратели печелиш изборите. Законът позволява гражданите на Република България да имат два адреса, един постоянен – по лична карта или „зелен“ паспорт и друг актуален по настоящ адрес /на пребиваване/. При „изборни регистрации“ **се записват избиратели от други населени места съгласно изискването за уседналост шест месеца преди изборния ден по настоящ адрес.** При този вид „записване“ има промяна на големината на изборното тяло с **5, 10, 20, 30, 40, 50** и т.н. **процента, което е и преднината на записалия ги преди изборния ден.** Този начин на „записване“ по настоящия адрес е „удобен“ и за записаните лица при търсенето им с призовка или да плащат данъци и такси. Неудобството дойде сега, защото държавата вече предоставя социални услуги и парични помощи само по настоящ адрес, а „записаните“ социално слаби лица не може да бъдат подпомагани, защото физически са на постоянния си адрес. Тогава се налага на тези предимно бедни и болни лица да се

---

¹¹² Две съдебно-технически експертиси потвърдиха - при изборите за кмет в ..., 10.12.2019, https://novini247.com/novini/dve-sadebno-tehnicheski-ekspertizi-potvardiha-pri-izborite-za-kmet-v_2227441.html

отпишат от „настоящия си адрес“ и той да съвпадне с настоящия им наистина такъв. Освен това по сигнали от опоненти се правят проверки на записаните по „изборния настоящ адрес“ обекти и се оказва, че това са парцели без сгради, сгради без условия за живот, че на адрес са записани стотици и хиляди лица, след което тези лица биват служебно отписвани. **Налага се поради предните неудобства за „ползващите“ такива гласоподаватели да закупуват сгради и „записването“ да става вече по постоянен адрес.** При търсенето на санкциониращи, коригиращи механизми се раждат постоянно неприлагани идеи като например данъчен ценз да замени принципа на уседналост при местните избори - въвеждането на изискване за платени данъци в съответното населено място, което би сложило край на порочната практика на изборните „екскурзии“ и фалшивите регистрации .

При всички видове избори вървят и други незаконни **форми на въздействие и стимулиране на избирателите** чрез:

- **Насаждане на страх** в малцинствени групи;
- **Заплахи за уволнение** от работно място;
- **Парично възнаграждение, заплащане на забавени заплати или авансови плащания;**
- **Събиране на лични карти и паспорти** от „лихвари“, търговци на гласове, партийни лидери и т.н ;
- **Агитация, включително в деня за размисъл и в изборния ден** със смс-и, в интернет пространството, чрез диплянки и плакати;
- **„Придружаваща“ избирателя агитация, подканяне и „оказване на помощ“ по пътя**, пред и в изборното помещение;
- **Организиране на „екскурзии“** с поемане на разходите на „екскурзиантите“;
- **„Черпене“** с напитки, храна, психотропни вещества и т.н.;
- **Скъпи и по-евтини предметни награди;**
- **Организиране на „превоз“ на гласоподаватели;**
- **Заличаване на вересии** в търговските обекти или **покупки до определена цена;**
- **Камери за видеонаблюдение в изборното помещение ;**
- **Побой** над избиратели и заплахи за физическа разправа;

- Подаване на **материал, сигнал или жалба** в медиите, полицията, прокуратурата и други органи като част от предизборната борба;

- **Дописване** /без да имат право/ на живи, отсъстващи или починали граждани **в избирателните списъци**;

- Гласуване /без такова право/ **вместо избирателя**;

- Гласуване в **присъствието на друг** /без наличие на такова право/ избирател, наблюдател, партиен активист и т.н.;

- Гласуване **в разпечатана урна**;

- „Групово“ гласуване на избиратели, които не са роднини;

- Изнасяне на избирателния списък извън секционната избирателна комисия.

Разбира се горният списък от незаконни форми на въздействие и стимулиране на избирателите не е изчерпателен, но е показателен за мащаба на престъпленията, свързани с изборния процес. От предния списък можем да обобщим познатите ни видове контролиран вот:

- **Етнически, религиозен** и прочие **малцинствен** вод–определен етнос, последователи на религиозно вероизповедание или друг вид обособено малцинство гласуват за дадена политическа партия, сила или кандидат под налягането на лидери или религиозни дейци;

- **Корпоративен** вод – работници и служители от дадена фирма, стопанска или нестопанска единица, администрация, организация гласуват за конкретна политическа сила или кандидат, с която/който е обвързан собственикът на фирмата, след като им е „подказано“;

- **Платен** или **купен** вот – всички видове вот, при които търговци на гласове срещу вид заплащане или подаръци осигуряват определен брой гласуващи за дадена политическа сила.

Таня Николова ни информира за съжаление, че: „ За последните три години делът на избирателите, които биха продали гласа си, нараства 4 пъти – от 4 на 17 процента. Това сочи проучване на Националния център за изучаване на общественото мнение (НЦИОМ), направено през октомври (б.м. 2010 г.) сред 1000 души в страната. Според изследването

близо 2/3 от анкетираните изразяват опасения, че изборните резултати могат да бъдат манипулирани¹¹³.

„При различните партии се наблюдава райониране на нарушенията. Нарушенията в полза на ДПС са съсредоточени в североизточна и в южна централна България и са свързани с различни форми на контролиран вот. Нарушенията в полза на партия „Лидер“ са съсредоточени в източна България (СИРП и ЮИРП) и в югозападния район на планиране и са свързани с различни форми на контролиран вот. Нарушенията в полза на Коалиция за България са съсредоточени в югозападния и северозападния район на планиране и са свързани преди всичко с агитация в изборния ден. Нарушенията в полза на ГЕРБ са съсредоточени в югозападния и южния централен район на планиране и са свързани преди всичко с присъствие на по-голям брой застъпници и агитация в изборния ден. Броят на нарушенията за останалите партии е твърде малък, за да може да се направи релевантен анализ“³².

Както се разбира от предния текст има райониране на нарушенията в изборния процес, което следва вероятно устойчивите политически предпочитания, демонстрирани чрез избирателния вот, превърнали се в регионална черта¹¹⁴.

Коригиращи механизми могат да се търсят в:

- Повече **превантивна работа** с рисковите общности - да не си продават гласовете.

- Създаване на **професионална, надпартийна и безпристрастна изборна администрация**, която да е добре платена и да носи строга наказателна отговорност.

- Създаване на **актуализиращ се регистър на избирателите** след почистване от „мъртви души“ на избирателните списъци.

- Създаване на **алтернативни преброителни центрове** на изборните резултати.

- Да бъде **наблюдавана от начало до край предизборната кампания** от съответни наблюдатели.

---

¹¹³ Таня Николова, Изборите – все по купувани и манипулирани, Медиапул.бг, 08.11.2010 г., <https://www.mediapool.bg/izborite-vse-po-kupuvani-i-manipulirani-news172259.html>

¹¹⁴ Янков, Румен, Устойчивостта на електоралните нагласи в България – елемент на социокултурната регионализация, Велико Търново, 2003

- **Лесен достъп на кандидатите за различните видове избор до обществените медии.**

Това е и мнението на Асоциация „Прозрачност без граници“. Вероятно **ограничаването на мандатите до два поредни**, както са на президента, работи добре за преодоляване на изборните измами. Но най-вече **основният начин** за преодоляването им е в **издигането на благосъстоянието на избирателя**, с което идва и неговото самочувствие и нежелание да се продава за жълти стотинки. Другото са палиативи. Времето ще покаже, но за всичко това се иска родолюбие, честност и политическа смелост!

ФЕВРУАРИ И ОКТОМВРИ 1917 ГОДИНА – ЕДНА ИЛИ ДВЕ РЕВОЛЮЦИИ?

Проф. д.с.н. Георги Найденов, УНСС

FEBRUARY AND OCTOBER 1917 – ONE OR TWO REVOLUTIONS?

Prof. Georgi Naydenov, DSc., University of National and World Economy

Abstract: *An alternative to the official paradigm for the nature of so-called "socialist" revolutions, for "socialism" and for "public" property is presented. It is argued that the October Revolution of 1917 was a bourgeois revolution, as a result of which a new kind of capitalism emerged - Soviet state capitalism, in which the means of production were social-group property - the property of the party-state apparatus. This understanding begs the question of whether the February and October revolutions are separate revolutions, or are they two stages of the same revolution. Two criteria are analyzed - qualitative and quantitative. The qualitative criterion shows that February and October are two stages of one revolution - the Great Russian Revolution. This is because, although significant changes in the political system take place in the period between them, in the economic base of society, that is, in the system of industrial relations no significant changes occur. The same conclusion is drawn from the study of the quantitative criterion. The comparative analysis of the duration - a) of the revolutions themselves; b) the time between the revolutions, on the one hand, between Great Britain, France and Bulgaria, and on the other, Russia, shows that February and October are two stages of the Great Russian Revolution.*

Keywords: *primary revolution, secondary revolution, bourgeois revolution, Soviet state capitalism, February revolution, October revolution*

Въведение - Проблемът

В официалната наука и общественото съзнание е разпространено разбирането, че Февруарската и Октомврийската революции през 1917 г. в Русия са две последователни революции, коренно различни една от друга. Февруарската революция е буржоазна революция. А

Октомврийската революция е антибуржоазна революция – „социалистическа“ революция.

Но още преди и след победата на Октомврийската революция лидери на международната социалдемокрация като Карл Кауцки и Георги Плеханов изтъкват, че по принцип, тоест според разбирането на Маркс, тази революция **не може** да бъде антибуржоазна. След 1929 г., обаче международната социалдемокрация приема, че Октомврийската революция е антибуржоазна революция, че тя е довела до възникване на ново, коренно различно от капитализма общество – „социализъм“ и че средствата за производство в това общество – държавната собственост е обществена собственост. Причината за тази промяна във възгледите на международната социалдемокрация е „големият скок“ в колективизацията на поземлената собственост, извършен от болшевишката партия в Русия под ръководството на Сталин през 1929/30 години, и превръщането на земята, основното тогава средство за производство в СССР, в държавна собственост. А според социалдемократията държавната собственост е обществена собственост.

Разбирането за Октомврийската революция като антибуржоазна революция се утвърждава в целия свят. Парадигмата „социалистическа революция, социализъм, обществена собственост“, създадена от Ленин, става доминираща парадигма в обществените науки. Тя активно се пропагандира в масмедията, тъй като и в двата си ценностни варианта, - позитивен и негативен, е изгодна за управляващите класи и в двата враждуващи лагера – на САЩ и на СССР. Двата типа враждебни един на друг елити възприемат безусловно тезата, че Октомврийската революция и подобните на нея революции са антибуржоазни, че в тези страни е изградено нов тип общество, коренно противоположно на капитализма („социализъм“), че държавната собственост в тези страни е обществена.

Доминацията на лениновата парадигма продължава и след така наречените „нежни революции“ в края на 80-те и началото на 90-те години в бившите „социалистически“ страни. В България лениновата парадигма се реактивира, чрез обръщане на оценъчния знак от синовете на висшата комунистическа номенклатура Евгени Дайнов, Иван Кръстев, Красен Станчев, Деян Кюранов и др.

В същото време, обаче, се появяват и изследвания, отричащи антибуржоазния характер на Октомврийската революция. През 1991 г. е

публикувана моята книга „Какво става?“. (Найденев, 1991) В нея е реактивирана тезата на Карл Кауцки и Георги Плеханов за буржоазния характер на Октомврийската революция. Но не в **хипотетичния** ѝ вариант, а като **реален факт**. Чрез изследване на конкретната действителност, се доказва, че Октомврийската революция в Русия, Деветосептемврийската в България и изобщо революциите от този вид са буржоазни революции, дали силен тласък на утвърждаване на капиталистическия начин на производство в нашите страни; Че чрез тези революции се установява нова форма на държавен капитализъм – съветския държавен капитализъм, който става предпочитана форма за трансформация на традиционните общества в капиталистически за повечето от елитите на развиващите се страни през средата и втората половина на 20-ти век; Че доминиращата в тези страни държавна форма на собственост е социално-групова, тоест частна, а не обществена собственост.

В България новата парадигма – „буржоазна революция, държавен капитализъм, групова собственост“ използват като методологична основа в своите изследвания още доц. Петя Пачкова от ЮЗУ и доц. Минчо Христов от ТУ-София. (Пачкова) В Украйна напълно независимо, подобно разбиране на Октомврийската революция лансира А. А. Здравов. (Здравов) А в Русия – В. М. Межуев и М. И. Войеков. (Межуев) (Войеков)

След като изясних за себе си характера на Октомврийската революция и направих това публично достойние, пред мен застана един нов проблем. А именно, доколкото Февруарската и Октомврийската революции са еднотипни революции, можем ли да ги считаме за две различни революции, или промените във властта през февруари и октомври са две фази на една и съща революция – Великата руска буржоазна революция?

За да разберем това, нека първо разгледаме каква е същността и какви видове революции има!

1. Същност и видове революции

На всекидневно равнище, а също и сред журналистическите, политическите, дори академичните среди, не се прави разлика между *формите* на завземане на политическата власт и социалните

трансформации, които се означават с понятието „революция”. Едно нещо е *формата на завземане* на политическата власт, съвсем друго нещо е *социалната трансформация*, означавана с понятието „революция”. Революция има, когато в резултат на завземането на властта настъпват качествени скокове в развитието, преходи от един тип общество към друг тип общество, или от една фаза към друга, качествено различна фаза на един тип общество. При преход от един към друг тип общество революцията се нарича - *основна*, а при прехода от една към друга фаза на един и същи тип общество се нарича *вторична*. Революцията започва със завземане на властта, но ако завземането на властта не е последвано от качествени промени в обществото, на първо място качествените промени в начина на производство и в неговия най-важен елемент – **производствените отношения**, то това е неуспешна революция, или по начало не е никаква революция. Формите на завземане на властта могат да са най-различни – въстание, гражданска война, национално-освободителна война, преврат и т. н. Не формата на завземане на властта, а трансформациите, извършени от завзелия властта контра-елит, показват извършена ли е революция или не. Различни са и идейните знамена, идеологемите на борещия се за властта контра-елит. През шестнайсти и седемнайсти век буржоазните революции се извършват под идейното знаме на протестантството. През осемнайсти век – под идейното знаме на просветителството. През деветнайсти век – под идейното знаме на национализма. През двайсети век – под идейното знаме на „комунизма”. Идейните знамена през вековете са различни. Но *същността* на всяка буржоазна революция е една – унищожаване на остатъците от феодални отношения, разкъсване на връзката на непосредствения производител с неговите средства за производство, експроприация на частната собственост на масата от населението и превръщането на масата от населението в наемна работна сила.

По своята *същност* Октомврийската революция в Русия 1917 г. не се различава от другите буржоазни революции. Завземайки властта, болшевиките ликвидират остатъците от феодални отношения, разкъсват връзката на непосредствения производител с неговите средства за производство, експроприират частната собственост на масата от населението и го превръщат в наемна работна сила. „Към какво се свежда първоначалното натрупване на капитала, т. е. неговият

исторически генезис?" – пита Маркс. И отговаря – „Доколкото то не е непосредствено превръщане на робите и крепостните в наемни работници, следователно доколкото не е проста промяна на формата (защото и такива случаи е имало - бел. моя.), то означава само експроприация на непосредствения производител, т. е. разпадането на онази частна собственост, която почива на собствен труд." (Маркс, 1968: 762) И по-нататък: „Неговото унищожаване, превръщането на лилипутската собственост на мнозина в едра собственост на малцина, т. е. експроприацията на земята, на средствата за живот и на работните инструменти на широките народни маси – тая ужасна и трудна експроприация на народната маса, образува предисторията на капитала... Експроприацията на непосредствените производители се извършва с най-безпощаден вандализъм и под нагона на най-подлите, най-мръсните, най-дребнавите и злобни страсти! Частната собственост, придобита със собствен труд и почиваща, тъй да се каже, на срастването на отделния, независимия производител с неговите средства на труда, се измества от капиталистическата частна собственост, която почива на експлоатацията на чужд, но формално свободен труд." (Маркс, 1968: 763)

Още в монографията си „Какво става?“, подробно съм разкрил, че именно разкъсване на връзката на непосредствения производител с неговите средства за производство и превръщането на масата от населението в наемни работници е най-важното от „мероприятията“ на новия съвкупен капиталист – болшевишката номенклатура, в периода след Октомврийската революция. (Найденев, 1991: 43-50) Този процес в СССР приключва през 1929/30 години – годините на „големия скок“ в колективизацията на поземлената собственост. В България приключва през 1958 г.

Но Октомврийска буржоазна революция се и *отличава* от другите буржоазни революции. По какво? По това, че създава *нов вид капитализъм – съветския държавен капитализъм*. Този вид капитализъм се оказва най-подходящ за утвърждаване на капиталистическия начин на производство в развиващите се страни. Елитите на повечето от развиващите се страни през XX век извършват трансформация на своите традиционни, патриархални общества с доминиращо натурално и просто стоково производство към капиталистическия начин на производство, използвайки в една или друга степен опита и примера на болшевиките.

2. Какъв е критерият?

Какъв е критерият, по който може да се съди дали завземането на властта в два периода **от две различни фракции на елита** са две революции, а не две фази на една и съща революция?

Критериите са два - качествени и количествени:

- Качественият критерий е следния - ако в периода между смяната на двата субекта на властта се извършват дълбоки, съществени промени в политическата система, системата на производствените отношения и пр., то тази смяна на субектите на властта очертава границата между две революции (или между първична и вторична, или между две вторични). Ако няма качествени промени в политическата система и системата на производствените отношения, или в една от тях, то промяната на субекта на властта не е революция.

- Количественият критерий е **времето** между смените в политическата власт. Ако времето е няколко месеца или години, то тези смени на политическите фракции в контраелита са различни фази на една революция. Ако времето е няколко десетки години, то смените във властта и социално-икономическите трансформации се извършват в рамките на няколко революции, първата, от които е основна (първична), а следващите са вторични.

Да разгледаме Февруарската и Октомврийската революция през призмата на тези два индикатора. Те две различни ли революции са, или две фази на една и съща революция?

Ще използваме сравнителен анализ, от една страна на революциите във Великобритания, Франция и България. А от друга страна – революциите в Русия.

а) Буржоазните революции във Великобритания

Във Великобритания гражданската война между крал Чарлз I и парламента продължава от 1642 до 1646 година. (История на Великобритания, 294) През 1647 г. започва втора гражданска война. Тя завършва през 1649 г. с осъждането и обезглавяването на крал Чарлз I. (История на Великобритания, 301) Тези граждански войни са основната

буржоазна революция във Великобритания. В периода от 1649 до 1660 г. в Англия има републиканско управление. През този период, от една страна, се извършват съществени изменения в политическите и другите институции. Установява се авторитарен политически режим на лорд-протектора Оливър Кромвел. Но, от друга страна, през този период се възражда своеобразна „носталгия“ към кралската династия. „Кромвел....., е помолен от своя втори парламент да стане крал Оливер – предлагат му короната.“ (История на Великобритания, 305) Той отказва. След неговата смърт новият елит, съществена част, от който са армейските офицери, се обръщат към сина на обезглавения монарх - Чарлз II за възстановяване на монархията. Той приема и се връща като крал на Великобритания. Запазват се, обаче, повечето от завоюваните права, особено на **джентрите**, (в България се използва термина – джентълмени – бел. моя) по време на революцията. Правомощията на краля са много по ограничени, отколкото по времето преди първата революция. Опитите на наследника на Чарлз II – Джеймс II, да възстанови някои прерогативи на кралската власт и „флирта“ му с останалите в страната католици, водят до обществено недоволство. През 1688 г. започва нова гражданска война, като начело на воюващите срещу Джеймс II застава Вилхелм Орански, съпруг на дъщерята на краля – Мери. Тази революция е вторична буржоазна революция и приключва през 1689 г. с детронирането на Джеймс II. Дотолкова, доколкото тази революция е почти безкръвна, някои автори я считат по скоро за „дворцов преврат“. (История на Великобритания, 323) Това разбиране всъщност не противоречи на разбирането за същността на промяната на субекта на властта, като революция. Защото дори и да се приеме тази поредна гражданска война за преврат, то този преврат безусловно води до революционни изменения в английското общество.

Видно е, че във Великобритания прехода от абсолютна монархия към парламентарна, конституционна монархия става за 47 години – почти половин век. Тази кардинална трансформация към нова политическа система, отговаряща на достигнатия етап в развитието на капиталистическия начин на производство преминава през една основна и една вторична буржоазни революции. Вторична буржоазна революция, започва 39 години след първата основна буржоазна революция.

Продължителността на вторичната революция е две години. Продължителността на основната революция е седем години.

б) Буржоазните революции във Франция

Великата френска буржоазна революция избухва през 1789 г. със завземането на Бастилията. Прието е, че продължава до 1799 г. Тя преминава през различни етапи. Първият е в периода 1789 – 1792 г. Реалната власт на краля е силно ограничена. Кралят остава формално на власт, но се премахват много от феодалните привилегии и църковният десятък. Важен момент през този етап е приемането през 1791 г. на конституция. От абсолютна, Франция се превръща в конституционна монархия. Вторият етап е от 1792 до 1794 г. През него е премахната монархията и Франция става република. Кралят е екзекутиран през 1793 г. Третият етап е в периода 1795-1799 г. Той започва с управление на „Директория“. Завършва със завземането на властта от един от тримата – Наполеон Бонапарт. (Собул, 399-401)

Френската буржоазна революция е наречена Велика, защото оказва колосално влияние на утвърждаването на капиталистическия начин на производство, на мисленето и политическите действия в повечето от европейските страни, САЩ и пр. Тя е *основната* буржоазна революция във Франция.

3. *Обръщам внимание, че продължителността на всеки етап е от две, до няколко години. А революцията продължава цели 10 години. Етапите, обаче, не се разглеждат като отделни революции. И това е правилен подход.*

4. След Великата френска буржоазна революция следва поредица от няколко *вторични* буржоазни революции.

5. Вторична е юлската революция 1830 г. Тя е насочена против възстановената след поражението на Наполеон, Бурбонска династия. Династията е свалена и властта се поема от нова династия – Орлеанската. Революцията има половинчати резултати. От една страна, тя ликвидира опитите на Бурбоните да възстановят абсолютната монархия. Запазват се и се увеличават буржоазнодемократичните свободи. От друга страна, обаче тази революция не извършва кардинални позитивни промени в полза на извършилите я народни маси. Тяхното

положение остава тежко. Особено тежко е положението на работническата класа. В условията на извършваща се първа промишлена революция, те имат работен ден често достигащ до 16 часа. През 1831 г. избухва първото Лионско въстание на тъкачите. През 1834 г. избухва второто Лионско въстание. Има и редица други въстания и бунтове. През 1848 г. избухва втората вторична революция във Франция. Тя слага началото на „вълна“ от буржоазните революции в Европа 1948/1849 години.. Това са национално освободителни и буржоазно-демократични революции по териториите на днешната Италия, Германия, Франция, Австрийската империя. Само в Австрийската империя на революция се вдигат следните народи: унгарци, чехи, хървати, словаци, словенци. Революции се извършват още в Трансилвания, Галиция, Войводина, Далмация и Истрия. Тези революции претърпяват неуспех. Най-вече поради военната намеса на руския император. Но те изиграват съществена роля в утвърждаването на капиталистическия начин на производство в Европа. Например въпреки тежкото поражение на Унгарската революция, унгарската буржоазия получава нови права и възможности за развитие.

6. Френската революция териториално е ограничена в Париж. Също като другите революции претърпява поражение. Но благодарение на нея се сменя политическата система. Орлеанската династия е детронирана. Установява се Втората френска република. Въвежда се всеобщо изборително право за мъжете, навършили 21 години. През декември 1848 г. изборите за президент на Франция са спечелени от племенника на Наполеон – Луи Наполеон Бонапарт. През 1851 г. той разпуска републиканската Асамблея и на следващата година е провъзгласен за император под името Наполеон III. За две десетилетия в условията на авторитарен политически режим капиталистическият начин на производство се развива с бързи темпове. През 1870 г.. авторитарният режим става „тесен“ за достигнатата степен на развитие на производителните сили и обществени отношения. През 1870/1871 г. избухва следващата, трета поред вторична буржоазна революция.

7. Търсейки изход от кризата, в която изпада френското общество, Луи Наполеон започва Френски-пруската война. Французите търпят поражение. След пленяването на стохилядна френска войска, командвана от Луи Наполеон, в Париж на 4 септември започва

революция. Създава се третата република. Правителството на Тиер води политика изцяло в интерес на буржоазията и стоварва всички несгоди на войната върху гърба на френския народ. Ето защо на 18 март 1871 г. настъпва нова фаза на революцията – така наречената Парижка комуна. Правителството се оттегля във Версай. Където получава съдействие от окупиралите Франция прусаци. Освободените от прусациите френски войски се поставят под командването на правителството на Тиер. Започват настъпление към Париж. Комуната е разгромена. Участвалите в Парижката комуна работници и революционери са избивани масово, по най-жесток начин.

8. Въпреки поражението си, Парижката комуна принуждава управляващата класа повече или по малко да се съобразява с интересите на работниците и френския народ като цяло. Създава се политическата система на Третата френска република, която просъществува до 1940 г., когато нацистките войски разгромяват Франция. Приема се, че с революцията 1870/71 г. приключва формирането на политическата система на буржоазното общество във Франция.

9. Видно е, че и във Франция, както и във Великобритания трансформацията на политическата система на феодализма в политическа система на буржоазното общество е продължителен процес. Той продължава 82 години. Преминава през една основна и три вторични революции. Всяка една от революциите е от няколко години и преминава през различни етапи.

в) Буржоазните революции в България

За България ролята на *основна* буржоазна революция изиграва войната между Русия и Османската империя през 1877/1878 г. Причина за войната са потушените с голяма жестокост априлски бунтове 1876 г. в част от земите, обитавани преимуществено от българската народност. Тази жестокост предизвиква възмущение сред обществеността на европейските държави, САЩ, Русия и пр. В Русия започват да се организират комитети за подкрепа на славянските братя. Общественото мнение в Русия оказва силен натиск на император Александър II – освободител. Той обявява мобилизация и отваря война срещу Османската империя. Великите сили като цяло одобряват тази война. В

резултат на войната голяма част от земите, обитавани преимуществено от българската народност, са освободени от пряката власт на Османската империя. Мизия, заедно със Софийска област стават васално княжество България. Западна Тракия под името Източна Румелия, става автономна област на Османската империя до 1885 г., когато в резултат от народни бунтове, подкрепени от местните български войски се съединява с княжество България. Македония остава в границите на Османската империя. Основната буржоазна революция продължава от 1877 до 1885 г.

В новосъздаденото княжество България капиталистическият начин на производство започва да се развива с бързи темпове. За неговото утвърждаване, обаче съществуват две пречки. Първата е, че след Освобождението от османска власт населението стихийно „разпарчетосва“ едрата поземлена собственост на османските чифлици и се **оземлява**. Втората е, че Учредителното събрание приема конституция – така наречената „Търновска конституция“, чрез която се създава напълно неадекватна система на политически отношения в България. Търновската конституция е направена по образа на белгийската конституция. Тоест, тя копира политическата система на една от най-напредналите европейски държави. Докато в България има да се решават много важни задачи, изискващи установяването на стабилен и продължителен авторитарен политически режим. Основната задача на генезиса на капитализма в България е разкъсване на връзката между непосредствения производител и неговите средства за производство, експроприиране на частната собственост на масата от населението и превръщането му в наемна работна сила. Националната буржоазия, обаче е слаба и въпреки няколко кратните си опити да установи стабилен авторитарен политически режим, претърпява неуспех. Стабилен авторитарен политически режим се установява, чак когато след 9-то септемврийското въстание, с решаващата помощ на съветската армия Отечественият фронт завзема през 1944 г. властта. Само за 4 години – от 1944 до 1948 г. ядрото на Отечествения фронт – Българската комунистическа партия, установява стабилен авторитарен политически режим. За 10 години след това – до 1958 г., БКП успява да реши основната задача на генезиса на капитализма. Тя най-напред, още непосредствено след 9-ти септември, национализира банковата система и промишлеността, а впоследствие, чрез така нареченото „коопериране на

земята“ разкъсва връзката между обективния и субективния фактори на производството, заграбва функциите на владение и ползване на поземлената собственост и превръща масата от населението в наемна работна сила. С въстанието на 9-ти септември започва новата - *вторична* буржоазна революция, в България. Благодарение на нея капиталистическият начин на производство се развива с изключително бързи темпове. Страната се индустриализира, създават се системи на всеобщо образование и здравеопазване. България става средно развита индустриална страна, достигнала 27-мо място по индекс на човешкото развитие.

Ефективната предприемаческа дейност на новия съвкупен капиталист – номенклатурата на БКП, продължава до 1976 г. От тази година започва нисходящата фаза на социално-икономическото развитие. Така нареченият „социализъм“, а всъщност – съветски държавен капитализъм, в България, продължава една дълга вълна на Кондратиев. Както впрочем става с всеки етап в развитието на капиталистическия начин на производство и при страните от първия ешелон на капитализма. Нисходящата фаза на съветския държавен капитализъм в България закономерно завършва с банкрут на управляващата класа като собственик на националния капитал. Една фракция в управляващата класа, организирана от Андрей Луканов, със съществената помощ на съветското посолство, извършва на 10.11.1989 г. *вътрешно партиен преврат*. Този преврат изиграва ролята на трета поред революция. Това е втора поред *вторична* буржоазна революция в България. От съветски се преминава към корпоративен държавен капитализъм. Важен момент в тази революция е отменянето под натиска на бунтове, на 15 януари 1990 г. на чл. 1 от Конституцията за ръководната роля на БКП. Това на практика създава нов тип политическа система. Важен момент в създаването на новата система на политически плурализъм изиграва така наречената Национална кръгла маса, на която представители на БКП и ново възникналата опозиция, договарят основните принципи, към които ще се придържат в трансформацията на политическата система, икономиката и пр. Кръглата маса се провежда от 3 януари до 14 май 1990 г.

Видно е, че и в България генезисът и развитието на капитализма преминава през поредица от буржоазни революции – една основна и две

вторични. Тези революции, както и във Великобритания и Франция протичат във времето. Една революция може да е краткотрайна – няколко месеца. Но може и да има продължителност от няколко години. Когато времето между революциите е десетина и повече години, виждаме, че те се определят като различни революции. Защото решават различен тип задачи и маркират различни етапи в генезиса и развитието на капиталистическия начин на производство.

През призмата на изложените факти е уместен въпросът доколко Февруарската и Октомврийската революции в Русия са две различни революции, или са два етапа на една революция.

10. Февруарската и Октомврийската революции в Русия - две различни революции, или два етапа на една революция?

10.1. Ставането на първата и втората революции

а) Първата руска буржоазна революция 1905-1907 г.

В руската историческа литература е прието, че първата руска революция са поредицата от бунтове в периода януари 1905 г. до юни 1907 г. По това време Русия се намира в **революционна ситуация**.

Според Ленин, революционната ситуация е съвкупност от **обективни** изменения, които се създават и съществуват независимо от волята на революционерите, на класите и на елитите. Тя, според него, има три основни характерни черти.

- Невъзможност за господстващите класи да запазят в неизменен вид своето господство; една или друга криза на “върховете”, криза на политиката на господстващата класа, създаваща цепнатина, през която си пробиват път недоволството и възмущението на потиснатите класи. За настъпването на революцията обикновено е недостатъчно “низините да не искат”, а се изисква още “върховете да не могат” да живеят по старому;

- Изостряне повече от обикновено на нуждата и бедствията на потиснатите класи;

- Значително повишаване по силата на посочените причини на активността на масите, които в мирна епоха се оставят да бъдат

ограбвани спокойно, а в бурни времена се привличат както от цялата обстановка на кризата, така и от самите “върхове” към самостоятелно историческо действие.

Именно такава е обстановката по време на първата руска революция. Утвърждаващият се в Русия капиталистически начин на производство се нуждае от нов тип политическа система. Въпреки, че през 1861 г. е премахнато крепостничеството, политическата система в Русия е система на едно феодално общество. Концентрирания в Москва и централна Русия национален капитал постепенно застава на анти монархически позиции. Нещо повече - той финансира анти монархическата пропаганда и въстанията на работниците в Москва и други градове от централна Русия. Възникват противоречия между едрите московски индустриалци и концентрирания в Петербург предимно чуждестранен капитал.

Пряката причина за избухване на революцията е разстрелът от императорската войска на воденото от провокатора Георгий Гапон шествие на работници с искания към императора.(1) Този разстрел предизвиква въстания и бунтове в Москва, Петербург и други градове и губернии на Русия в продължение на повече от две години. Причина за бунтовете е и унижителното поражение на Русия във войната с Япония през 1905 г. Разстрелът и поражението всъщност са *симптоми* на дълбоката криза на руската монархия и политическата система като цяло. Те са израз на дълбоката **деморализация** на управляващата класа.

Въстанията и бунтовете са потушени. Но несъмнено има основание те да се считат за революция, макар и неуспешна (2). Защо? Защото в резултат на въстанията и бунтовете императорът е принуден да провъзгласи Конституция, чрез която на руския народ се дават граждански свободи – свобода на съвестта, свобода на словото, свобода на събранията и сдруженията. Учредява се руски парламент, състоящ се от Държавен съвет и Държавна дума.

Основната причина за неуспеха на тази първа руска революция е липсата на мощна революционна организация на народните маси. Ленин едва преди няколко години е започнал да създава болшевишката идеология, която впоследствие се превръща в идеология на повечето от буржоазните революции на XX век. Самият той ясно подчертава ролята на субективния фактор за успеха на една революция. Освен **обективни**

предпоставки, за успешна революция, според него, са нужни и **субективни** предпоставки.

- Първата от тях е натрупания от масите собствен политически опит. Революцията стига до успех не винаги от пръв път. Една от най-важните причини за успеха на октомврийската революция през 1917 г. е натрупания от масите революционен опит през революцията 1905 г. и февруарската революция 1917 г.

- Втората предпоставка е наличието на боеспособна, дисциплинирана, жертвоготовна партия. Тя трябва умело да насочва революционната енергия на масите и да доведе до успешен край революцията. Партията трябва точно да открие момента на общонационалната криза и с решителен удар да завземе властта.

Такива **субективни** предпоставки по време на първата революция все още няма.

След революцията 1905-1907 г., въпреки отстъпките в посока на демократизиране на политическия живот, формата на властта практически продължава да бъде **абсолютна монархия**. Императорът може да разпуска по своя воля Думата и да налага вето върху нейните решения. Така че бидейки първа по време, революцията през 1905 г. *не е основна* буржоазна революция. (3)

Основната буржоазна революция избухва през 1917 г. Най-важната причина за нея е несъвместимостта на абсолютната монархия и нейните институции с новите производителни сили на утвърждаващия се в Русия капиталистически начин на производство.

Непосредствена причина за революцията са мъките, страданията, гладът на руския народ и войнишките маси по време на Първата световна война.

б) Начало на Руската революция 1917 г.

През 1916 г. в Русия отново възниква **революционна ситуация**. Самодържавието търпи постоянни поражения в хода на Първата световна война. Управляващата класа като цяло е напълно деморализирана. Смяната на отделни министри и цели кабинети не довежда до положителни резултати. Целенасочено се разпространяват слухове, че тези смени се дължат на зловредното влияние на порочния „старец“

Григорий Разпутин върху царското семейство. Най-силната буржоазна политическа партия – на кадетите, се стреми към смяна на политическата система, към преминаване от абсолютна към конституционна монархия. Принудени от обстоятелствата, от натиска на народните маси, кадетите през 1916 г. остро поставят въпроса за отговорността на министрите пред „Държавната дума“, тоест през Парламента. Искането правителството да се назначава и отзовава от парламента, а не от царя, на практика означава преминаване от абсолютна към конституционна монархия. Важен момент в борбата на кадетите, е речта на лидера на партията – П. Н. Милюков на 1.11.1916 г. през Думата. Тази реч е съгласувана и подкрепена от княз Львов, лидер на Земския съюз и от Челноков, лидер на Съюза на градовете, които предварително изпращат писма до председателя на Думата с подкрепа на предстоящата реч на Милюков (4). Като цяло през 1916 г. вече много политически партии и обществени организации се борят за смяна на политическата система. През февруари 1917 г. революционната ситуация достига връхната си точка. Настъпва фазата на **общонационална криза**.

Ето как лидерът на кадетите – Милюков описва масовия глад, стачките и безпомощността на правителството да решава проблемите и контролира съдбоносните за оцеляването на народа събития през февруари, фатална неадекватност на царското правителство, на царя и на цялата управленска върхушка.

„На 23 февруари, когато заради недостига на хляба стачкуваха 87000 работници от 50 предприятие, Протопопов (премиер-министър – бел. моя) моли Хабалов да обяви на населението, че „хлябът е достатъчен“, и че „Вълненията са причинени от провокации“. На 24 февруари вече стачкуваха 197000 работници. Хабалов (Началник на петроградския военен окръг – бел. моя) обявява, че „недостиг в продажбите на хляб не трябва да има“... Очевидно „много купуват хляб за запаси – за сухари“.(Милюков, 246)

На 25 февруари в Петроград вече стачкуват 240000 работници. Сред царската върхушка вече се говори за използване на войските срещу стачкуващите работници. Милюков продължава:

„Вечерта на 25 февруари царят телеграфира на Хабалов: „Заповядвам утре да бъдат прекратени безпорядките в столицата,

недопустими в тежкото време на война с Германия и Австрия!“ . Какво би могло да бъде по далече от реалното разбиране на случващото се?

И така, последната инстанция е войската. Но къде е войската? Какви войски? Протопопов говори през извънредната комисия, че той „и за това е бил неосведомен“. Той ги е считал (войските – бел. моя) за по благонадеждни, отколкото те са били. „Силни революционни движения във военната среда аз не очаквах и бях уверен, че, в случай на работнически движения, правителството ще намери опора във войските“ и „във верността към царя на общата маса на войските не се съмнявах“ и „това докладвах на царя“. „Царят беше доволен от доклада“. Но на практика се оказва друго. Ако на 23 февруари с тълпата все още се справят полицията и жандармите, то на 24 февруари вече се налага да се пуснат военните части, макар и Хабалов да не е искал да се стреля в тълпата. На 25 февруари, след заповедта на царя, е решено да се стреля, и на 26 февруари на отделни места войските вече стрелят. Но една рота от запасния батальон на Павловския полк вече е искала прекратяване на стрелбата и сама е стреляла в конната полиция. На 27 февруари отделни части се побратимяват с работниците. Хабалов изпада в паника. В града е обявено обсадно положение. До вечерта „верните“ военни части вече са нищожно малцинство, и се налага те да бъдат съсредоточени около правителствените учреждения: Адмиралийството, Зимния дворец, Петропавловската крепост. Тези мерки се оказват безполезни. Въстаниците завземат Арсенала и Петропавловската крепост, и се въоръжават.

Къде са били в тези съдбоносни дни – 23-27 – представителите на властта?

....На 27 февруари членовете на Съвета на министрите „се щурат очаквайки арест“ и – предлагат на Протопопов, ставайки жертва да подаде оставка. Той се съгласява и започва от този момент да се крие. На следващия ден (28 февруари) вече и самият Съвет на министрите подава оставка и заминава в небитието. Мариинският дворец е завзет от „чужди лица“, и министрите са принудени да се крият. В този момент в столицата на Русия не е имало нито цар, ни то Дума, нито Съвет на министрите. „Безпорядките“ приемат вида на „революция“. (Милюков, 247-249)

На 2 март под натиска на главнокомандващия армията, Николай II абдикира. Това е краят на романовата династия и на имперска Русия.

Избухването на Руската революция през февруари е неизбежно и в много отношения **стихийно**. (5) Несъмнено в продължение на десетилетия в Русия има сили, които се борят срещу самодържавието. Тоест, налице са организации, поставящи си за цел свалянето на Романовата династия и промяна на политическата система. Едни от тях се стремят самодържавието да се трансформира в конституционна монархия. Такива са например кадетите, които водят своята борба в рамките на законите. Други, например болшевиките, си поставят за цел, чрез въоръжено насилие да премахнат самодържавието и да установят републиканско управление. Но и двата типа организации са **изненадани** от Февруарската революция. Кадетите до последно се опитват да блокират масовите стачки. Дори след революцията Милюков все още иска да не се бърза – „...да се почака, докато се изясни характера на движението, а междуременно да се създаде временен комитет от членове на Думата за възстановяване на реда и взаимодействие с лица и учреждения.“ (Милюков, 251) Предложението му е прието и на основата на този комитет впоследствие възниква Временното правителство. Болшевиките в това време също са дезориентирани. Чак след връщането на Ленин в Русия те изработват своята стратегия в извършващата се буржоазна революция. С Априлските си тезиси Ленин формулира целта – завземане на властта. Предпоставка за завземането на властта е влиянието на болшевиките във възстановените Съвети на работническите и войнишки депутата.(6) Възникват и Съвети на селските депутати.

В началото двата центъра на власт – Временното правителство и Съветите на работническите, войнишките и селските депутати си взаимодействат. Но съперничеството за властта между тях постепенно се изостря. Причината е, че те изразяват интересите на различни класи. Временното правителство изразява интересите на буржоазията. Съветите, повече или по малко изразяват интересите на народните маси. Основните противоречия между тях са за войната и мира, и за земята. Временното правителство, изразявайки интересите на буржоазията е за продължаване на участието на Русия във войната. Съветите, обратно, изразявайки интересите на народните маси са за излизане на Русия от войната. Относно земята Съветите са за узаконяване на

самонастаняването на селяните в помещническите земи и за решаване на земеделския въпрос. Временното правителство е категорично против самонастаняването и изисква репресивни мерки в такива случаи. Решаване на проблема за земята, за тях, е въпрос на непредвидимо бъдеще.

В продължение на осем месеца противоречията между двете класи се изострят. Изострят се и противоречията между Временното правителство и Съветите. Управляващата класа лавира, като за тези месеци сменя няколко правителства, опитвайки се да обуздае народния гняв. Всички те са коалиционни. Винаги в тях имат участие кадетите и „леви“, социалдемократични партии. *Но болшевиките предвидливо не участват в нито едно от тези правителства.* В първото правителство доминират две буржоазни партии – кадетите и октябристите. В него е включен и Керенски от трудовете, която е социалистическа партия. Но той участва като частно лице, а не като представител на своята партия. В същото време Керенски е един от лидерите в Петроградския съвет на работническите и войнишките депутати.

Първото временно правителство не решава двата съдбоносни въпроси – излизане на Русия от войната и поземления въпрос. При следващите правителства вече се включват есерите и меншевиките. Но и те не решават двата съдбоносни въпроса. Постепенно, на гребена на народното недоволство и водейки последователна политика в интерес на народните маси, болшевишката партия добива доминация в Съветите. Съществена роля за това изиграва извънредно голямата роля на болшевиките за потушаване на корниловския метеж започнал на 9 септември 1917 г. Керенски, принуден от обстоятелствата освобождава от затворите болшевиките. Те мобилизират петроградските работници, служителите по железниците и телеграфа, войниците в Петроград и пр. Болшевишките агитатори, рискувайки живота си, **разлагат** армията на Корнилов. На 12 септември метежът е потушен. Влиянието на болшевиките сред работническите и войнишките маси е огромно. През октомври започва втората фаза на Великата руска революция.(7)

в) Октомврийският етап на Великата руска революция

Втората фаза на Великата руска революция има както обективни, така и субективни предпоставки. Обективните са свързани с това, че няколкото коалиционни правителства след първото Временно правителство, в които доминират социалистически партии – есери и меншевики, упорито отказват да решат съдбоносните за оцеляването на Русия въпроси – въпросите за мира и земята. Това обрича народните маси на още по гибелна мизерия, на глад, студ и епидемии. Обрича и войнишките маси на още мъки и смърт. Настъпват съществени изменения в субективния фактор на революцията. Народните маси започват да отзовават есерите и меншевиките от съветите и на тяхно място избират болшевики. Сред висшите офицери също настъпват изменения. Формира се патриотична фракция, която иска категоричното сключване на мир и спирането на проливането на кръвта на руския войник в полза на англосаксонския, френския и пр. империализъм. (8) Тази фракция се съюзява с болшевиките. На 25 октомври е насрочен Вторият конгрес на съветите. Ленин настойчиво изисква от съпартийците си да разтурят Временното правителство в нощта преди 25 октомври. „Историята няма да прости бавенето на революционери, които биха могли да победят днес (и със сигурност ще победят днес), рискувайки да изгубят много утре, рискувайки да изгубят всичко.“ (Ленин, 226)

Вечерта на 24 срещу 25-ти октомври Временното правителство е разтурено, Петроградския съвет на работническите, войнишките депутати завзема пощата, телеграфа, телефонната централа и Зимния дворец, последната опора на Временното правителство. На 25 при откриването на Втория конгрес на съветите, Петроградския съвет докладва, че двоевластието е ликвидирано и че цялата власт е в ръцете на съветите. От 650 делегати на съветите, 400 са болшевики.

Още на другия ден по доклади на Ленин Съветите приемат два декрета – Декрет за мира и Декрет за земята. Именно приемането на тези два декрета и систематичното им провеждане на дело, закрепват властта на болшевиките. Те са първата социалистическа партия, която не само на думи, но и на практика в тези съдбоносни времена защитава интересите на народа. Ако не беше така, те също щяха да загубят властта. Впрочем, Възможността да загубят властта е висяла на косъм. Защото болшевиките също са били под влияние на руския национализъм. При сключването на Бресткия мир с Германия, Ленин е бил в малцинство. Болшинството на

ЦК са били против сключването на мира. Троцки, който е бил преговарящ, напуска преговорите с фразата оправдание – „Нито мир, нито война“. Настъплението на германците, обаче, потвърждава, че Ленин е прав. Несъмнено, именно изключителната прозорливост на Ленин и неговата колосална воля, водят до това, че болшевиките укрепват властта си, решавайки двата съдбоносни въпроса.

Октомврийската фаза на Великата руска революция преминава през различни етапи. Според мен тя приключва през годината на „Големия скок“ в колективизацията – 1929/30 години. Именно тогава по същество вече се формира окончателно новият вид държавен капитализъм – съветския държавен капитализъм. Уместен е въпросът – да, но междуфракционните борби в болшевишката партия продължават до „Големите репресии“ – 1937/38 г. Несъмнено политическият режим, известен като „Култ към личността на Сталин“, се формира тогава. Но това е само етап в развитието на вече съществуващата авторитарна политическа система. Основите на новият вид държавен капитализъм – пълна централизация на националния капитал и авторитарна политическа система са завършени през 1929 г.

3.2. Защо „етап“, а не отделна революция?

а) Какъв е общоприетия възглед?

В официалната наука е прието, че Октомврийската революция е отделна революция, а не етап на Руската революция 1917 г., защото нейният характер е **коренно различен** от този на Февруарската революция. Февруарският етап на Великата руска революция се приема за буржоазна революция и това е несъмнено така. Докато, Октомврийският етап се определя като антибуржоазна революция, довела до възникване на коренно различно от буржоазното общество – „социализъм“, при който средствата за производство са „обществена собственост“. Ако е така, то е несъмнено, че, да, Октомврийският етап на Великата руска революция е отделна революция. Там е работата, обаче, че Октомврийският етап не е антибуржоазна революция. Парадигмата „социалистическа революция, социализъм, обществена собственост“ е идеология, а не научна теза. Тя изиграва съществена позитивна роля за

утвърждаване на капиталистическия начин на производство в повечето от развиващите се страни през XX век. „През XX век значителна част от слаборазвитите страни реализират прехода от традиционно, патриархално към капиталистическо общество чрез **пълна централизация на националния капитал и установяване на еднопартийна политическа система**. Централизацията на капитала води до възникване на държавен капитализъм. Тази форма на държавен капитализъм - пълна централизация на националния капитал и еднопартийна политическа система, за пръв път възниква в Русия след революцията през октомври 1917 г. Идеологическата доктрина на политическия елит, реализиращ този тип трансформация в повечето случаи е „комунизмът“. Ядро на „комунистическата“ идеология, е създадената от Ленин „теория“ за „социалистическата революция“. Тази „теория“ служи за легитимация на новия институционален ред. Чрез нея се „обясняват“ и **оправдават** новият тип властови отношения и привилегированите позиции на новия управляващ елит. Опорните точки на комунистическата идеология са тезите, че Октомврийската революция в Русия, а и всички революции от този вид са антибуржоазни - „социалистически“ революции, че възникналото в резултат на тези революции общество е посткапиталистическо - „социалистическо“ общество, а доминиращата в тези общества държавна собственост е „обществена“ собственост.

Парадигмата „социалистическа революция, социализъм, обществена собственост“ се оказва изключително мощна **идеология**. Тя става кристализационно ядро на ефективна система от идеологеми и митове. На основата на тази парадигма се изгражда нова **символна вселена**. Всички институции, всекидневният живот на населението, взаимоотношенията с другите държави и т. н. се схващат като елементи на новия символен свят. Дори най-яроствните врагове на комунистическите елити възприемат своята борба, самоосъзнават себе си и своята легитимираща идеология като елемент на комунистическата символна вселена. Забравя се елементарния факт, че новата символна вселена е **социален продукт**, който подлежи на **различна интерпретация**; изчезва споменът, че лидерите на II Интернационал, а също и меншевиките в Русия дълго време са отричали лениновата

„теория за социалистическата революция“; изчезва всякакво съмнение в нейната **истинност**.“(Найденов 2015, 9-10)

Първата моя книга, в която лансирам в публичното пространство нова, алтернативна парадигма е „Какво става?“, издадена през 1991 г.(Найденов 1991) През 2001 г. защитих голям докторат на тема – „Държавният капитализъм – произход, същност, идеологеми“. В този докторат обстойно разгледах и аргументирах тезата, че Октомврийската революция е буржоазна революция, че възникналият в резултат от нея обществен строй е държавен капитализъм и че средствата за производство при този тип капитализъм не са „обществена“, а социално-групова собственост. По късно, разширения с нови анализи докторат е публикуван през 2003 г. като книга – „Стогодишната парадигма“. (Найденов 2003) В книгата се изследва генезиса и функциите на лениновата парадигма, разкрива се същността на съветския държавен капитализъм, разглеждат се икономическите, политическите, идеологическите и социално-психическите фактори за възникване на този вид държавен капитализъм, анализират се причините за кризата на централизираната икономика. В последната част на книгата се прави критика на основните концепции в полето на стогодишната парадигма.

Последните години си задавам въпроса – след като Октомврийската революция е буржоазна революция, защо я разглеждаме като отделна революция, а не като втори етап на Великата руска революция, при положение, че времето между Февруарския етап и Октомврийския етап е само няколко месеца? Търсих аргументи за това, но не намерих. Както по качествени критерии, така и по количествени, Октомврийската революция може да се определи като етап на Великата руска революция. Какво имам предвид?

б) Какво показва качествения и количествения критерий за това два етапа или две революции са Февруарската, и Октомврийската революции в Русия през 1917 год?

Качественият критерий е какви трансформации се извършват за времето между двете поредни смени на субекта на властта.

За времето между двете фази на Великата руска революция безспорно се извършват съществени изменения в политическата система.

Но не и в **икономическата база** на обществото, тоест, в системата на производствените отношения. А отделните етапи в развитието на едно общество, разделени от няколко вторични буржоазни революции се характеризират със съществени изменения в икономическата база на обществото. Фактът, че няколкото месеца между февруари и октомври не се извършват изменения в икономическата база на руското общество са категорично доказателство, че тези няколко месеца не са отделен етап от развитието на капитализма в Русия. Съществените промени на икономическата база на руското общество, смяната на системата на производствените отношения започва след октомврийската фаза на Великата руска революция. Нямаме основания да считаме, че няколкото месеца между февруари и октомври са отделен етап в развитието на руското общество. Те са период, в който се сменят няколко коалиционни правителства. Тези смени водят до постепенна доминация на социалистически партии. В последните две правителства – това на есерите и меншевиките и това на болшевиките и левите есери доминацията на социалистически партии е пълна. Но смените на няколко правителства не водят до промени в системата на производствените отношения. Икономическата база на обществото не се променя. Следователно въстанията през февруари и октомври 1917 г. не са две революции, а два етапа на една революция.

Количественият критерий е времето на самата революция и времето между двете смени в субекта на властта. Да направим сравнителен анализ между революциите във Великобритания, Франция и България и революцията в Русия!

- Каква е продължителността на основната и вторичните революции?

Великобритания: Основна – 7 години, като етапите са от две до четири години. Вторичната революция е 4 години.

Франция: основна – 10 години, като етапите са от две до четири години. Няколкото вторични революции са по една до две години.

България: Основна – 2 години. Вторични - от една до 4 години.

• Каква е времевата продължителност между основната и вторичната революция и между вторичните революции във Великобритания, Франция и в България?

Великобритания:

- Между основната и вторичната – 39 години.

Франция:

- Между основната и вторичната – 31 години.

- Между първата и втората вторични – 18 години.

- Между втората и третата вторични – 22 години.

България:

- Между основната и вторичната – 66 години.

- Между първата и втората вторични – 41 години.

Като сравним времетраенето на революциите във Великобритания, Франция и България, от една страна и въстанията през февруари и октомври в Русия през 1917 г., от друга страна, виждаме, че последните се вметват напълно в продължителността както на основната, така и на вторичните революции в тези страни. В Русия времето между двете въстания е няколко месеца. Докато в трите страни времето на всяка е по често с по-голяма продължителност. Може да се каже, че Февруарското въстание е своеобразно „предверие“ на Октомврийското въстание. Като включим времето и на чуждестранната интервенция, и гражданската война – 1918-1920 години, Великата руска революция обхваща стандартен период от три години. Тоест, февруарското и октомврийското въстания са два етапа на Великата руска революция, а не две отделни революции.

Същото показва и сравнителния анализ на времето между основната и вторичната революции и между вторичните революции във Великобритания, Франция и България, от една страна и въстанията през февруари и октомври в Русия през 1917 г., от друга страна. Видно е, че времето между Февруарската и Октомврийската революция не е еднопорядково с времето между основната и вторичната революции и между вторичните революции във Великобритания, Франция и България. То е десетократно по малко от тях. **Следователно двете въстания са два етапа на Великата руска революция, а не две различни революции.**

Заклучение: Идеологическата същност на концепцията за февруари и октомври като два етапа на Великата руска революция.

Като всяка теория за развитието на обществото, концепцията за февруари и октомври като два етапа на Великата руска революция освен наука е и **идеология**. Тоест, тя представлява тълкуване на обществените процеси през призмата на определени класови и групови интереси. Какви?

Концепцията е тълкуване на общественото развитие през призмата на интересите на наемния труд, на народните маси. Лениновата парадигма за Октомврийската революция като антибуржоазна революция е тълкуване на социалната трансформация в Русия през призмата на интересите на новия съвкупен капиталист – номенклатурата на болшевишката партия. Отново подчертавам, доколкото болшевишката номенклатура в този период е прогресивна класа, то и парадигмата „социалистическа революция, социализъм, обществена собственост“ играе положителна роля. В последствие, обаче, когато дългата вълна на икономическата конюнктура започва нисходящата си фаза, тази парадигма вече играе отрицателна роля. В България точката на пречупване на дългата вълна на Кондратиев е 1976 г. От тогава – досега, тоталната доминация в обществените науки и общественото съзнание на лениновата парадигма играе отрицателна роля. Именно разбирането на Октомврийската революция в Русия не като етап на Великата руска буржоазна революция, а като антибуржоазна революция, на Деветосептемврийската революция 1944 г. в България не като вторична буржоазна, а като „социалистическа“ революция, позволи на комунистическата номенклатура в Русия и в България да насъсква по линията „комунизъм“ – „антикомунизъм“, обикновените хора един срещу друг. Защото в резултат на историческа случайност едни от тях принадлежаха към фамилии, играещи ролята на субект на историческия процес на генезиса на капитализма в до Деветосептемврийската революция, а други фамилии на обект на този исторически процес. След 9-ти септември социалните роли се разменят. Съответно едните запазват фамилната памет за историческия прогрес в периода, когато са субект на историята. Но не и за насилието, с което се утвърждава капиталистическия начин на производство. Другите фамилии, които са

обект на историческия процес, обратно запазват за този период спомените за насилието, на което са подложени, но не и за историческия прогрес. Смяната на социалните роли по време на „социалистическите“ революции запазва този модел на възприятие на историческите процеси. Но с обърнат знак, защото ролите са сменени.

Управляващата класа в нашите страни след „нежните“ революции се възползва от това „квазиетническо“ самосъзнание на народните маси. Използвайки принципа – „разделяй и владей“ тя насъскваше обикновените хора, разделени от фамилната си история, един срещу друг. А двете ѝ фракции, „комунистическа“ и „антикомунистическа“, заедно и в синхрон реализираха през 90-те години, както в Русия, така и в България стратегията на ценовите шокове – стратегия на груб, брутален грабеж.

Разбирането на Октомврийската революция като етап на Великата руска революция и на Деветосептемврийската революция 1944 г. като буржоазна революция, е възможност да се спре противопоставянето на обикновените хора един срещу друг. И те да насочат усилията си за защита на своите икономически интереси. Но в България сред политическия елит няма фракция, която да си поставя за цел да защитава интересите на обикновените хора. Не знам как е в Русия. Така че концепцията за Октомврийската революция като етап на Великата руска буржоазна революция поне засега остава маргинална научна теория.

Бележки:

1. Шествието е през неделя. За това разстрела се нарича – „Кървавата неделя“.
2. В смисъл, че няма смяна на субекта на властта.
3. Революцията има още един положителен резултат. В хода на бунтовете стихийно се ражда нова форма на организирана съпротива – Съветите на работническите депутати. Впоследствие по време на Великата руска революция 1917 г. именно това е формата, чрез която болшевиките спечелват властта. Не случайно държавата, която впоследствие възниква се нарича Съюз на **съветските** социалистически републики – СССР.
4. „В първите месеци след Февруари, когато буржоазията, завзела властта, се опитва да оправдае това завземане, и да изобрази себе

си като главна движеща сила на свалянето на монархията, кадетите с висок глас викаха, че именно нашумялата реч на Милюков е станала сигнал за революцията. Впоследствие самите автори на тази легенда се отказват от нея.“ (Думова, 78)

5. Главата, описваща краха на царизма, Милюков назовава „Самоликвидация на старата власт“. Това название е показателно. (Милюков, 242)
6. Петроградският съвет на работническите и войнишките депутати се създава вечерта на 27 февруари в Таврическия дворец. „Докато ние (членовете на Думата – бел. моя), пише Милюков, предприемахме стъпки за съхраняване на функционирането на висшите държавни учреждения, Съветът укрепваше своето положение в столицата, разделяйки Петроград на райони. Във всеки район войската и заводите трябва да избират свои представители; назначени са „районни комисари за установяване на народна власт в районите“, и населението е приканено да „организира местни комитети и да взема в свои ръце управлението на местните работи“. (Милюков, 253)
7. Защо наричам руската революция 1917 г. „велика“? Само две революции в науката и публицистиката се наричат „велики“ – Великата френска буржоазна революция и Великата октомврийска „социалистическа“ революция. Всички други буржоазни революции не се определят като „велики“. Това не е случайно. Изследователите и публицистите интуитивно „усещат“, че има нещо „особено“ в тези революции. Какво е то? Ами, особеното за тези две революции е, че именно те изиграват възлова роля в преместването на центъра на световната търговия в двата последни пълни цикъла на еволюцията на световния пазар след промишлената революция през XVIII век. Двете буржоазни революции, които се наричат „велики“, се извършват по времето на двата технологични преврата – първата в началото на този, който е през първия цикъл на еволюция на международния пазар, втората в края на следващия, който е през втория цикъл на еволюция на международния пазар. Двете революции изиграват съществена роля за възникване на нов съперник за център на световния пазар през двата последователни цикъла на еволюция

на световния пазар. След така наречените „нежни“ революции в Централна, Южна и Източна Европа в края на 80-те и началото на 90-те години на XX век, Октомврийската революция вече не се нарича „велика“. Ако обаче сме обективни и разглеждаме Октомврийската революция като втори етап на руската революция 1917 г., то е очевидно, че тя, заедно с Февруарската революция са една Велика руска революция. Тази революция оказва колосално влияние върху генезиса на капитализма в целия свят. Именно затова тя трябва да се нарича Велика!!! Съветският държавен капитализъм се оказва най-подходящата форма, за генезис на капитализма през XX век. Причината е, че в средата на XX век вече няма възможност за пряка експлоатация на колониално население. Започва разпад на колониалната система. Зараждащата се капиталистическа класа в страните от третия ешелон на капитализма трябва да осигури първоначалното натрупване на капитала за сметка на свръх експлоатацията на собственото население. Пълната централизация на капитала, силната авторитарна политическа система, създадена от болшевиките се оказват най-подходящи за свръх експлоатацията на собственото население. „Комунистическата“ идеология също се оказва мощен инструмент за манипулиране на общественото съзнание. При това не само на експлоатираното население, но и на самата управляваща класа. Съвкупният капиталист – номенклатурата на комунистическата партия, е въодушевен от комунистическите идеологеми за създаване на „последното“, „безкласово“, „най-справедливо“ общество и извършва гигантска предприемаческа дейност, превърнала СССР в реален военен съперник на САЩ. Нещо повече – СССР и другите „социалистически“ страни стават важен евтин капиталов източник за развиващите се страни. Те предоставят капитали на два пъти по-ниска цена, отколкото държавните заеми на страните от първия ешелон на капитализма и на три пъти по-ниска цена, отколкото частните капитали. Освен финансова, руснаците и другите „социалистически“ страни оказват още кадрова, военна, политическа и пр. подкрепа на извършващите своите буржоазни революции контраелити в целия

свят. Така че за мен е несъмнено – Руската революция 1917 г. е Велика революция.

8. Роля за формиране на тази патриотична фракция има и промяната през време на войната на социалния състав на офицерството. Тъй като още в първата година на войната значителна част от офицерите загиват, царизмът е принуден да привлече към офицерския корпус млади хора от буржоазен и интеллигентски, а не от помешнически произход. Защото помешниците са малко. Част от тези офицери милеят за опазване на Русия и руския народ, а не за запазване на помешническата собственост. Съвсем не е случайно, че в последствие, по време на гражданската война, в Червената армия служат много царски офицери.

Цитирана и ползвана литература:

Войеков, Михаил Илларионович. Трансформационная Россия: Poisk adekvatnoy teorii, http://www.alternativy.ru/old/magazine/htm/00_1/teoria.htm;

Dumova, N. G., Kadetskaya partiya v period pervoy mirovoy voynay i Fevralyuskoj revolyutsii. Moskva: Nauka, 1988.

Zdorov, Andrey Anatalyevich. Gosudarstvennaya kapitalizm i modernizatsiya Sovetskogo Soyuza. <http://www.skunksworks.net/doc/politik/zdorov-goscapsu.php?gl=01>

Lenin, V. I., Sachineniya. T. 26.

Marks, Kapitalat. V: Marks, K., F. Engels, Sachineniya. T. 23. Sofiya: Izdatelstvo na Balgarskata komunisticheska partiya, 1968.

Mezhuev, Vadim Mihaylovich, Marks protiv Marksizma: Statyi na nepopulyarnuyu temu. <http://caute.net.ru/files/vmm.pdf>

Milyukov, P. N., Vospominaniya. Tom vtoroy 1859-1917. Moskva: Sovremennik, 1990.

Payzhikov, A. V. Grani russkogo raskola: zametki o nashey istorii ot XVII veka do 1917 goda. Moskva: Drevlehranilishte, 2013.

Naydenov, G., Kakvo stava. Sofiya: Vikom-kos, 1991.

Naydenov, G., Stogodishnata paradigma. Sofiya: Institut po sotsiologiya – BAN, 2003; Preizdadena: Naydenov, G., Stogodishnata paradigma. Sofiya: Izdatelski kompleks – UNSS, 2015.

Naydenov, G., K. Haralampiev. Riskove i sotsialni transformatsii. Sofiya: Izdatelski kompleks – UNSS, 2019 g.

Sobul, A., Ocherk po istoriya na Frenskata revolyutsiya. Sofiya: Nauka i izkustvo, 1978.

Istoriya na Velikobritaniya. Sofiya: Kama, 2006.

УКАЗАНИЯ КЪМ АВТОРИТЕ И ИЗИСКВАНИЯ ЗА СТАТИИТЕ

- Ръкописите да се представят с файл в MS WORD, формат А4 – до 30 стандартни страници. Основен шрифт – Times New Roman, 12 pt. Полета на страницата: отгоре – 2,4 см., отдолу – 2.4 см., ляво – 2,4 см., дясно – 2,4 см. Междуредово разстояние – Кратно на 1.1. Отстъп (нов ред на абзац) – 1,25 см.

- Основният текст на статиите да бъде съпроводен в началото с резюме на английски език до 300 думи (шрифт Times New Roman, 11 pt., курсив) и да завършва с ключови думи. Заглавията на статиите се изписват с главни букви и трябва да бъдат преведени на английски език. Имената на авторите се изписват на български и английски език. Посочва се научна степен и звание на автора, e-mail адрес и организация.

- Позоваването на цитираните автори в текста да става в кръгли скоби по следния начин – фамилия, година, страница/и. Например: (Монтен 1975: 53–54); (Hesse 1970: 124). Ако авторът е представен с различни заглавия от една и съща година, то следва азбучна номерация на кирилица след годината (Бояджиев 2000а: 111); (Бояджиев 2000б: 30).

- Библиографията да бъде в края на статията, подредена по азбучен ред на фамилиите имена на авторите. Ако литературата е на кирилица, тя трябва да бъде транслитерирана на английски език.

- Библиографското описание трябва да бъде оформено по следния начин:

- **Книга**

Ковачевски 1987: Ковачевски, Христо. Куатроченто. София: Български художник, 1987.

- **Статия в сборник**

Алперс 2003: Алперс, Светлана. История ли е изкуството? – В: Разказвайки образа. Съст. Ирина Генова, Ангел Ангелов. С.: Сфрагида, 2003, 31-51.

Ангелов, Кьосев 1993: Ангелов, Ангел. Традиция и език. – В: Общуване с текста. Съст. Ангел Ангелов, Александър Кьосев. С.: УИ „Св. Климент Охридски“, 1993, 219-260.

- **Статия в списание**

Бояджиев 1997: Бояджиев, Димитър, Проверка на хипотезата. – Език и литература, 3-4, 1997, 76-88.

Алперс 1972: Alpers, Svetlana, Alpers, Paul. Ut Pictura Noesis? Criticism in Literary Studies and Art History. – New Literary History. v. III, №. 3 (1972), 437-458.

- **Статия във вестник**

Иванов 2001: Иванов, Иван. Основаване на Априловската гимназия. – Габровска искра, г. IV, № 53, 03.02.2001.